

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 8

BEOGRAD 1939 GODINE

KNJIGA I

V REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 2 MARTA 1939 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK

MILAN SIMONOVIĆ

i

POTPRETSEDNIK

ALOJZIJ MIHELČIČ

SEKRETAR

MILAN LJ. BADŽAK

Prisutni g. g. Ministri: Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar unutrašnjih poslova **Dragiša J. Cvetković**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmed Spaho**, Ministar prosvete **Stevan Ćirić**, Ministar građevina **dr. Miho Krek**, Ministar bez portfelja **Vojko P. Čvrkić**, Ministar bez portfelja **dr. Džafer Kulenović**, Ministar bez portfelja **Ante F. Mastrović**, Ministar bez portfelja **Franc Snoj**, Ministar pošta, telegrafa i telefona **Jovan Altiparmaković**, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Miloje Rajaković**, Ministar šuma i rudnika **Ljubomir Pantić**, Ministar bez portfelja **dr. Branko Miljuš**, Ministar poljoprivrede **Nikola Bešlić**, Ministar fizičkog vaspitanja naroda **Đuro Čejović**, Ministar pravde **dr. Viktor Ružić**, Ministar finansija **Vojin Đuričić**

POČETAK U 9,30 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika IV redovnog sastanka;

2 — Saopštenje o podnošenju na ozakonjenje zakonskog predloga o Dopuni i izmeni Priloga A Dopunskog sporazuma od 30 marta 1931 godine između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke Republike k Ugovoru o trgovini i plovidbi od 14 novembra 1928 godine odnosno carinjenja svežih šljiva eks. br. 37 čehoslovačke carinske tarife, izvršenog u Pragu 1 jula 1938 godine;

3 — Molbe i žalbe.

Govornici: Pretsednik Narodne skupštine Milan Simonović, sekretar Milan Badžak.

Dnevni red: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1939/40 godinu.

Govornici: Dr. Miloš Tupanjanin (u ime grupe), Josip Cvijetić, dr. Lazar Marković (u ime grupe), Jovan R. Radulović, Mihailo Adžić, Dušan Branković, Dragoslav Pantović, dr. Paja Šumanovac, Ministar bez portfelja dr. Branko Miljuš, dr. Uroš Trbojević, Novica Popović, pretsednik Narodne skupštine Milan Simonović (osam puta), potpretседnik Narodne skupštine Alojzij Mihelčič (šest puta).

Pretsednik Milan Simonović: Gospodo, otvaram V redovni sastanak Narodne skupštine.

Izvolite čuti zapisnik IV redovnog sastanka.

Sekretar Milan Badžak pročita zapisnik IV redovnog sastanka.

Pretsednik Milan Simonović: Ima li ko od gospode poslanika kakvu primedbu na zapisnik? (Nema!) Pošto primedaba nema, objavljujem da je zapisnik primljen.

Izvolite čuti zakonski predlog o Međunarodnoj konvenciji koji su podneli na ozakonjenje g. g. Ministar trgovine i industrije i Ministar inostranih poslova.

Sekretar Milan Badžak (saopštava): Gospodin Ministar trgovine i industrije i gospodin Ministar inostranih poslova podnose Narodnoj skupštini na rešenje predlog Zakona o razmeni nota između Ministra inostranih poslova i Čehoslovačke Republike i opunomoćenog Ministra i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije u Pragu o Dopuni i izmeni Priloga A Dopunskog sporazuma od 30 marta 1931 godine između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke Republike k Ugovoru o trgovini i plovidbi od 14 novembra 1928 godine odnosno carinjenja svežih šljiva eks. Br. 37 čehoslovačke carinske tarife, izvršenog u Pragu 1 jula 1938 godine. (Vidi prilog.)

Pretsednik Milan Simonović: Ova će se Konvencija uputiti Odboru za proučavanje Međunarodnih ugovora i sporazuma.

Izvolite čuti jednu molbu upućenu Narodnoj skupštini.

Sekretar Milan Badžak (saopštava): Borivoje Mladenović moli priznanje godina službe.

Pretsednik Milan Simonović: Ova će se molba uputiti Odboru za molbe i žalbe.

Gospodo, prelazimo na dnevni red: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1939/40 g.

Reč ima narodni poslanik gospodin dr. Miloš Tupanjanin u ime grupe.

Др. Милош Тупањанин: Господо, дужан сам пре свега, одмах у почетку, да би се избегла малициозна тумачења и ствари поставиле на своје место, да дам једно објашњење у погледу нашег учествовања и гласања у Верификационом одбору за владиног кандидата, за место председника Верификационог одбора. Та седница, као што је познато, била је прва после пада владе г. др. Милана Стојадиновића.

Морам да признам да сам био мало збуњен и изненађен, како ставом г. Стојадиновића, тако и ставом његовог најужег друштва. Уношењем забуне у редове већине, врбовањем нових посланика, уверавањем у снагу и моћ г. Стојадиновића, они су заузели један крајње борбени став, као да се налазе у правом парламенту, са владом одговорном томе парламенту и као да је зависило од моментаног померања броја посланика за његову личност да ли ће опет моћи да дође на власт г. Стојадиновић, или не.

Г. Стојадиновић, уљуљкан дугогодишњом, скоро неограниченом влашћу, слављен и мажен, уздигнут за самозваног вођа народног, заборавио је како је дошао на власт, заборавио је да је савим природно да оде преко ноћи, без церемонија, као што је без церемонија и дошао на власт. Он је канда изгубио из вида, да је на власт дошао само поверењем Намесништва и да се на власти могао одржати само дотле док траје то поверење. Заборавио је како је он дошао на власт да смени свога председника, чији је ресорни министар дотле био, и то одмах после избора који су његовом председнику, тадањем носиоцу листе, дали, ако се не варам, 303 посланика.

Исто онако као што се десило и њему, г. Стојадиновићу, да га одмах после избора, који су му

дали преко 300 посланика, смени његов ресорни министар, данашњи Председник Владе. Јасно се осетила тенденција г. Стојадиновића и његовог ужег друштва: они су хтели пошто пото да добију место председника Верификационог одбора и упрли су све снаге да то и остваре. Прекинули су седницу Одбора, пошто је изгледало да су у почетку седнице имали већину, повукли су се у клуб, сазвали посланике већине, потписивали спискове и прогласили г. Стојадиновића за председника клуба без икаквог споразума са владом, као што је то узус, која је ипак сва регрутована из већине. (Гласови из већине: То је чисто наша ствар!). Признајем да то питање председника клуба није наша ствар, али је интересантно констатовати да ни до данашњег дана то питање није скинуто са дневног реда. (Гласови из већине: То је наша ствар!) Сигурно, ја сам се већ ограддио, ја објашњавам свој став и имам права, без обзира на вас што упадате, да изложим тај наш став, да изложим наше становиште зашто смо гласали у седници Верификационог одбора за владиног кандидата. (Граја и упадице из већине). Ако вас то не интересује ви зачепите уши и не морате да слушате. (Гласови из већине: Хтели сте да нас поцепате, али нисте успели!) Да ли је то нама успело или није ја не знам, то ви нисте надлежни да цените, али сте надлежни да цените колико је то успело нашем вођи г. Стојадиновићу.

Њихова тенденција била је јасна. Хтели су деловати на неупућене, изабрати свога председника Верификационог одбора, и како је познато да он врши до избора часништва скупштинског функцију председника скупштине, јасно је било да им је тенденција била да сазову одмах и пленум скупштински и да изаберу набеђенога вођу за председника Скупштине. Веровали су да ће им тако успети да некако опет дођу до власти. У таквој ситуацији, апстрахујући потпуно нову владу и њене личности, остављајући на страну и мотивацију оставке петорице министара из владе г. Стојадиновића, за нас је било јасно да морамо ући без резерве у борбу против овога човека који је, у највећој мери, обмануо цео народ, по нашем дубоком уверењу, био један од главних криваца да није дошло до споразума са браћом Хрватима и, следствено, до сређивања и консолидовања наших унутрашњих прилика. Требало је ударити глогов колац по људима који су спремиле овој, и онако доста измрцвареној земљи, још тежа искушења, што се сада јасно види и из спремљених амандмана у Финансијском закону, од којих је већина избачена, али код многих се још осећа дух заробљавања народних права и народних слобода (Гласови са левице: То нам је спремао вођа! Један глас из већине: За сваку ситуацију ми имамо вођу а ви никаквог! — Граја и објашњења). Молим вас, пустите их, овако ћемо моћи да пребројимо колико још има Стојадиновићевих људи (Аним Поповић: Људи ЈРЗ! — Петар Витановић нешто добацује) колико нас је да је али су наши гласови увек чисти као суза, а ти иди па се љуби са Цветком Симоновићем у Зајечару. Љуби се, Витановићу, опет са Цветком Симоновићем, ваљао ти је за време избора.

После овог објашњења које сам дао у погледу нашег гласања за кандидата владиног за председника Верификационог одбора, ја ћу да пређем сада на декларацију владе г. Драгише Цвет-

ковића. Нећу поћи редом којим је он ишао у својој декларацији, него ћу поћи од једног пасуса у коме се подвлачи да због замашности и деликатности овог историјског задатка, то јест хрватског питања, „треба да смо свесни да ауторитет државе, јавни и социјални поредак, имовна безбедност и ред у администрацији имају бити у потпуности сачувани”.

Желим овде одмах да истакнем да је за постигнуће тога циља, који сви очигледно желимо, потребно најпре, у првом реду, свесност код саме владе и њених органа, да народ, по правилу, никад не противстаје власти, не буни се, не узбуђује се ако у великој мери није повређен у свом осећају поштовања човека, своје слободе, свога права (Пљескање на левици). Не треба заборавити да овом земљом за последњих десет година витлају ненародни режими, који у свакој критици владиног рада, рада њених органа, виде бунтовнике, превратнике, непријатеље ове државе (Пљескање на левици). Најбољи вам је доказ говор који је одржао један високи функционер у једној великој институцији новчаној, државној, на који ћу се мало касније да осврнем, и извештај његове „Аграрне мисли”. Говорим о г. др. Недељковићу, генералном директору Поштанске штедионице. Овај извештај је главни орган ЈРЗ, „Самоуправа”, публиковао у свом броју од 8 фебруара. А он није сам. Тих Недељковића има и на вишим и на мањим положајима, има свуда око нас. Створио се један систем кроз који се провлачи, кроз цео државни апарат, као црвена нит, један Недељковићев дух који се увек испречио и спречавао дело унутрашњег смирења и напретка државе. Спречавао највише зато што се то све повезало, испреплетало и у решењу хрватског питања видило смрт свом сисању сокова из овог благородног, измрцвареног и трудољубивог народа. И кад човек и кад народ нема другог излаза, онда је природно, људски је, да се брани, често излаже и опасности ма и то код оних најбољих, највреднијих и најхрабријих. Је ли потребно да потсетим Претседника владе, — жао ми је што он није овде, — како је и он сам често у разговорима које је имао са нама долазио на идеје и предлоге који би по законима излагали и њиховог аутора великим опасностима.

Је ли и он сам чинио дела, штампао и ширио илегалне летке, покушавао да умањи вредност, да најблаже кажем, оног фамозног збора у Нишу, итд., а све то било је кажњиво и по законима, који су и онда били и сада су на снази. Зар се није могло десити и њему, у то време, да дође до крупних незгода са органима власти?! Па да споменем и једнога другог члана Владе, и њега овде нема, господина Чвркића, који је за време најкруће диктатуре, једно време сарађивао са мном и осталим друговима у борби против режима, који су отели народна права и народне слободе. Зар се није и он крио са својим друговима, бежао прерушен у селачко одело испред потера, заседа жандармеријских итд. Да не спомињем, господо, да смо могли доћи исто тако до великих незгода са органима власти, а и сада су ти закони на снази, против којих су се борили и господин Чвркић и господин Цветковић, а против њих су се борили, у своје време, и г. Спахо и г. Корошец. Да, лако је говорити о ауторитету државе Министру, поред кога у аутомобилу седи жандарм, и чију кућу чува жандарм, као што је случај сада са овом господом,

а тешко човек разуме ауторитет државе, кад жандарм уперу бајонет у његове груди, а он има осећање, не само своје, него опште, колективно, народно, масовно, да му је одузето оно што му је Бог дао са животом — поштовање човека у човеку, поштовање његове слободе, поштовање његових права, као што је то био ранији случај са овим истим људима.

Господин Претседник Владе, у својој декларацији, подвукао је да хоће да престане са методама прошлости. Кад је он то нагласио, ми смо сви очекивали, да ће он и његова Влада да изврше претходне мере, да покажу минималну добру вољу да оно, што су рекли у својој декларацији, онако јако подвучено, јако подвучено и у мотивацији оних петорице министара, где су се изјаснили за дефинитивно решење хрватског питања, — ми смо, понављам, очекивали, да ће се одмах предузети потребне мере, које ће показати у првом реду Хрватима, и нама другима, који смо са ове стране, да ће оно, што је Влада изнела у својој декларацији, и оно, што су она петорица написали и потписали у мотивацији своје оставке, да остваре. Господо, ја ћу одмах да нагласим, и опет понављам, жао ми је што овде није Претседник Владе г. Цветковић, да је господин Др. Мачек поручио Претседнику Владе г. Цветковићу, а и ја сам му ту његову поруку саопштио лично, да нема разговора са Претседником Владе г. Драгишом Цветковићем све дотле, док се не укину полицијске казне, биле новчане, биле казне затвора, док се не амнестирају све изборне кривице пред судовима, док се и последњи човек, службеник и радник, не поврати на своје место, био он отпуштен, био он премештен (Пљескање на левици).

Ја сам имао прилике да у неколико махова разговарам са Претседником Владе. Ја сам одмах, у првим данима његовог доласка на власт, тражио, захтевао, молио, да одмах он, као ресорни Министар унутрашњих послова, изда наређење подручним органима да се све полицијске казне, предизборне, изборне, послепозборне, у вези са изборима, имају да аболуирају, да се на тај начин извршне пресуде ставе ад акта, а ово што је у току да се прекине.

Господин Претседник Владе обећао је да ће то учинити. Он је, признајем, преда мном лично звао телефонски многе органе и наређивао им да се у појединим случајевима те казне прекину.

Исто тако интервенисао сам код Претседника Владе да се отпуштени чиновници, службеници и радници поврате на своја стара места. Морам да признам и то, да је Господин Претседник Владе за појединачне случајеве, негде и групне, као што је био случај са Хигијенским Заводом и болницом у Сарајеву, телефонски наређивао да се обуставе. Али, ја имам овде и писма из Сарајева, која су писана пре 5—6 дана, да ни до тога дана Бан Дринске бановине у Сарајеву није добио никакав формалан налог, а да је то само извршено појединачно и групно на телефонску интервенцију Претседника Владе.

У колико се тиче казни, ја ћу најпре да почнем са изборним Срезом Господина Претседника Владе. Мени је много жао, по трећи пут подвлачим, што га нема овде. Ако Претседник Владе није био у могућности да спречи својим наређењем даљна саслушавања и изрицања казни полицијских у Срезу где је он биран, — то је Срез адексиначки,

— онда је природно да морам пред том чињеницом да застанем и да се запитам: Шта је ово? Да ли Влада нема довољно снаге да то учини или да се шта друго иза тога не крије?

Ја овде имам олізу 20 позива, саслушања и казни за једног јединог човека у Срезу алексиначком. Та саслушања, та саопштења, те казне учињене су после доласка на владу Драгише Цветковина. То је кандидат земљорадничке странке у Срезу алексиначком Милун Токић. Под ње феоруаром позива се у Срез да исплати 198 динара, други позив да исплати 809 динара, трећи позив да исплати 300 динара, четврти позив да исплати 800 динара, да исплати 900 динара, да исплати 420,75 динара, да исплати 140 динара; зове се на саопштење под 22 феоруаром за казну, па опет се зове на саслушање под 20 феоруаром... (тоша Радосављевић упада у реч)... даруварче, ако почнемо да говоримо о зеленашењу у дарувару, не знам ко ће да извуче крапи крај... Па се зове под 21 феоруаром на полицијско саслушање због изборних кривица... (Јоца Георгијевић упада у реч)... Драго ми је, уважени господине, што се и ви јављате. Видео сам Бас раније да сте онако снажно оранили др. Стојадиновића, а сада ораните господина Цветковина... Па опет позива се да плати 2400.— динара, па се позива под 18 феоруаром на саслушање по изборној кривици, па се позива да плати 1.750 динара, па се позива под 5 феоруаром, други дан по доласку на власт господина Драгише Цветковина, да плати 880 динара (Јоца Георгијевић поново доаује)... Ви оисте боље учинили да кажете колико све примили новца за ове јеле око скупштине... (Јоца Георгијевић: Ја за те јеле ни сам примио ни марјаша)... Па се позива да 5 феоруара плати 200 динара... (Крај)

Ја износим овде и тврдим да су ова саопштења, саслушања и казне само по изборним кривицама. Ја мислим да нисте деца, да ви врло добро знате како среска начелства шаљу позиве и како се изричу казне. Па ћу да вам прочитам списак кажњених лица у срезу алексиначком, у срезу Претседника Владе г. Драгише Цветковића:

Милун Токић, до сада 30 дана и новчане казне 7.500 динара, Стеван Никетић кажњен 13 дана, издржао 3 дана; Радован Никетић кажњен 13 дана, издржао 3 дана; Миодраг Миловановић, 13 дана, издржао 3 дана; Милован Вучовић, 13 дана, издржао 3 дана; Јарко Јовановић, 13 дана, издржао све; Љубомир Ђирић, 13 дана, издржао 3 дана; Милутин Драгићевић, Боговиште, 13 дана, издржао све; Милун Голубовић, Боговиште, 18 дана, издржао све; Милојко Димитријевић, Боговиште, 13 дана, издржао све; Милан Рајковић, Боговиште, 13 дана, издржао све; Љубомир Ђорђевић, Добовиште, 13 дана, издржао све; Александар Ђорђевић, Добовиште, 13 дана, издржао; Илија Богуновић, Боговиште, 18 дана, издржао; Исидор Стевановић, Боговиште, кажњен 6 дана; Добросав Стевановић из Ћићине, 13 дана, издржао; Мирослав Пауновић из Ћићине 6 дана кажњен; Миле Ђорђевић из Рутевца, 13 дана кажњен; Божидар Илић из Вукмића 13 дана, издржао 3 дана; Божидар Илић из Вукмића, 13 дана, издржао 3 дана; Милосав Стојимировић из Вукмића, 13 дана кажњен; Светислав Стојимировић из Вукмића, 13 дана кажњен; Исаило Миленковић из Вукмића, 13 дана кажњен, издржао 3 дана; Петроније Илић из Вукмића 13 дана кажњен; Радомир Марковић из

Вукмића 13 дана кажњен; Владимир Живковић из Јосана 6 дана кажњен; Милан Бранковић из Делиграда 3 дана, издржао; Александар Громић из Суботца 13 дана, издржао 3 дана; Боривоје Гојковић из Суботца, 13 дана, издржао; Јеврем Петровић, 13 дана кажњен; Љубомир Стевановић из Доње Трнске 13 дана, издржао; Ратко Живковић из Доње Трнске 13 дана, издржао; Светозар Марковић из Доње Трнске 13 дана, издржао; Кривој Ракић из Доње Трнске 13 дана, издржао и још 6 лица из Доње Трнске 13 дана, издржало.

А и данас се саслушавају нови људи које полиција позива.

Ово није, господо; све. Из овог јединог среза казна има, и ако буде потребно, ја ћу да их изнесем овде. Ово је једно, а сад ћу да пређем и на други случај.

Јуче је у Крагујевцу било суђење Драгољубу Миловановићу—бени, Јовану Јовановићу, Николи Николићу, Таси Пауновићу, Миловану Веселиновићу, Милошу Јовановићу, Влајку Миловановићу, Ливкојину Ђорђевићу, Милану Сретеновићу, Милану Милићу, и другима. Зашто им је било суђено и то у великој сали бивше жупаније у Крагујевцу где је било око 500 особа? То суђење је било на тужбу претстојника градске полиције у Крагујевцу за противстајање власти а на дан доласка др. Влајка Мачека у Београд. Суђење је одложено да се саслушају сведоци, на које су се поново позвали. Имао ми је што сад нема овде господина Председника градоначелства да и њему нешто дам. У уторак 14 феоруара ове године, по позиву среског начелства, дошли су у Куманово око 40 сељака из села Малиново, и исти су кажњени због мучења стоке, а по реферату жандарма из Доња изборне борбе. И још и данас се окривљују, позивају и кажњавају сељаци среза кумановског, који су гласали за листу др. Мачека.

Још један случај узет с реда. Један стари ратар, један од највиђенијих домаћина из Старе Пазове, Јован Спасојевић, стар 57 година, неосуђиван, отац породице, доброг имовног стања, по пријави жандармеријске станице из Старог Сланкамена, кажњен је са 500 динара ради истог дела за које је суђено и овима у Крагујевцу ради дочека др. Влајка Мачека 14 августа прошле године у Београду. Није све то. Ево још неких случајева. Милорад Ташковић добио је позив од Управе полиције у Скопљу, под 9 феоруаром ове године, да плати и понесе саомом 1050 динара и да издржи затвор од 10 дана. Опет изборна кривица. Онда Стојан Вељковић из Черамидице, Скопље, кажњен 30 дана затвора и 5000 динара новчане казне (1 ласови са деснице: А зашто?) За изборне кривице. Живоград Јевтић из Трстенице, Новосавски срез, бившега округа ваљевског, добио је позив под 16 фебруаром да се пријави за 24 фебруар Среском начелству где му је саопштена казна и пресуда за изборне кривице.

Господо, да сте мало били мирнији ви би већ чули зашто ја ово сада износим. Износим зато да докажем, као што сам у почетку нагласио, да или Влада г. Цветковића нема снаге и није дорасла својој мисији кад на пр. није могао сам Господин Претседник Владе, као ресорни Министар унутрашњих дела, да спречи ова кажњавања и да нареди да више кажњавања нема. А вас који кажете да то

не може, ја ћу вас упутити на један пример. После избора од 5 маја 1935 године, Веља Поповић, тадашњи министар унутрашњих дела у влади Бошњика Јевтића, издао је наређења да се све полицијске казне систирају а ви знате добро да је режим Бошњика Јевтића веровао, још у јачој мери, него режим др. Милана Стојадиновића, да ће да влада дуги период времена. То се јасно видело из верификационе дебате која је била у овом Дому у то време. Па, када је Веља Поповић, као министар унутрашњих послова, могао да изда наређење да се те полицијске казне систирају, сигурно је да је са још више снаге могао то да учини и Претседник Владе и Министар унутрашњих дела г. Драгиша Цветковић. (Жагор).

Друго питање, које треба сматрати као претходну радњу која ће деловати да се смире духови и да се има мало поверења у Владу г. Драгише Цветковића, то је повраћај на своје раније положаје свих отпуштених чиновника и радника, свих премештених чиновника, службеника и радника, који су кажњени премештајем или отпуштањем ради тога што су радили или гласали за листу др. Владимира Мачека.

Господо, ја ћу да вам прочитам један део отпуштених службеника. (Јоца Георгијевић: Није интересно!) Само за Вас није интересно, али је интересно за оне породице, за оне жене и децу, који су остали без игде ичега. Људи су савесно и поштено служили својој држави и није било никаквих разлога да их избаце из службе. (Јоца Георгијевић: Немојте се узрујавати! Није интересантан број! — Жагор и објашњења).

Господо, ја ћу само, као што рекох, да изнесем случајеве отпуштања и премештања чиновника, службеника и радника само у једном једином месту, у Сарајеву.

Отпуштени су у државној железници: Доко Антон, канцеларијски радник V секције, службе шест месеци, државни буџет, ожењен, без деце, отпуштен 17-XII-1938 године; Шпрингер Павло, ораварски радник V секције, службе 2 године, државни буџет, неожењен, отпуштен 17-XII-1938; Фаркаш Иван, занатлија V секције, службе 2 године, државни буџет, ожењен, једно дете, отпуштен 17-XII-1938 године; Гавран Никола, зидарски мајстор код V секције, службе 2 године, државни буџет, ожењен, троје деце, отпуштен 17 децембра 1938 године; Фриц Златко, канцеларијски радник V секције, службе 6 месеци, државни буџет, неожењен, отпуштен 17 децембра 1938 године; (Мехмед Шахинагић: Ово је, господо, нетачно, јер они нису отпуштени ради тога што су гласали за др. Мачека. Ја то говорим као народни посланик за град Сарајево. Према томе сви његови подаци, о којима је досад говорио, нису тачни. — Жагор и објашњења). Драги пријатељу, молим Вас да останете овде док ја ово говорим! Седите овде! Сад ћу ја да изнесем све и за вашег Фахрију Куленовића! (Мехмед Шахинагић: Немојте Ви мени ништа наређивати!) Када сте могли да кажете да није тачно, онда седите овде и слушајте све ово! (Граја).

Отпуштени су: Ђајић Теодор, канцеларијски радник V секције, службе 4 године, државни буџет, неожењен, отпуштен 17 децембра 1938 године; Арановић Иван, канцеларијски радник V секције, служио један месец, државни буџет, неожењен, отпуштен 14 јануара 1939 године; Доко Цвијан, занатлија V секције, службе 2 године, држав-

ни буџет, неожењен, али има стара саката оца, отпуштен 14 јануара 1939 године (Настају објашњења између посланика са леве и посланика из центра).

Само мало стрпљења. Изложићу ја слику Фахрије Куленовића!... Хушнер Јосип, чиновник-приправник Болесничког фонда државне железнице у Сарајеву, службе 8 година, државни буџет, неожењен, отпуштен 23 јануара 1939; Замоло Иван, прегледач кола држ. железнице у Зеници, 6 година службе, државни буџет, неожењен, отпуштен 15 јануара 1939; Максимовић Станислав, занатлија V секције, службе 8 месеци, буџет државни, ожењен, двоје деце, отпуштен 14 јануара 1939; Станковић Владимир, официјал X групе државне железнице у Праги, службе 9 година, државни буџет, неожењен, отпуштен 15 јануара 1939; Капетановић Хусенин, чиновник VIII групе код Средишњег стоваришта материјала Државне железнице у Сарајеву, службе девет и по година, државни буџет, оцењен „врло добар“, ожењен, једно дете, отпуштен 25 јануара 1939; Ихтиаревић Адем, радник V секције, службе две године, државни буџет, неожењен, отпуштен 25 јануара 1939; Сабрихафизовић Митхат, чиновник-приправник станице Сарајево, две године службе, државни буџет, неожењен, отпуштен 14 децембра 1938; Екић Сеифудин, столар Државне железнице у Сарајеву, три и по године службе, државни буџет, ожењен, једно дете, отпуштен 4 фебруара 1939; Хускић Хифзо, ложац Ложионице државне железнице у Сарајеву, две године службе, државни буџет, ожењен, троје деце, отпуштен 15 јануара 1939.

Сад да пређем на банску управу Дринске бановине и да вам изнесем имена чиновника, службеника и служитеља који су отпуштени, још једанпут подвлачим, само зато што су гласали за земаљску листу др. Владимира Мачека.

Та су лица, господо, Милер Вјенцеслав, службеник дневничар аграрног отсека банске управе у Сарајеву, службе 26 година, неразврстан, ожењен, без дјеце, на државном буџету, оцењен „врло добар“, отпуштен 13 децембра 1938 године; Катић Лазар, служитељ II/1 Општег одељења банске управе у Сарајеву, службе 9 година, ожењен, са једним дететом, оцењен „врло добар“, отпуштен 13 децембра 1938 год., на државном буџету; Судец Ернест, служитељ-дневничар Инспекције рада — VI Одељење банске управе у Сарајеву, службе 13 година, неразврстан, ожењен, 4 дјеце, на државном буџету, оцењен са „врло добар“, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Жуљевић Стјепан, чиновник-приправник IX групе, Финансијско одељење банске управе у Сарајеву, 3 године службе, разврстан, неожењен, бановински буџет, оцењен са „врло добар“, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Лукић Јосип, хонорарни чиновник VI Одељења банске управе у Сарајеву, службе 8 година, бански буџет, ожењен, са 3 деце, отпуштен 12 децембра 1938 год.; Банић Звонимир, званичник-дневничар, Финансијско одељење банске управе у Сарајеву, 1 и по година службе, бановински буџет, неожењен, отпуштен 13 децембра 1938; Черњавски Хари, надничар Техничког одељења банске управе у Сарајеву, службе 2 године, бановински буџет, неожењен, отпуштен 12 децембра 1938 год.; Ремета Мато, контрактурални чиновник банске управе Финансијског одељења у Сарајеву, 3 године службе,

бановински буџет, ожењен, са 3 дјеце, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Лашић Карло, стражар, полицијски званичник III групе при Управи полиције у Сарајеву, 1 и по година службе, државни буџет, неожењен, оцењен „врло добар“, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Шарац Марко, стражар, полицијски званичник III групе при Управи полиције у Сарајеву, службе 2 године и 9 месеци, државни буџет, оцењен са „врло добар“, неожењен, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Кнесаурек Норберт, полицијски чиновник при Управи полиције у Сарајеву — Пријавни уред, службе 2 године, хонорарни службеник, на буџету пријавног уреда, неожењен, отпуштен 13 децембра 1938 год.; Одић Никола, чиновник бановинске ткаонице ћилима у Сарајеву — филијала у Крушевцу, службе 13 година, званичник дневничар, ожењен, двоје дјеце, отпуштен 6 јануара 1939 год., бановински буџет; Мартиновић Богољуб, техничар-надничар Техничког одељења банске управе у Сарајеву, службе 3 године, бановински буџет, неожењен, отпуштен 12 децембра 1938 године; Стојановић Живан, служитељ-дневничар пољопривредног одељења Банске управе у Сарајеву, 2 године службе, државни буџет, ожењен, без деце, отпуштен 13 децембра 1938; (Жагор и упадице). Ја бих схватио многе од госпoде што се буне, ако су за г. Стојадиновића и за онај режим који он претставља, али не могу да схватим, као што ви тврдите да сте у овој партији, у Јерези, да се буните кад је и сам Претседник владе дао обећање да ће учинити репарације да се ове неправде поправе... Никшић Мирко, званичник-дневничар, финансијског одељења Банске управе у Сарајеву, 4 године службе, државни буџет, оцењен са „врло добар“, ожењен, једно дете, отпуштен 13 децембра 1938; Балдић Никола, званичник-дневничар, опште одељење Банске управе у Сарајеву, службе 3 године, бановински буџет, оцењен са „врло добар“, ожењен, са двоје деце, отпуштен 13 децембра 1938. (Жагори упадице са деснице: Докле ћете то да читате?) Ако ништа друго, треба овим људима дати сатисфакцију да се види колико су трпели само зато што су хтели да се одуже својој савести. Ешпек Васо, служитељ II/1 опште одељење Банске управе у Сарајеву, службе 8 година, државни буџет, оцењен „врло добар“, ожењен, двоје деце, отпуштен 15 јануара 1939, (био на служби код Среске испоставе Завидовића, премештен по потреби службе у Сарајево, Банској управи, Опште одељење и уједно отпуштен); Дукић Мирко, бановински хонорарни намештеник, бановинске бање Илица, службе 3 године, бановински буџет, ожењен, једно дете, отпуштен 14 јануара 1939. (Један глас: Бог зна зашто је отпуштен!) Овоме господину могу да кажем, да је ипак симптоматично да су тих дана отпуштени само они људи који су гласали за листу др. Мачека, док није отпуштен ниједан који је гласао за листу др. Стојадиновића; Грубешкић Стеван, дезинфектор у бановинској дезинфекцији код Среског санитетског референта у Ваљеву, службе 5 година, бановински буџет, отпуштен 4 јануара 1939; Плазички Радул, пољопривредни референт у Завидовићима, службе 5 година, буџет бановински, оцењен „врло добар“, неожењен, отпуштен 15 јануара 1939; Филиповић В., званичник при техничком одељку среског начелства у Трав-

нику, 3 године службе, бановински буџет, оцењен „врло добар“, неожењен, отпуштен 1 јануара 1939; Линдеман Л., контрактурални техничар, 9 година службе, државни буџет, ожењен, отпуштен 1 фебруара 1939, дневничар; Мочевећ Ђуро, званичник-дневничар, при бановинској ткаоници ћилима у Сарајеву, 25 година службе, бановински буџет, ожењен, без деце, отпуштен 27 децембра 1938; Мотика Пантелија, стражар-званичник III групе при Управи полиције у Сарајеву, службе 9 год., држ. буџет, ожењен, 3 деце, отпуштен 1 новембра 1938 год., као присталица Удружене опозиције. (Прочитајте који су отпуштени из Савске бановине). Ја нисам имао намеру да читам и износим овде имена из Савске бановине, јер сам мислио да ће бити довољан један пример из Сарајева, али ако ви инсистирате на томе, ја ћу их прочитати, имам их овде. Караула Иван, ноћни чувар, који је имао службе девет и по година, на државном је буџету, ожењен, отац троје деце, отпуштен је 15 јануара 1939 године; Мијатовић Милош, дневничар, са 15 година службе, на државном буџету, ожењен, без деце, отпуштен је 15 јануара 1939 године.

Госпoдо, ја бих могао ићи у недоглед са читањем ових имена, али то нећу да чиним. Допустићете ми да прочитам само још неколико имена. (Приговори са деснице). Ја бих молио да ми господин, који ми упада у реч, одговори само на ово: да ли је то тачно или није: на дан 4 овог месеца поручено је једном начелнику железничке дирекције у Сарајеву, једином Хрвату начелнику, Јосифу Хушнеру да преда молбу за пензију, што је он одбио. Може бити да ћете ви то знати, али ако ви то не знате, то ће сигурно знати Куленовић, помоћник директоров, који је на тај положај дошао, а како је дошао, то је ваша ствар, — потписан је предлог да се Хушнер умирови, и отуда је однешен предлог да се за њега и за неколико стотина службеника поднесе предлог за премештај, и то једино из разлога што су гласали за листу г. др. Мачека. И сигурно је, да је остала на власти влада г. др. Стојадиновића, да би и овог начелника и ових неколико стотина нових жртава могло да се запише у албум режима г. др. Стојадиновића.

Према наређењу Генералне дирекције саобраћаја, премештен је 15 фебруара у Метковићу шеф станице Томић за шефа станице у једно друго место. Томе се службенику пребацује што није увео у бирачки списак тројицу службеника, што, дакле, није водио довољно контроле да чиновници гласају за листу г. др. Стојадиновића. Имао сам у рукама службена акта и лично сам се о овоме уверио.

Даље, од неких 30 које стручних а које основних школа у Сарајеву, једино је у 10 основној школи управитељ Хрват Блечић Анте. Па како је и он гласао за листу г. др. Мачека, у Сарајево је стигао декрет да се на његово место поставља за управитеља Савић Душан, који је од Банске управе дисциплински кажњен да за годину дана не може бити унапређен. Па и поред те казне која је овом Савићу изречена од стране Банске управе, он се поставља за управитеља, док се овај једини Хрват, са четворо неопскрбљене деце, дегрдира тиме што ће и даље остати на истој школи али више не као управитељ него као учитељ.

Морам да признам да ми горе у нашем Клубу, ја могу специјално да кажем за себе, да у своме

столима имам до сада стотине и стотине оваквих случајева отпуштених и премештених чиновника, службеника и раденика. И толика је навала настала од ових људи, који су бачени усред најљуће зиме на улици, пошто су чули да ће Влада г. Драгише Цветковића све то да поправи, да се више не може ова навала савладати. Немогућа је више појединачна интервенција. Зато сам ја тражио и молио г. Претседника Владе да одмах по своме доласку да изјаву преко штампе, да изда наређење — после саветовања у седници Министарског савета — да се сви ти чиновници, службеници и раденици, који су отпуштени или премештени било зато што су радили, агитовали за листу г. др. Владимира Мачека, било што су за ту листу гласали, поврате на своја ранија места.

Г. Претседник Владе учинио је један неопростиви грех: Скоро цео месец дана од његовог доласка на власт он није наредио службено ни објавио преко дневне штампе, није наредио својим потчињеним органима, да се све изборне полицијске казне обуставе, него се још и данданас људи полицијски позивају, саслушавају и кажњавају.

Мене би далеко одвело кад бих ја ређао све примере и износио сва имена отпуштених чиновника, службеника и раденика, а о отпуштеним да и не говорим, само из Дринске бановине. Али морам да признам да сам замолио једног свог пријатеља Муслимана из Босне за четири отпуштена раденика у Добоју, у срезу где сам ја биран, да их поврате у службу, и они су повраћени. Али немојте мислити да је онај стари дух ненамерног режима нестао, он је и сад тамо, и сад се они радници и службеници чиновници, који су гласали за листу др. Мачека, малтретирају. Помињем случај са Ђамилом Чокићем у Добоју, који све железничке раднике малтретира, деградира их, баца их са својих положаја на нижа места, шиканира, кажњава за најмање стварице и налази кривце где их нема. Далеко би ме одвело када бих читао те спискове. (*Бранко Тодоровић*: Боље би учинио да прочиташ списак испребијаних!) Добро сте ме потсетили. Ево случајеви за које сам интервенисао. Ја сам изнео Претседнику Владе — ја морам да признам да је Претседник Владе одмах телефонски звао и Министра правде, звао и Команданта Жандармерије — мислим да нисам индискретан — и Среског начелника у Нашицама, и питао шта је са тим случајем. Ја сам г. Претседника замолио, верујући и у мотивацију петорице министара, поготово у речи, које је Претседник Владе овде изрекао у својој Декларацији, — да се тај Срески начелник одмах макне, да се суспендује, док се истрага врши. Да се пошаље инспектор, један виши официр жандармерије. И још нешто. Ја сам молио да се нареди Среском начелнику, да народни заступник у Осијеку Стеван Хефер буде присутан том ислеђењу (Приговори са деснице и центра). Ако случајно има кривце до тих људи, да он то све види и да се сам увери.

Сад ћу вам прочитати шта се у вези са овим десило у селу Бељевини Среза нашичког.

Пре избора били су позвани као заштитници 19 сељака из Бељевине Среском начелству у Нашицама на саслушање и то за дан 5 децембра 1938 године. Сељаци, верујући да би их се затворило, и мислећи да непосредно пре избора на 15 дана не могу бити позивани, нису отишли. И исправно

су учинили. Али су зато добили оглушне пресуде, којим су били осуђени на 10 дана затвора и 300 динара глобе и то тако да се казна имала одмах извршити. Сељаци нису ишли. Али, после неколико дана, једно осам дана, дошли су у село жандарми и тражили да они одмах оду у затвор и то у понедељак 6 фебруара ове године. Како су они, међутим, чули из општине да ће се такве казне опростити, односно да су већ опроштене, што им је 12 фебруара јављено, то они нису отишли. Али, дана 13 фебруара ове године, дошло је у Бељевину 4 жандарма у пола осам сати ујутро са једним поднаредником, — а жандарми су из Ђурђеновца, — и најприје су дошли до претседника организације Х.С.С. Славка Газдека, али га нису нашли код куће, јер је он био код свог брата Мартина Газдека. Затим су они дошли у кућу овога Мартина Газдека, те чим су ушли у кућу, без икаквога позива, поднаредник је ухватио за врат Мартина Газдека, подерао му је сву кошуљу и ударио га је два пута кундаком у леђа и извукао напоље. Негов брат, Славко Газдек, скочио је до комшије, кога није нашао код куће, па се одмах вратио и у то је време дошао и други брат Антун, па како су Мартина Газдека хтели везати, на што је овај питао зашто се то чини, јер он није разбојник, то је брат Антун скочио између њих, као и брат Славко, да не даду да буде Мартин тучен, јер су се жандарми већ спремали да Мартина туку поново. У то су се време скупили неколико људи и жена на педесет корачаја даље од куће, а жандарми су повикали: „Стојте, ни један да се није макао јер ћемо пуцати“. Људи су стали, а брат Славко је из групе изашао један корак напред говорећи: „Господе, молим вас саслушајте нас и предајте нас суду“. Поднаредник је дозволио Славку да се приближи и он је голорук пошао али кад се је приближио одмах га је гурнуо шаком а он се окренуо и почео бјежати, а поднаредник скочио за њим и убо га бајонетом одострага испод крста и повукао пушку к лицу и опалио тако, да га је тане погодило над убомодом и прошло над доњим трбухом напоље услед чега се овај срушио у шанац. У то је брат Антун испред Мартинове куће узвикнуо: „Што сте ми убили брата, зар смо ми лопови да нас убијате“, али је тај исти поднаредник окренуо пушку према другом брату Антуну и опалио тако да му је тане ушло у прса испод десне кључне кости, а изашло кроз лопатицу на леђа ван. Услед тога што су му позлеђена плућа он ће сигурно подлећи. Сада су почели да пуцају сви жандарми и чули су се повици: „Убијте их...“ Нећу у овоме високом Дому да прочитам и изговорим све речи које су рекли. Пало је много хитаца. Кад су престали пуцати жандарми су покупили са земље све чауре.

Том пригодом су жандарми и старог Андрију Газдека, оца, зоставили тако, да су му бајонетом скроз пробали лијеву надлактицу направивши страшну рану и изударали га кундаком тако, да старац плује крв и једва дише.

Кад је тешко рањен Антун Газдек пао на земљу и страховито јаукао хтела му је прићи жена Мартина Газдека, Анка Газдек, али је поднаредник одмах подигао пушку и опалио према њој један хитац који је срећом није погодио. Жена тврди да јој је тане прозујало крај ушију. Браћа Славко и Антон Газдек, довежени су још данас аутом у нову болницу у Осијек, где је Славко одмах

оперисан. Обојица се боре са смрћу, као и стари Андрија. Жандари су се повукли на крај села, наводно затражили појачање и сељаци страхују од покоља. Молим вас да хитно подигнете прашину, јер је ово заиста један барбарски скандал и јако жалосна припремна радња за споразум.

Уопште, наше власти као да су полуделе и управо и у другим котарима бјесомучно извршују казне изречене за наводне изборне кривике. Слично је и у мом валповачком котару. Ту би требало нешто учинити, да се ти милиони глоба и на стољећа казни затвора код тих срезова већ једанпут пониште, јер ће људима дојадити, па кад се дигне кука и мотика зна сам Бог ко ће извући краћи крај.

Морам да признам када сам изнео овај случај г. Претседнику Владе да је он телефоном говорио са једним вишим жандармеријским официром — да не кажем више — и ако могу тако да кажем, наредио, да се више у гомилу не пуца, већ да се ипак нађе начина, ако су људи криви, да се приведу власти, а не да се без икакве потребе на људе пуца.

Ја могу да жајалим што г. Претседник Владе, у своје интересу, у интересу своје Владе, а поготово у интересу овог великог дела, које треба да се изврши, није послушао мој савет да и претставник г. др. Мачека, народни заступник г. Стјефан Хефер, буде присутан, када се ово дело буде извиђало (Др. Милан Стијић: То су људи који не признају ни закон, ни власт!) Господине, ја сам присуствовао телефонском разговору г. Претседника Владе, који је питао зашто је проливена ова крв, а они су му одговорили, да су сељаци „марширали“. Нато је г. Претседник Владе рекао: „Пазар је то разлог да се пуца у народ!“...

Претседник Милан Симоновић: Gospodine govorniče, upozoravam Vas da se vreme koje Vam po Poslovniku stoji na raspoloženju približava kraju.

Др. Милош Тупањанин (наставља): Господине Претседниче, ја нисам крив што ме упадицама ометају у моме говору.

По једној ствари, сличне природе, без оваквог крвопролића, у месту Перушићу послата је жалба Банској управи у Загребу и IX жандармеријском пуку у Загребу и видећемо шта ће да буде.

Ја сам, колико се сећам, дао сугестије г. Претседнику Владе, ако тако могу да кажем и нека ми не замери на томе г. Претседник, да се пусти слобода штампе, да се дозволи слободно писање, да народ осети да ипак има нешто ново, да пројави нови дух, а не да је остало све по старом, да се све цензурише, па да чак та цензура не поштеди ни говор г. Претседника Владе.

Господо, најжалост, морам да кажем да нисам успео.

16 фебруара изашао је наш орган „Село“, који је требао да донесе мој говор, који сам одржао 3 фебруара у овом Дому. Али славна цензура је, како видите, (Говорник показује слог) све пречртала.

А, у исто време, да видимо шта пише главни орган Југословенске радикалне заједнице? (Повици: Да чујемо!)

„Самоуправа“, главни орган Југословенске радикалне заједнице, од среде 8 фебруара 1939 године, пети дан по доласку на власт господина Драгише Цветковића, преко три ступца доноси изве-

штај са годишње скупштине „Аграрне мисли“. Скупштина је одржана у згради Привилеговане аграрне банке, у државној институцији, скупштина једног приватног друштва. И шта пише ту, господо? Да видимо како овоме одговарају интенције Краљевске владе и њена Декларација. Овај се напис пушта 8 фебруара у главном органу Југословенске радикалне заједнице, а осам дана доцније, 16 фебруара, не дозвољава се, од стране цензуре, да се штампа мој говор у нашем листу који сам одржао у Скупштини, у коме сам говорио о споразуму са Хрватима, о потреби обавештавања народа о томе споразуму, шта у истини хоће наша браћа Хрвати, а не да народ пуних десет година слуша како му се неверно представљају и сервирају разне неистине о споразуму, о захтевима Хрвата и споразуму са њима, какве се протурaju одозго од поједине господе.

И чујте, господо, шта се каже у томе извештају у „Самоуправи“:

„Најзад смо се нашли и пред изборима за Народну скупштину, 11 децембра 1938, када су се сукобиле две противположне политичке оријентације: Једна за одржавање данашње наше државе, Југославије, као сложене заједнице Срба, Хрвата и Словенаца, монархије са династијом Карађорђевића на челу, и Београдом као средиштем њеним; а друга, за разбијање Југославије, разбијање српског јединства, и стварање велике Хрватске са припадношћу многих нехрватских покрајина под власт Загреба. Наш српски народ је обмањиван да се ради само о неком „споразуму“ са велико-хрватским политичарима и завођен је да пристане уз своје најљуће непријатеље, који су му већ толико јада задали, а и сада га оптужују пред целим светом најтежим оптужбама. Заведен и обманут наш српски народ имао је да својим рођеним гласовима помогне распад ове државе и своје подјармљивање под непријатељску власт...“ Даље се у том извештају каже како је српски народ „срећом огромном већином схватио о чему се ради и пошао је за својим политичким вођом др. Стојадиновићем и одлучио се, по позиву „Аграрне мисли“, да гласа за земаљску листу др. Милана Стојадиновића и тиме да гласа за одржање Југославије и одржање јединства српског народа...“ (Негодовање на левици).

И, господо, тога истог дана када је читан овај и овакав извештај у Привилегованој Аграрној банци, у једној великој новчаној државној и народној институцији, г. др. Милорад Недељковић, генерални директор Поштанске штедионице, такође једне од највећих државних институција, одржао је на тој скупштини један свој говор чија садржина је наређивала г. Претседнику Владе да га одмах, истог момента, смени са тога положаја. Чујте, господо, тај говор — ја га цитирам тачно по стенографским белешкама:

„Ово је чисто српска организација којој се, у данашње тешко време када је и Српство дошло у питање, само по себи наметнуо поклич: „Срби на окуп“ и збијање у чврсте редове...“ Опасност која нам прети не долази споља, јер у нашим суседима данас као никад имамо најбоље пријатеље. Унутрашња опасност нас забрињава и тера на окуп у гушће и чвршће редове...“ И чујте, даље, господо, шта каже тај господин: „Моменат је такав да ви, драга браћо и пријатељи, ви који сте ову државу стварали морате опет свакога

момента бити на опрези и када свој тежачки посао радите у једној руци морате држати плуг а у другој пушку да свакога тренутка будете спремни на одбрану” Противу кога пушку, господо?! (Негодовање на левици).

„Ви морате то и са највећим жртвама чувати и нашу земљу уредити да сваком буде добро и дати сељаку оно што Хитлер и Мусолини дају своме народу. Разне паролe споразума са великашким вођама хрватског народа, којима се хтелo обманљивање и завођење српског народа — значи да и Ви обманујете, Господине Претседниче! — нису успеле. Наше учешће приликом избора било је са свешћу Кајмакчаланa. Наша је организација осветлила свој образ и забележила себи часно место у историји српског народа. Нисмо могли дозволити да се наши чланови заводе лажима и иду за својим непријатељима који су му толико брига и јада задали оптужујући га пред целим светом”. — Као што видите скоро исти пасуси као и у оном извештају „Аграрне мисли”. „Ми смо и надаље својим учешћем морално и материјално прискочили у помоћ нашој пострадаој браћи од терора насилника у прошлим изборима”.

Овај господин, који прима огромне приходе од овога народа, већ годинама напада Хрвате и третира их као највеће непријатеље Српства и српског народа. И Влада господина Цветковића, која је могла да забрани наше говоре, држане овде у овом Дому, није могла да забрани овакав издајнички говор директора Недељковића.

Још нешто: та „Аграрна мисао” има своје историје у Поштанској штедионици. На „Аграрној мисли” сарађују чиновници Поштанске штедионице и о том случају тадашњем Министру финансија господину Летици 20 новембра 1938 године била је упућена претставка, отворена, поштена, под потписом двојице поштених Хрвата. Један је управник филијале Поштанске штедионице у Подгорици, а други је управник филијале Поштанске штедионице у Скопљу. И у тој претставци изнесе се фалсификати, мита са цифрама, са именима. И дужност је на Вама, као Министра финансија, да ово извидите. Ту ћете претставку наћи а ако немате, ја ћу Вам дати претставку. Ево Вам и један фотографски отисак. (Предаје Министру финансија г. др. Војину Ђуричићу фотографски отисак.) Та иста „Аграрна мисао” издала је позив за помоћ жртвама изборног терора и насиља. Господо, ја ћу да вам прочитам само прву реченицу.

„За време избора 11 децембра 1938 претрпели су многи Срби и југословенски оријентисани Хрвати у Савској и Приморској бановини велика насиља и штете од стране присталица оних политичких група које су биле везане за земаљску листу др. Влатка Мачека. Многим нашим сиротим сељацима побијена је стока, рушене куће, паљена села и амбари, сечени виноградни и воћњаци, лупани прозори, многи су премлаћивани и рањавани . . . (Приговори са деснице.)

Ви из Савске бановине саберите колико имате гласова.

Дозволите ми да не идем до краја у овим излагањима, верујте и мени је мучно а камо ли неће бити једном Хрвату да чита ово данас после Декларације Владе господина Цветковића. Али још нешто има. Човек се пита откуда овоме господину генералном директору, који се поставља изнад народа, изнад Владе, откуда њему та снага, та моћ

да он упућује један други апел, други летак широм целе земље.

Ту се каже: „Јер за време док си са страхом очекивао почетак рада без плуга и других справа, твоја „Аграрна мисао” је мислила како да ти помогне. И нашла је начина за то. Више нема брига у том погледу, јер потребне пољопривредне справа можеш добити без готовог новца путем кредита код Привилеговане аграрне банке која нашим задругарима даје за набавку справа кредит од 2000 динара за годину дана са 5% камате годишње. Сва обавештења за набавке справа на овај начин можеш добити код твог месног одбора „Аграрне мисли” итд.

Ни организоване задружне институције нису у стању да дођу до једног сносљивог кредита. Откуда овај господин који је тако, ваљда из своје сујете из чега ли, створио неку „Аграрну мисао”, може да налази код Аграрне банке за сваког појединца који се јави „Аграрној мисли” кредит од 2000 динара?! Господо, мени памет стане. Морам да признам, ја не могу да схватим које су силе које тога господина држе. Али видећемо шта ће и господин Претседник Владе учинити по овој ствари. Али би он требао, после ових факата, утврди ли се да је овако, да да изјаву шта ће учинити са поменутим господином.

Господо, ја морам овде да изнесем један детаљан опис из једног среза како се малтретирају Хрвати.

Pretsednik Milan Simonović: Moram po drugi put da opomenem gospodina govornika da je već sat i po prošlo od kako je počeo da govori.

Др. Милош Тупањанин (наставља): Поштовани Господине Претседниче, када сам почео да говорим ја сам погледао на сат. Мањ ако мој сат иде наатраг а Ваш напред.

Pretsednik Milan Simonović: Ja se upravljам po satu u dvorani.

Др. Милош Тупањанин (наставља): Верујте, мени је жао што овог пута не могу да изнесем, па чак и ви са крајње деснице, верујте, који сте из тих крајева, који овако ударате на политику г. др. Мачека, верујте да би и ви слушали пажљиво јер би осетили да из овога веје пуна истина, да је ово лисао добронамеран, поштен човек. Жао ми је што немам могућности да изнесем и ово. Али биће прилике да и у специјалној дебати нешто о овоме кажем.

Када сам већ код ових отпуштања чиновника не могу а да не споменем једног мог друга, г. Мату Русковића шефа отсека Народне банке. Ја сам по овој ствари предао овакав реферат Претседнику Владе. И он је предао нешто мисао. Вероватно, наређење да се врати наатраг у службу. Али и до данас, после двадесет дана, ствар стоји како је стајала.

Мато Русковић, као омладинац, припадао је Револуционарној организацији Јужне Далмације. Агенат на Престолонаследника Фердинанда 1914 године затиче га на положају потпретседника поменуте организације, и на сам дан агентата бива ухапшен и спроведен у затвор Окружног суда у Дубровнику. — После три месеца пребачен под ратни суд тврђавске команде Боке-Которске у Херцеговину. У затвору остаје све до априла 1915 године, када је због недостатка доказа пуштен

испод суђења, и спроведен у кадар на отслужење. Децембра исте године упућен је на фронт, одакле бежи у Италију и јавља се одмах у добровољце, и бива пребачен на Солунски фронт, где учествује као добровољац официр у српској војсци. После рата наставља студије у Лајпцигу и Прагу, те по завршеним високим комерцијалним наукама, ступа 1923 године у Народну банку као чиновник.

Године 1923, почиње службу као почетник, ради у свима одељењима банке, и на свима пословима. За цело време рада и за све послове, које је радио, оцењен је са „одлично”. Реткост, као Хрват постаје и шеф отсека централе. У своме раду у банци, као и у приватном животу истакао је се нарочито у кредитној политици.

А каква је, господо, персонална политика Народне банке? Од четири директора сада је попуњено свега једно место. Ова места кроз прошлих 20 година од Уједињења попуњавају се искључиво са Србијанцима. Од 18 шефова у банци све су сами Србијанци — сада нема нити једног Хрвата, нити Србина пречанина. Исто тако су сви инспектори Србијанци. Од неколико стотина чиновника, свега двадесетак има Хрвата. Од 21 управника филијала, Хрвата има свега 4.

Србијанци су виши инспектори са лошијим оценама и спремом. Један пример. Господин К. Љубисављевић, који је ступио у Народну банку тек 1923 године, постао је шеф одељења 1937 године. (О др. М. Протићу и њему сличним нећемо овде говорити.) Као шеф одељења долази у сукоб са организацијом и политиком Народне банке, и године 1937 бива присиљен да поднесе оставку на службу у банци, јер није имао године за пензију. По наређењу г. Стојадиновића, исти г. Љубисављевић бива јануара месеца ове године враћен на траг у Народну банку, и одмах унапређен (3 степена) за више директора, и што је најинтересантије, признају му се потребне године службе за тај положај. (Поред ранијих 5 још 10, укупно 15).

Ја сам тражио, ако хоћете и молио Господина Претседника Владе, да се овај човек врати у Народну банку, јер се овде ради о једном ратнику, другу, брату Хрвату, који је учествовао у рату, био на Солунском фронту и сигурно није заслужио нити да се запостави у Народној банци, а камоли да се баца ван из службе, зато што је вршио своју свету дужност и гласао за листу Владимира Мачека, вође Хрватског народа. (Пљескање на левици).

Господо, ја сам пред завршетком свога говора, и хоћу да нагласим још један пут, да за овај месец дана скоро, од када је на власти Влада г. Драгише Цветковића, методе прошлости не показују ни мало знакова да ће да изгину. Ово што сам износио сада то су методе прошлости, а ја ћу само са неколико речи да се задржим на чл. 73 Финансијског закона, у коме стоји:

„Овлашћује се Министарски савет да може на исти начин донети уредбе са законском снагом о штампима, о удружењима, зборовима и договорима, о избору народних посланика за Народну скупштину у сагласности са нарочитим одборима Народног претставништва, који ће се одбори образовати на начин предвиђен у § 17 Закона о пословном реду у Сенату, односно у Народној скупштини.”

Ја знам и очекујем да ћете сада да букнете кад почнем да износим своје мишљење а и мишљење и друге стране по овоме питању, без имало бојазни да будем демантован. Ја могу да подвучем да су Хрвати отсудно против овакве стилизације овога члана.

Ја се чудим да Господин Претседник Владе, подноси овај члан, који је битан услов припремних радњи за консолидовање унутрашњих прилика, није нашао начина да се информише о становишту Хрвата. Јер, господо, ја се чудим још нечему, да је он пустио стилизацију овога члана онако, како је то припремила влада Господина Милана Стојадиновића. Он је требао, Влада је требала сама од себе да одмах овде, где се говори о штампима, удружењима, зборовима и договору и избору народних посланика, дода: „са тајним гласањем”, јер нећемо... (Упадице са деснице: Ко то каже?).... То Др. Мачек каже, то он каже! (Жагор и граја)... Господо, ја се не играм политике ако се ви многи играте. Ја сам свестан речи које овде изговарам и ја вам још једанпут наглашавам: да сам Претседнику Владе, господину Драгиши Цветковићу, када ме је питао, да ли је и господин др. Мачек за тајно гласање, одговорио сам да се чудим, како такво питање може да постави, да је сасвим природно и разумљиво да човек, који тражи пуну демократију, мора бити за тајно гласање (Пљескање на левици).

Онда, још нешто. Ово је у вези са оном специјалном мисијом, како је то Претседник Владе у својој Декларацији нагласио — одмах у почетку: „Влада је дошла са једном специјалном мисијом”. Питање је какав карактер Влада сама себи даје. Какав карактер он себи замишља, шта она замишља под овом специјалном мисијом? Господин Цветковић, у неколико наврата, казао је да ће ићи брзо и одлучно у решавању хрватског питања. Брзо и одлучно није да се ови закони доносе у сагласности са нарочитим одборима Народног претставништва. Ми тражимо, и ми овде и они у Загребу... (Упадице и жагор са деснице)... Чујте молим Вас добро шта говорим... и ми овде и они у Загребу, да Влада Господина Драгише Цветковића, која је дошла са једном специјалном мисијом и која има да оправда поверење оних фактора, који су је довели овде, а то је да брзо свршава овај посао, — кажем: и они из Загреба и ми овде тражимо да Влада Драгише Цветковића добије од своје већине у овој Скупштини овлашћење да ове политичке законе може сама да донесе, без вашег суделовања (Пљескање на левици. — Жагор и упадице на десници)... Зашто сам ја казао у почетку да ћете да скачете, да се буните! Ја, господо, не бих хтео да вређам, али не могу да се отмам утиску, на основу појединих разговора са извесном господом из већине, када кажу: „Па, немојте да идемо брзо из овог Дома, да намиримо бар трошкове које смо имали за време избора.” Ја знам, господо, да је великој већини од вас стало до тога, да се продужи живот овој Скупштини, да се продужи ваше седење на тим седиштима, али верујте ми: Та жеља ће остати пуста. Зато је боље, господо, да се помирите са судбином, па заједнички, лепо, када ми дајемо поверење, — не да дајемо поверење само овом човеку овде, не њему и његовој Влади, него дајемо поверење ономе који га је довео овде, — када ми дајемо и када Загреб даје, онда га и ви морате дати. (Бурни про-

тести и жагор на десници)... Морате дати! (Јоца Георгијевић упада у реч)... Ја бих молио господина Георгијевића, да ме пусти на миру, да не реагирам, јер то можда неће бити некоме угодно. Ја овде говорим озбиљне ствари, много озбиљне ствари, и наглашавам још једанпут: ни Загреб, ни ми из Удружене опозиције не примамо овакву стилизацију овог члана, и када Влада у својој декларацији подвлачи... (Глас са деснице: Па дај ту вашу стилизацију!) Ево је, готова је... да хоће што пре, брзо и одлучно, да приступи решавању и решењу хрватског питања, сасвим је природно да нема места одборима који би бесконачним дискусијама продужили те претходне радње за решење хрватског питања.

Зашто не ови одбори? Господо моја, ова Влада није одговорна вама. Ова Влада није парламентарна влада. Ова Влада по Уставу орговара само Круни, одговара данас само Намесништву. И, онда, кад не одговара вама, кад не одговара Парламенту, онда има... (Упадице: То је наша ствар! Што сте дошли?) Дошао сам зато, што је овај Дом мој, а видећемо сутра да ли ће он бити и ваш. Члан 73 Финансијског закона...

Pretsednik Milan Simonović: Gospodine govorniče, molim Vas da ne govorite o Finansijskom zakonu sada nego kada on dođe na dnevni red.

Др. Милош Тупањанин (наставља): Ово је општа политика Краљевске владе, јер чл. 73 је највише у вези са Декларацијом (Граја) Краљевске владе.

Pretsednik Milan Simonović: Doći će na red Finansijski zakon pa ćete onda o tome govoriti.

Др. Милош Тупањанин (наставља): Јер ова Влада није ни дошла вашиим поверењем. Да сте се ви питали, ви би задржали Милана Стојадиновића, (Позици са деснице: Али она ужива наше поверење!) Сигурно, и ја сутра да седнем овде, ви ћете скочити, плескати и указати ми поверење. Јер, господо моја, тешко ми је, али морам казати — не би хтео да вређам — има људи које лично познајем, можда смо и у добрим односима, али морам да нагласим, да овај Парламенат, ова Скупштина, није израз праве народне воље и правога народног расположења, и сигурно да из средине ове Скупштине, овакве Скупштине, не може да изађу ни изборни закон, ни закон о слободи штампе, ни закон о збору и договору, који ће бити прва и основна претходна радња ка приступању решења хрватског питања. Јер да сте ви питали, па чак да су се, шта више, многи питали из ових клупа овде, (показује на министарске клупе), који су за време изборне борбе 11 децембра називали др. Мачека и целу његову листу издајничком, сигурно се не би нашли у оваквом положају у коме смо данас. Народне снаге које су деловале одоздо и виша снага која бди одозго, која је чула откуцаје срца народног, учинили су на је предузет први корак, први корак ка остварењу споразума са браћом Хрватима. И хтели ви или не хтели — у већини знам да нисте за то у души, нисте за Владицу Декларацију. (Упадице). Хтели или не хтели, дело народног споразума ће се остварити. Оствариће га људи, који су се залагали за њега ових 20 година. Дело народног споразума, сигурно је ствар, да га не могу да приведу крају људи, који га не носе у својим срцима, који га не носе у својој души.

Не мислим да дајем савете, али хоћу унапред да кажем господину Цветковићу, — јер кога су змије клале и гуштера се боји, — да се чува да му не уђе вода у уши, да не покушава да пробија главом небо, јер има пример живи пред собом, ту недавно, како су пролазили његови претходници који су тако мислили, да не замисли да ће он бити тај који ће са оваквом владом моћи то дело да оконча. Ако господин Цветковић, а он је млад човек па треба да мисли и на своју будућност, изврши специјалну мисију и све претходне радње, да се може приступити решавању хрватског питања, он је учинио корисну ствар и за народ и за државу. (Бурно плескање на левици).

Pretsednik Milan Simonović: Има рећ народни посланик господин Јосип Цветић.

Јосип Цветић: Gospodo narodni poslanici, ovu budžetsku diskusiju očekuje naša javnost sa naročitim interesovanjem. Posebnu važnost dobija budžetska diskusija po tome što je njezin tok u Narodnoj skupštini vezan sa diskusijom o Deklaraciji Kraljevske vlade, koja je u ovome Domu data 16 februara.

Gospodo narodni poslanici, u svima diskusijama u Jugoslaviji, od postanka njezinoga pa do danas preovladuju, kao osnovna tema, nacionalni, bolje reći plemenski odnosi u Jugoslaviji i njezino državno uređenje. Uvek se o tome, gospodo, iznova govori i to je najbolji znak da to pitanje nije ni danas rešeno. I danas će ono biti glavna tema, kao što smo videli da je juče bilo, pa će se i sutra nastaviti kao centralni problem naše debate, једно питање које је баš ове године дошло до своје кулминације а које је познато под именом „хрватско питање“. Господо, ја мислим да се тим именом зову готово све наше потешкоће, које имамо у нашим националним односима и функцијама нашега државног организма. Господо, propagandom, често пута неisправном али успелом propagandom, дошло се до тога, да се тај комплекс потешкоћа у Југославији зове једним именом, Хрватско питање. Али факат јесте за политичког човека, који realно гледа, да је та нomenclатура освојила за себе грађанско право, па је и сам Председник Владе господин Цветковић у својој Декларацији од 16 фебруара прихватио ту нomenclaturu, и декларирао своје ставове и своје основно гледиште, на тај комплекс питања.

Gospodo, načelna budžetska diskusija koju mi sada vodimo, ја напомињем говор који је уважени друг Тупањанин изговорио, требала би да води рачуна о принципима вођења државне политике који пројављују као основне нити кроз предложени буџет.

О спољно-политичким проблемима, унутарној политици, о социјално-економским питањима требало би у данашњем времену да се чују овде мишљења подједнако. Ако ви погледате парламентарне дискусије данас у другим земљама осим, можда, у Прагу, онда можете да видите да су спољно-политички догађаји, који данас преовладају целим светом и целом Европом, predominantni у свима парламентарним дискусијама. Ако гледате парламенте и демократских земаља и преставништва земаља, у којима су ауторитативни режими, онда видите да теški социјални односи и потresi који из тих односа извиру и теški економски проблеми у вези са једном малом кризом, која се stationира на једну малу депресију, интересују данашње парламенте свих земаља.

Југославија, нажалост, после двадесетогодишњег опстанка још увек дебатuje о својим почетним ства-

rima, o svojoj sudbini, o svojoj egzistenciji. (Burno odobravanje u centru i na desnici. — *Dr. Branko Čubrilović*: Kuća gori, a ti je farbaš! — *Žagor*.)

Ja poštujem našeg dragog druga g. dr. Čubrilovića. On je simpatičan i dobar, ali moram ipak da mu poreknem jedno pravo. O davanju slobode i prava Hrvatima u ovom Domu imam prava, gospodine Čubriloviću, više prava ja da govorim, nego vi! (Živo odobravanje u centru i na desnici. — *Dr. Branko Čubrilović* prigovara.)

Ovo sam govorio ozbiljno, a g. Čubrilovića moram da uputim još na jednu stvar. Mi Hrvati imamo jednu teritoriju koja se deli na tri dela: na bansku, na primorsku, dalmatinsku Hrvatsku i na tursku Hrvatsku. Gospodin je iz turske Hrvatske. I onoliko koliko bude iznosila srpska tangenta u turskoj Hrvatskoj, u toliko će on imati tamo slobode i prava.

Gospodo, izgleda celokupnoj našoj javnosti, a izgleda danas i celokupnoj svetskoj javnosti, da bi u Jugoslaviji, zblja, potekao jedan bolji i lepši život, kada bi se resilo to što mi zovemo, što ta javnost zove, hrvatskim pitanjem.

Gospodo, ja mislim da mi treba ovde da spomenemo: nema sigurnih mogućnosti da se vanjsko-političke komplikacije danas u Evropi izuzmu od svega uticaja na rešenje hrvatskog pitanja. Ja ću to u svome govoru docnije spomenuti, pa ćete videti da sam imao pravo da to kažem. One se ne dadu tako izoiovati, da ostanu samo naše lokalne prilike. Uvek ima jedan uticaj iz stranog sveta na rešavanje hrvatskog problema. Ali, gospodo, dužnost je svih naših političkih ljudi u ovoj zemlji, od Kraljevske vlade do poslednjeg političkog čoveka, da uticaj inostranih spoljno-političkih momenata u rešavanju naših političkih problema što više izuzmu. (Odobranje na desnici. — *Dr. Sekula Drljević*: Ko je to ko upliviše?) Ja mislim, g. Drljeviću, da će biti u ovome Domu prilike da se govori o spoljnoj politici, pa ćemo o tome razgovarati.

Ja sam imam da izjavim: treba da bude svako svestan u svetu da Hrvati i hrvatska zemlja neće biti ničija funta mesa za njegove interese na ovoj teritoriji. (Burno odobravanje na desnici.) Ali jedno treba svak da zna, da naše nacionalne unutrašnje političke teškoće ne mogu biti baza za destruktivnu i komunističku propagandu u Jugoslaviji. (Burno odobravanje i pljeskanje u centru i na desnici — Protesti na levi.)

Predsednik Milan Simonović: Molim gospodu poslanike da ne upadaju g. govorniku u reč.

Josip Cvetić (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, ko pročitao pomenutu Deklaraciju Kraljevske vlade g. Dragiša Cvetkovića, on će videti da su u toj Deklaraciji ovakva realna gledišta na ovaj naš osnovni problem došla do izražaja, i u tom pogledu Deklaraciji Kraljevske vlade treba odati puno priznanje. (Živo odobravanje na desnici.)

Dakle, gospodo, Hrvatsko pitanje! Mi smo načisto, da je to jedan kompleks pitanja, ali smo načisto i o tome, da kao osnov u tom kompleksu jesu srpsko-hrvatski odnosi, bolje rekuć, srpsko-hrvatski sukob. Ako vi pogledate bližu i dalju prošlost u odnosima Srba i Hrvata, onda vidite da se u stvari sukobljavaju ovde dve koncepcije: koncepcija o jednom narodu — unitaristička, i koncepcija o tri naroda — trijalistička. To je bit i osnov u rešavanju hrvatskog problema. (Jedan glas sa leve: U čije

ime govorite?) Ja govorim u ime svoje i u ime ideologije koju zastupam, a smatram da je važna za egzistenciju Jugoslavije. Govorim i u ime svojih prijatelja, koji se samnom slažu u ovom pitanju, pa dozvolite zato meni da govorim, iako nisam imao čast da govorim toliko sa g. Dragišom Cvetkovićem, čiju Vladu podupirem bar, toliko kao vi. Gospodo, srbijanski krajevi, pogotovu široke narodne mase i pojedini politički ljudi godinama su se već pitali: šta taj dr. Maček hoće? Kao da se to tobože ne zna. G. dr. Maček po momentalnom poverenju koje ima od birača iz hrvatskih krajeva najpozvaniji je da o tome kaže svoje mišljenje.

Gospodin dr. Maček, međutim, — ja sam o tome prošle sesije govorio — od prvoga dana je jasno i otvoreno kazao šta hoće. On traži da se prizna hrvatski narodni individualitet i sve što iz toga sledi. Gospodo, taj su rečnik vremenom primili i srbijanski politički krugovi, i vi imate jedan politički dokument iz meseca novembra 1936 godine, a mislim da ga je izdala demokratska stranka, gde se kaže: »Hrvatski istorisko-politički individualitet i ono što iz njega sleduje.« Gospodin Maček je u svome poslednjem govoru, odnosno u poslednjoj rezoluciji koju je donelo tako zvano hrvatsko narodno zastupstvo, odredio šta sleduje iz priznanja hrvatskog narodnog individualiteta, i tamo se kaže po tumačenju »Političkog Vesnika«, koji je danas najautoritativniji da tumači politički stav gospodina Mačeka i njegovih prijatelja, na jednom mestu ovako: »Hrvatski narodni individualitet traži svoje samoodređenje, jer ako ikoji narod onda su Hrvati pokazali da su svesni svoje potrebe da sami štite svoje interese kao i da su zreli da sami vladaju sobom.«

Dalje nastavlja taj dokument: »Pravo da hrvatski narod bude sam svoj gospodar na svome teritoriju predstavlja izražaj hrvatske narodne individualnosti i kontinuiteta tradicije hrvatske državne misli.« Hrvatski narod hoće dakle da se taj njegov narodni individualitet izražuje u državno-pravnom položaju, i zato je gospodin Maček u svome predizbornom govoru koji je držao u Zagrebu u decembru mesecu rekao, da Hrvati žale što oni nisu imali u jednom presudnom istorijskom momentu prilike da iskoriste pravo svoga narodnog samoodređivanja. Gospodin Maček se žali na ono što se u Zagrebu dogodilo 1918 godine i rekao je: »Skalupilo se onda u Zagrebu neko narodno veće, koje se samo rodilo i samo krstilo.« Prema tome, gospodo, povratak u stanje 1918 godine, Hrvati oslonjeni na pravo narodnog samoodređivanja i na kontinuitet svoje hrvatske državne misli, imaju pravo da odlučuju o svojoj sudbini samostalno oslanjajući se na ta dva momenta.

»Hrvatski Dnevnik« u nizu svojih poslednjih uvodnika u jednom od njih piše: Da postoje na ovome teritoriju dve državne misli: »Srpska državna misao i hrvatska državna misao. Ove dve, srpska i hrvatska državna misao treba da se sporazumeju.« Dakle, sporazum država.

Gospodo narodni poslanici, tako pozvani i tako kvalifikovani dr. Maček interpretira šta sledi iz pomenutih načela o tri naroda u Jugoslaviji. Gospodin dr. Toma Jančević koji je pre neki dan izdao knjigu, a on spada među prvake Hrvatske seljačke stranke, i jedan je od intimnih prijatelja gospodina dr. Mačeka, u toj svojoj knjizi kaže: »Zahtev samoodređivanja hrvatskog naroda je borba protiv srbi-

janske hegemonije za političku, finansijsku i ekonomsku samostalnost, a u duhu socijalnog programa hrvatska seljačka stranka dealno je složila ceo hrvatski narod, koji vodi gotovo 20 godina najoštriju borbu protiv raznih beogradskih režima. Kroz to su vreme izrabljivačkom kolonijalnom ekonomskom politikom beogradskih vlastodržaca hrvatski krajevi teško osiromašili.

Ovako shvaćena hrvatska nacija u svom konačnom formiranju, a u pobjedničkom maršu iznela je preko svojih narodnih zastupnika na konferenciji u Zagrebu svoje narodno i državno pitanje pred Međunarodni forum. Politički »Vesnik« u točki 3 kaže:

»Kako je danas međunarodna situacija veoma opasna, to se je hrvatsko narodno zastupstvo obratilo i na sve evropske države a naročito na vevlasti i skrenulo pažnju na opasnosti koje bi mogle nastati u ovom delu Evrope usled nerešenog hrvatskog pitanja, te je odobrilo potpuno i u svemu dosadašnji rad dr. Jurija Krnjevića, glavnog tajnika Hrvatske seljačke stranke i dalo mu naročiti mandat da u buduću zastupa u inozemstvu hrvatsko narodno zastupstvo i hrvatski narod.«

Gospoda sa leve se bune, ali ja ću se složiti sa njihovim stanovištem u jednom delu, a evo čujte sada. Tako, gospodo, izgleda do kraja provedeno i izraženo načelo o posebnoj Hrvatskoj, samobitnosti, o hrvatskoj narodnoj individualnosti. Ovako izraženo stanovište »Hrvatskoga Dnevnika« niti je neloogično, niti je neopravdano. Ako je hrvatski narod uistini potpuno odeljen od srpskoga naroda i ako on u jedinstvu sa Srbima ne pojačava svoj moralni, duhovni i nacionalni kapital nego ova država znači samo formalnu vezu putem državnih granica, onda hrvatski narod ima pravo, naročito kad beogradski vlastodršci tu formalnu vezu iskorišćuju da vode kolonijalnu politiku nad njim, da ovako postupa i njegova je taktika opravdana i poštena. (Žagor.) Gospodo, ovakav pokret, a za mene je on prvenstveno duhovni pokret, ne da se zaustaviti na pola puta. To treba da upamtite. Ovakav se pokret ne može zaustaviti nikakvim samoupravama, nikakvom materijalnom ravnopravnošću, nikakvim numeričkim izjednačenjem Srba i Hrvata činovnika po pojedinim resorima, jer nikada se nije dogodilo u istoriji da se jedna nacija time zadovolji. Hrvatski narodni individualitet i njena misao do kraja provedeni mora da znače po ovakvoj teoriji hrvatsku državnu individualnost. To je iskreno priznato. Slično je bilo nedavno i u Čehoslovačkoj. Kada je saradnik »Frankfurter Zeitung« zapitao dr. Hlinku: »hoćete li vi samostalnost?« Hlinka je odgovorio: »Zašto ne, ko neće samostalnost.« Ali danas to nije aktuelno nego je aktuelan naš posebni slovački narod. Jasno, kad se prizna posebna individualnost slovačkom narodu, onda snagom unutrašnje nacionalne dinamike sledi i sve ostalo. Kako onda Hlinka, tako danas g. Maček.

Na suprot ove trijalističke ideje, ovako izvedene do kraja, mi postavljamo ideju narodnoga jedinstva, unitarističku misao. Naročito mi iz onih krajeva gde je jedna psihoza uhvatila široke narodne mase, mi koji imamo posebno tešku situaciju. Na šta se mi pozivamo? Mi gospodo tvrdimo da su najlepši elementi hrvatske stvaralačke istorije za poslednjih sto godina vezani za Jugoslovensku misao. (Pljeskanje i odobravanje). To se, gospodo, toliko puta govorilo ali se i sa druge strane toliko govorilo protivno i zato mi moramo ovo da ponovimo. Tri najbolja politička imena iz prošlog stoleća, Gaj, Štrossmayer i Rački bili

su jugoslovenski orijentisani. Pa ne samo da su bili jugoslovenski orijentisani nego su bili ujedno i u nepomirljivoj borbi sa Antom Starčevićem i njegovim hrvatstvom, samo hrvatstvom, i u toj borbi odneli gigantsku pobjedu.

Takode tri velika imena ovoga stoleća, braća Radići i dr. Ante Trumbić, bili su takode pristalice narodnog jedinstva. Braća Radići su u svoj program koji su dali hrvatskoj seljačkoj stranci, uvrstili i razradili princip narodnog jedinstva, a pok. Trumbić, predsednik Jugoslovenskog Odbora, napisao je jedan program, koji nije hteo nazvati samo »program«, nego ga je nazvao »Jugoslovenski program«.

U tome programu on je spomenuo: »Za Hrvatsku nema prirodnijeg mesta nego u Jugoslaviji. Ponajprije iz razloga narodnosnog sastava, a onda zbog narodnog i političkog preporoda koji se vodio pod zastavom širokog Jugoslovenstva. Dr. Ante Radić je opisivao u »Seljačkom Domu« dolazak omladine 1904 godine u Beograd i pitajući i razjašnjavajući svojim čitateljima da li se tamo što korisno napravilo za Hrvate rekao: »U tom je naša budućnost, u slozi našeg naroda istog jezika i plemena ovde na Jugu od Kranjskog Triglava i našeg Jadranskog Mora pa tamo do Crnoga Mora. Samohrvati — kako nekoji hoće to da budu, to su samoubice ili pak tuđinske sluge.«

I zar je onda gospodo čudo što je Narodno veće 1918 godine donelo zaključak u kome je kazalo »da su Hrvati i Srbi privremeno konstituirali nezavisnu narodnu državu, prožeti idejom narodnog jedinstva« i da »traže jedinstvenu parlamentarnu vladu uz jedinstveno narodno predstavništvo«.

Nije nikakvo čudo da je i Narodno veće u Zagrebu u jednom ovako velikom istorijskom momentu ovako stilizovalo stogodišnje hrvatske narodne težnje.

Gospodo, ja sam pokušao da vam iznesem kontinuitet Jugoslovenske misli među Hrvatima za poslednjih sto godina. Hrvati su u doba formiranja evropskih nacija proživeli svoj najveći kulturni zamah i baš u tome vremenu, kad su bili u kulturnom preporodu kazali su jasno i za sve buduće generacije na usta svojih najboljih sinova da su oni sa Srbima potpuno jedno.

Gospodo, iz toga razloga mi jugoslovenski nacionalisti gledamo na ovu državu kao na svoju nacionalnu državu. Jugoslavija nije nama samo država, samo neki okvir, nego je Jugoslavija nama domovina. (Pljeskanje na desnici i u centru.) Mi smo sa svojom braćom u ovim krajevima ovde vezani, ne samo državno-pravnim vezama, nego duhovno kulturnim vezama, mi smo s njima jedan narod.

Mi, gospodo, ne vidimo da bi u nekim separatnim državicama, pa ma one paralelno radile a pogotovo što je verovatnije bile u sukobu mogli Srbi i Hrvati više dati i čovečanstvu i kulturi, nego što bi mogli dati u ujedinjenoj i jedinstvenoj Jugoslaviji, kao Jugosloveni Jugoslovenstvu. (Odobranje na desnici i u centru.)

Gospodo, mi tvrdimo da su ti elementi, naročito Srbi i Hrvati — jer se o tome najviše radi — vezani rasno, jezično, kulturno i istorijski. Gospodo, tražiti između nas Srba i Hrvata jezičnu razliku i tradicionalno-kulturnu, znači tražiti duhovnu bazu za našu buduću federaciju ili konfederaciju. Naša eventualno buduća federativno ili konfederativno uređena zemlja mora imati svoju duhovnu bazu kao što je i danas ima unitaristička zemlja. Zato oni koji žele buduću federaciju ili konfederaciju naglašavaju: Nama je

Hrvatska domovina, a Jugoslavija je država, mi smo jezično, mi smo kulturno potpuno odeljeni od Srba.

Da ne mislite da ovo govorim samo tako napamet, ja cu vam pročitati dokle ovako separiranje već u prvoj svojoj fazi vodi. Jedan od prvaka separatistickog kulturnog života dr. Filip Lukas napisao je u »Hrvatskoj Reviji« meseca januara ove godine (Dr. Branko Čubrilo: On je Frankovac!) On je danas Mačekov saveznik kao i vil

Dr. Lukas kaže: »Ako se na koncu, na temelju iskustva i stvarnih činjenica postavi pitanje, koji su nam narodi u Evropi u ovim poslednjim decenjama u obrani naših životnih prava i našeg opstanka bili više skloni, slavenski ili neslavenski, onda nije teško na to pitanje odgovoriti. No s tim odgovorom stoji u vezi i odgovor na drugo pitanje, na pitanje o vrednosti slavenske solidarnosti, iz čega izlazi da je problematika toga pitanja ostala neminovna i aktuelna. Mi smo iskusili da je pod firmom slavenske solidarnosti hrvatski narod bio izložen najvećim pogubljenjima i da se sa slavenskom solidarnošću operiralo onako isto kao i s narodnim jedinstvom. . . Iako su Hrvati teško kažnjeni zato, što se pod utjecajem Masarikova učenja i njegovih naprednjačkih sledbenika vodila u Hrvatskoj politika koja je bila u suprotnosti s naukom Ante Starčevića, koji je neprekidno, kroz c.o svoj život odvrćao narod od ideje slavenske solidarnosti. . . , pa da su malo slavenski manji narodi u sklopu većih bili isisavani, gonjeni i sprečavani u svome razvoju; jednako, pače i gore, nego kad su bili u sklopu neslavenskih naroda. Pokojni pater Klinka je na jednom mestu izjavio kad je došao do deobe u Cehoslovačkoj ovo: da su nama Mađžari dali što mi tražimo, mogli bismo sa njima živeti i danas u jednoj državi. Iako se gospodo stvaraju duhovne osnove buduće naše pune separacije (Dr. Branko Čubrilo: upada u reč). Nemojte misliti da ovakvih pojava, na koje se g. Čubrilo: ljuti nema i na srpskoj strani i ja ću o tome da govorim. U Hrvatskoj se nedavno pojavila misao o organizovanju »Krajine«. To je jedan teritorij od Pakraca do Knina, koji ima 25 srezova, u kojima ondašnji Srbi kažu da su u većini. (Na levisi žagor.) Mi ćemo se složiti u ovome pitanju. (Žagor na levisi.) Gospodine Čubrilo: ću, ovo nije samjam u Dobroju, ovo je Narodna skupština. (Odobranje na desnici.)

Ja sam, gospodo narodni poslanici, prošle budžetske debate okarakterisao pojavu Srpskog kulturnog kluba a danas želim da okarakterišem pojavu ove »Srpske krajine«. Tamo se u jednoj brošuri kaže da u 25 srezova tu nekako oko Bihaća Srbi, za koje se gotovo i ne zna, treba da dignu glavu. A šta se hoće? Želi se ostvariti udruženje, koje će pokušati da u toj oblasti afirmira Srbe u svim pojavama kulturnog i privrednog života. Eto, gospodo, kad se načne ideja o nacionalnosti jednog naroda onda nastupa proces raspadanja koji ide sve dalje i dalje. Postoji Srpski kulturni klub sa podružnicama, postoji Privrednik, ova srpska humana i prosvetna društva, koja se rasprostiru na srpskom teritoriju, po cijeloj državi. Što ova gospoda ne idu u to udruženje, nego se skupljaju oko ove 25-srezovne srpske ideje. Bacil separatizma, kao što vidite, nagrizao naš nacionalni organizam i na tim ruševinama treba da se osnuje jedna duhovna baza za punu državnu separaciju. To je neminovni istorijski put separacije. To je svršetak, ako Jugoslavija krene putem tri naroda.

Ima jedna metoda kojom žele da reše gospoda hrvatsko pitanje. To je sporazum. A ja bih rekao,

da se tu više radi o sporazumevanju nego o sporazumu. (Žagor na levisi.) Molim gospodina Predsednika da me zaštiti od ovakvih upadica da bih mogao dalje govoriti.

Predsednik Milan Simonović: Molim gospodu poslanike da saslušaju u miru gospodina govornika.

Josip Cvetić (nastavlja): Molim gospodina Predsednika, da umiri gospodu, da bih mogao u miru nastaviti govor. (Glasovi sa desnice: Gospodo, vama g. Cvetić nije ni jedanput upao u reč, pa budite i vi kavaljeri i nemojte upadati! — Graja i dobacivanja sa levice).

Gospodo, ja vidim da sam ih dirnuo u osetljivu notu i meni je to milo. (Graja na levisi).

Gospodo, ja tražim zaštitu od plenuma Narodne skupštine (Odobranje i pljeskanje na desnici i u centru — **Dr. Miloš Tupanjanin:** Hoćete na silu, zašto ne tražite zaštitu od predsednika, a ne od plenuma).

Predsednik Milan Simonović: Molim gospodina Tupanjanina da zauzme svoje mesto, a gospodina Cvetića da nastavi svoj govor. (**Dr. Miloš Tupanjanin:** Zašto govornika niste opomenuli na red? Što traži zaštitu od plenuma a ne od Vas!) Molim ponovo g. Tupanjanina da u miru sasluša govornika. (**Dr. Miloš Tupanjanin:** i dalje nešto dobacuje.) Ja moram g. Tupanjanina da opomenem na red. Molim vas da pustite govornika da u miru nastavi svoj govor.

Josip Cvetić (nastavlja): Sporazumevanje je od »Markovih protokola«, od partijskog sporazumevanja, evo postalo sporazumevanje država. Danas se, nažalost, ne sporazumeva radikalna politika Nikole Pašića i hrvatska seljačka politika Stjepana Radića, nego po interpretaciji najpozvanijeg, dr. Mačeka, sporazumevaju se srpska i hrvatska državna misao.

Jedna grupa političkih ljudi u ovoj zemlji uspela je 8 oktobra predprošle godine da potpiše sporazum i da ga nadopuni deklaracijom od 15 avgusta prošle godine. U tim sporazumima određen je put kojim se ima ići u rušenju sadašnjeg zakonskog stanja u Jugoslaviji i stvaranju novog zakonskog stanja.

Kako će to zakonsko stanje biti, o tome ništa nije rečeno u protokolu sporazuma, sigurno zato, što to nije moglo biti dogovorno.

Dakle, radi se samo o proceduri. Ja puštam na čas iz vida to, što bi u jednoj državi kao što je naša država, gde naročito vredi klauzula rebus sic stantibus, ovakvo rešenje o promeni zakonskog stanja značilo potres. Želim u ovom času da podvučem samo jednu misao iz sporazuma, gde se kaže, da se većina Srba, većina Hrvata i većina Slovenaca u toj novoj Ustavotvornoj skupštini sporazumevaju preko svojih predstavnika.

Mene najpre zanima metod, kako će se doći do saznanja ko je Hrvat, a ko Srbin. Mene to zanima naročito zbog braće Muslimana; jer njihova karakteristika, koju im poslednjih godina javnog života dajemo, nije nacionalna karakteristika, a u Narodnoj skupštini, u toj Ustavotvornoj skupštini, odlučivaće nacije, postavljene jedna prema drugoj. Po ovoj točki sporazuma, 700—800 hiljada Muslimana iz centralnih krajeva ili ne bi mogli da uđu u Narodnu skupštinu, ili ako bi mogli da uđu, morali bi da dadnu deklaraciju nacionaliteta, ili bi ostala treća mogućnost, da uopšte ne glasaju. (**Abdulah Ibrahimpašić:** To ne stoji!).

Jeste li vi Hrvat ili Srbin? (**Abdulah Ibrahimpašić:** Ja sam Hrvat!) Dobro, sada imamo jednu dekla-

raciju nacionaliteta, biće nam lakše u Ustavotvornoj skupštini! (Smeh i veselost u dvorani).

Osim toga, gospodo, postavlja se pitanje obzirom na tekst »Sporazuma« šta će biti sa nacionalnim manjinama. Dosada su, gospodo, te nacionalne manjine u svakoj Skupštini imale svoje predstavnike. Pita se, dakle, šta će biti sa Mađarima i Nemcima. A sada u vezi s tim da spomenem još jednu stvar koja se takode ističe u spisima okoline dr. Mačeka — ja se lično ograđujem od te terminologije — šta će biti sa Makedoncima? Jer g. Maček i g. Toma Jančević u poslednjim svojim spisima kažu da se zalažu energično za uglednog kandidata iz Kotara Ovčje Polje, koji je u Velesu uapšen, a zove se Toma Klenković... I u tom istom spisu taj isti gospodin na jednome mestu citira sa veseljem poluslužbeni mađarski list u kome se kaže: »Susjedi Jugoslavije moći će garantovati njezine granice tek nakon temeljitog preuređenja Jugoslavije na bazi sporazuma Srba i Hrvata, koji će oni zaključiti kao potpuno ravnopravni činioci«.

Dakle, uza sve nedostatke, i samo sporazumevanje o proceduri, ostavlja mučan utisak, da se ni tu neće moći doći do kraja, a kamo li da se povede stvarna diskusija o samoj glavnoj stvari po kojoj sporazum treba da se postigne.

Medutim, gospodo, ja imam jedno objašnjenje za sve ove praznine u »Sporazumu«. Meni izgleda da su ove praznine rezultat odnosa između sporazumaških partnera kao i uopšte odnosa između Srba i Hrvata: glavni kamen spoticanja i tu je razlika u mentalitetima. U ovome slučaju mora se odati priznanje g. dr. Mačeku da je u ispovedanju onoga što hoće jasan i precizan, a to izgleda njegovim srbijanskim partnerima ne odgovara. Oni smatraju da je to samo jedna taktika od strane gospodina dr. Mačeka koju mora da upotrebi, da ne izgubi glasače, a ujedno da zaplaši svoje srbijanske političke partnere. Medutim, gospodo, tu se ne radi ni o kakvoj taktici nego o politici i vernosti političkim načelima sa strane gospodina dr. Mačeka. Zar je to, gospodo, taktiziranje sa strane dr. Mačeka kad on prolongira ostvarenje svojih ciljeva za sto godina unapred?! Zar je to taktičar koji čeka sto godina na ostvarenje svojih ciljeva? Ustvari on se je za volju ideologije potpuno odrekao taktike; a na drugoj strani imate samo suhe taktičare. Ta gospoda radi taktike napuštaju svaku ideologiju samo da dodu na vlast. (Odobranje u centru i na desnici.) Ja, gospodo, nikada ne vodim ličnu diskusiju, ja želim da uđemo u problem, da ga dobro rasvetlimo i kad čujemo raspoloženje i sa druge strane, da Narodna skupština bude kadra da stvori svoju odluku i da ima jedan svoj odlučan sud kao što je to uistini ovog puta potrebno.

Gospodo, koja je od ideologija kod gospode koja danas sa srbijanske strane predstavljaju sporazum ostala u važnosti od, recimo, parola gospodina Ljube Davidovića, »Jugosloveni na okup« pa do Laze Markovića. Uvaženi gospodin dr. Laza Marković u svojoj knjizi »Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje« kaže na jednom mestu ovako: »Ako bi se napustio ideal narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca, onda bi time iščezla i najčvršća veza koja štiti našu državu i koja predstavlja moralnu podlogu za egzistenciju Kraljevine« (Pljeskanje u centru i na desnici) A g. dr. Laza Marković je jedan od onih koji su stilizovali sporazum i on je potpomagač onih, koji su potpisali sporazum, koji ubija moralnu

podlogu, dakle ubija ideju narodnog jedinstva a time i moralnu podlogu za egzistenciju Jugoslavije. Tako sam g. dr. Marković kvalifikuje u svojoj knjizi mnogo ranije onaj svoj potpis i svoju saradnju koju je kasnije sporazumu dao. Gospodo, ja vas uveravam, da u očima širokih hrvatskih političkih masa, tako kako sam predstavio, izgledaju srbijanski političari, sposobni na sve da dobiju vlast! (Pljeskanje na desnici) Ja vas, gospodo, molim kad iz taktičkih razloga potpisujete razne protokole, da o tome vodite računa, jer ćete svaku bitku izgubiti kao što ste do sada gubili kad ste otišli na separatistički teren. Meni, gospodo, nije žao što jedan staropartijski sistem na srbijanskom terenu gubi bitku. Ali meni je mnogo žao da na terenu, gde žive pomešani i Hrvati i Srbi u Savskoj i Primorskoj banovini, gubi prest ž i bitku ona Srbija koja je taj prestiž i moralni kapital sa oružjem u ruci zaradila. (Burno odobranje na centru i na desnici) Gospodo, demokratski je govoriti jasno, otvoreno i iskreno, ničega se ne bojati. Ja vas upozoravam na to pa kažem, pogledajte reči g. Pernara, koje je izgovorio u Narodnoj skupštini 1928 godine. On je u jednom času sa emfazom uzviknuo: »Koliko košta prolivena srbijanska krv da je jedanput platimo«! A da čujete šta govori danas g. Pernar. Ja ne smem, iz obzira poštovanja prema ovom visokom Domu, da to citiram. Za nas Jugoslovane iz onih krajeva moralni prestiž Srbije u formiranju našeg nacionalnog života od presudne je važnosti, zato ga mi na onom terenu branimo pa i po cenu svojih glava (Pljeskanje na desnici i pozivi: Živeo Cvetić!) Gospodo, kadgod se dade prilika toj šaci ljudi da i protiv oružane sile, kao što je bilo 11 decembra, to uverenje brani, ona ga i brani. Gospodo, koliko je bilo kuća razorenih, koliko je bilo ljudi premlaćenih, koliko je bilo ljudi ubijenih, koliko je bilo zgarišta, koliko je bilo zala! Kako je bilo teško jednoj šaci ljudi usamljenih i napuštenih unitarista u onim krajevima 11 decembra da iskažu svoje mišljenje za Jugoslaviju i ulogu Srbije u njenom nacionalnom životu, najdublje verujući da na taj način najbolje služe i svojoj Hrvatskoj! (Pljeskanje na desnici) koliko je bilo toga, gospodo, za vreme izbora!

Predsednik Milan Simonović: Ja molim gospodina govornika, pošto govori u svoje ime, a vreme mu je isteklo, da završi.

Josip Cvetić (nastavlja): Koliko je bilo, gospodo, teško tamo, ja ću iskoristiti specijalnu debatu da u pojedinostima iznesem. Ali, gospodo, budite uvereni, onda ću uspeti da dokažem kako izgleda sloboda i demokratija na onom terenu gde dr. Maček gospodari. Za sada se pozivam na jedno verodostojno svedočanstvo, na svedočanstvo bivšeg Ministra unutrašnjih dela g. Antona Korošca, koji je u svojoj zjavi 15 avgusta 1938 godine kazao za g. dr. Mačeka: »I opet je gospodin dr. Maček bio na pogrešnom koloseku kad je govorio i zahtevao slobodu. Molim vas, to je kazao onaj, čija je stranka u Jugoslaviji tipična za teror odozgo, za uništavanje vinograda, voćnjaka, kuća, za uvrede kod putovanja po selima, za razbijanje izloga i prozora — ako ne misliš i ne govoriš kako oni hoće.« Sada, gospodo poslanici, možete predočiti, kako je bilo za vreme izbora onima, koji su glasali onako, kako oni smatraju da je po njihovom jugoslovenskom uverenju, a protiv diktata Mačekovih sovjeta. Zato ja danas mogu pre tih detaljnih iznošenja, da preliminarno konstatujem,

da prelazi običnu političku hrabrost, a prelazi čak, gospodo, u većini slučajeva i građansku hrabrost, stav onih ljudi, koji su se usudili da protiv seljačke zaštite, da protiv građanske zaštite i prepušteni sami sebi, glasaju po svome najdubljem uverenju. (Pljeskanje na desnici.)

Gospodo narodni poslanici, naša politička istorija moraće da zabeleži, da je jedanput bilo vreme u Jugoslaviji, kad je glasanje u duhu Ustava i duhu zakona tražilo od ljudi herojstvo! (Pljeskanje na desnici.)

Gospodo narodni poslanici, ja vam jemčim svojim poštenjem, da su oni slobodni ljudi, koji su u Krapini, Klanjcu itd. glasali za nacionalnu listu, bili heroji! (Pljeskanje na desnici.) Ja vas molim da ih tako cenite, i da ih ne vredate, što ih je bilo malo, jer je heroja uvek malo. (Burno pljeskanje u centru.)

Gospodo, ja iznosim ove stvari zbog toga, da se čuje istina. (Dr. Branko Čubrilović protestuje). Ja vas molim, gospodo kolege, da budete ljubazni, da pomognete Gospodinu Predsedniku u tome, da jednoga govornika, koji lojalno iznosi svoje gledište, zaštiti i on i vi. (Glasovi na desnici: Tako je! — Dr. Branko Čubrilović: Ali vi denuncirate jednu stranku kad je nazivate Sovjetima!)

Gospodo, ja sam to zato iskreno ovde izneo, jer je gospodin Maček napisмено prigovarao svojim srbijanskim prijateljima, da oni na svom terenu iskreno ne iznose ono, što oni hoće. (Dr. Branko Čubrilović: To nije tačno!) Gospodin Maček, prema pretposlednjem broju „Političkog Vesnika“, traži hrvatsku političku, finansijsku i kulturnu samostalnost, vladu direktno odgovornu hrvatskom narodu i zakone, koje donosi Hrvatski Sabor. Gospodo narodni poslanici, ko nešto drugo tvrdi o gospodinu Dr. Mačeku, taj ili smatra g. dr. Mačeka prevejanim taktičarem, ili smatra sebe prevelikim. Ako gospodina dr. Mačeka smatra prevejanim taktičarem, onda misli, da on previše traži, da što više dobije. Ako sebe smatra taktičarem, misli da malo treba da obeća, da može malo više dati.

Medutim, gospodo, ovako se ne rešava ovaj ogromni problem pred koga je danas Jugoslavija došla u pitanje: Biti ili ne biti.

Ja, gospodo, imam, kao što sam prigovorio onima sa hrvatskog terena, ja imam pravo da prigovorim i onima sa srbijanskog terena. Jer, kada jednako volim osobine Srba i Hrvata, onda imam prava da spočitnem i mane Srbima i Hrvatima, jer je sve moje.

Ja smatram da je pogreška srbijanskog političkog života u tome, što je ovakvim taktiziranjem i međupartijskom borbom, koja se vodi na ovom terenu, gospodinu Mačeku dopušteno da od jednog perifernog političara, od jednog perifernog problema, stvori centralnu političku ličnost i centralni politički problem ove zemlje. (Pljeskanje na desnici.) Gospodin Maček je uspeo, zahvaljujući taktici iz ovih krajeva, da taj problem instalira ispred desetaka hiljada Beogradana u samom Beogradu i da se od Beograda uputi dalje na Jug i da i tu, na srbijanskom terenu, instalira trijalistički princip i sve ono što iz njega sleduje.

Gospodo, kada bi to gospodin Maček potpuno uspeo, ja ne smatram da bi to bio samo krah politike i političara koji su 20 godina vodili politiku na ovom terenu, nego smatram da bi to bilo slabljenje

Hrvatske i njenog prestiža u vodenju Jugoslavije. (Dimitrije Magarašević: To su hipoteze!)

Predsednik Milan Simonović: Molim gospodina govornika da vodi računa o tome da je njegovo vreme već isteklo.

Josip Cvetić (nastavlja): Ja, gospodo, verujem da se u tome svi slažemo da na tome putu nema rešenja jer to znači slabljenje jedne i druge naše pokrajine. Jer, konsekvntno sprovedeni nacionalni princip, koji ima svoju unutrašnju dinamiku, on, gospodo, dolazi u sukob sa teritorijalnim odnosima Srba i Hrvata i onda bi trebala kombinacija nacionalnog principa sa istorijsko-pokrajinskim.

Svagde je istorijsko pravo došlo u sukob sa nacionalnim principom, a kod nas pogotovo dolazi jer su posebne terenske komplikacije za to.

Gospodo, na tome putu večnog izm'rivanja posebnih nacionalnih grupa ne može se ništa napraviti. Ja mislim, to je opet hipoteza g. Magaraševića, na tome putu nije išlo u redu ni u jednoj velikoj državi, koja ima moderan činovnički aparat, to nije išlo ni u Austro-Ugarskoj. Austro-Ugarska Monarhija je živela od toga što je pravila neprestano sporazum, »Ausglajh« između pojedinih nacionalnih grupa i stalno imala terenska obračunavanja, komplikujući nacionalni princip stalno sa istorijskim pravima pojedinih grupa, a dinastija, koja je bila nemačka dinastija, koja je bila germanska dinastija, nije mogla ni pred Germanima svoju misiju da izvrši, nego je morala da bude nosilac toga „Ausglajha“. Austrija je na tom živela, na tom i umrla (Pljeskanje).

Predsednik Milan Simonović: Molim gospodina Cvetića da pristupi završetku svog govora.

Josip Cvetić (nastavlja): Gospodo, danas imate drugi primer u odnosima između Čeha, Slovaka i Karpato-Rusa. Imate borbu za pojedina mesta, borbu za cele pokrajine, i mene je strah da bi to i kod nas moglo da dode. Ja se bojim da se i u Jugoslaviji ne bi našao jedan profesor Tuka, koji je posle svršene stvari u Češko-Slovačkoj brzojavio kancelaru Hitleru sledeće:

„Slovački narod obećava svom zaštitniku vernost, te će uvek smatrati čašću ako uzvišeni nemački narod bude hteo sa njime saradivati na gospodarskom i kulturnom polju, i pod vodstvom Vaše Ekscelencije stajati, na braniku evropske kulture, na strani nemačkog naroda, boreći se, ako ustreba, rame uz rame“.

Gospodo, kada na ovom trijalističkom putu nema rešenja, ja verujem da ga ima na putu našeg unitarizma. Tako mi, gospodo, dolazimo do argumenata za praktičnu važnost jugoslovenske teze.

Sigurno je, gospodo, da ideji Jugoslovenstva, tome lepom idealu, niko ništa ne prigovara, samo mu poriču praktičnu vrednost. Mi smo u toku ovog izlaganja, ovog našeg razgovora, uspeli da damo dosta argumenata za nemogućnost sprovođenja trijalističke teze. Iz toga, gospodo, što nismo potpuno formirana nacija, ne može se kazati da jugoslovenska teza nije ispravna. To naše jugoslovenstvo, ja bih hteo da kažem i o tome definitivnu reč, ne znači uništenje ni Srpstva, ni Hrvatstva, ni Slovenstva. Jugoslovenska ideja, to je integrirajući faktor svih organskih delova Jugoslovenstva. Kada se toliko govori i prigovara o sabiranju pojedinih elemenata i kada se toliko ta reč integralno pribija na zid bio

sam dužan ovo da kažem. Gospodo, ako se pobija vrednost Jugoslovenstva zato što Jugoslovenska nacija nije formirana, onda ja tvrdim da se istom argumentacijom mogu pobijati i Srpstvo, i Hrvatstvo. Jer, koje su definitivne razlike utvrđene, koje su naučne razlike između Srba i Hrvata? Ja vas samo upozoravam da Srbi i Hrvati danas imaju između sebe jednu ogromnu masu, imaju jednu ogromnu narodnu gromadu za koju nije rešeno pitanje da li su Srbi ili Hrvati. Upozoravam vas na još veću komplikaciju sa katoličkim Srbima i sa pravoslavnim Hrvatima. Oni su najbolja potvrda da Jugoslovenstvo ostaje ispravno kao što je i njihovo rešenje jedino moguće na jugoslovenskom putu. (Pljeskanje u centrumu i na desnici).

Ne treba niko da se vara da se radi o demokratiji i slobodi. G. Maček, kao nosilac te trijalističke ideje na svome terenu ostvario je pun „Gleichschaltung“, pun teror kakav mi nikada u tim krajevima nismo imali. Tako se ima opravdati borba protiv šestojanuarskog režima kao preventivne diktature. Čim na jednom političkom terenu vidite političku miliciju — a g. Maček je ima — čim vidite čete po vojnički obučene i postrojene, onda morate znati da se ne radi o demokratiji. Radi se, gospodo, u ovoj državi o pobjedi ili porazu jugoslovenske misli. Maček sa svoje strane radi za pobjedu svoje trijalističke misli. (Pljeskanje).

Ja sam u ovome slučaju, gospodo, dao primetbe dobronamerno i iskreno, verujući da mora da se čuje... (Tripko Žugić: Po naređenju!) Ja, gospodine, nikada po naređenju nisam glasao, nego iz svoga uverenja, ja ne slušam nikakve diktatore, pa ni partijske, koje vi slušate. (Pljeskanje na desnici).

Ja, gospodo, mislim, da je u demokratiji i otvorenost jedan od glavnih preduvjeta za ispravan demokratski stav. I, gospodo, želim da u onome, što sam u početku pomenuo, i što je kao osnovno izloženo u Deklaraciji Kraljevske vlade, da Kraljevska vlada uspe. Mi ćemo je najsrdačnije pomoći. Ona će naići na našu potporu, jer u svojoj Deklaraciji kaže i obećava da će prikupiti sve narodne snage, uklanjajući međusobna trvenja, na bazi jednakosti i ravnopravnosti i tako stvoriti solidnu bazu za jednu novu orijentaciju naše unutrašnje politike. Interes za celinu naroda i države i konzekventna primena principa jednakosti i ravnopravnosti, to je pravo jugoslovensko delanje. (Pljeskanje na desnici.) Vlada će imati našu punu potporu, jer je deklarirala da će nastaviti aktivnost u spoljnoj politici naše zemlje, koja je za 4½ godine Kraljevskog Namesništva uspostavila bliže prijateljske veze sa svima susednim državama i na taj način je Jugoslavija sebi odredila dobar put i na ovome sektoru državne aktivnosti. Pomoć ćemo Kraljevsku vladu i zbog toga što je u svojoj Deklaraciji jasno označila realno gledanje na državne teškoće, danas poznate pod imenom hrvatsko pitanje i što tome pitanju iskreno prilazi, obećavajući puno čuvanje autoriteta države, javnog i socijalnog poretka, imovne bezbednosti i reda u administraciji.

Iskreni nacionalni ljudi iz svih krajeva Jugoslavije, naročito iz naših, veruju da Jugoslavija svoju rođenju ideju nikada izdati ne može. (Pljeskanje na desnici.) Zato su oni i u ovim teškim vremenima optimistički raspoloženi i veruju da će 1941 godine u našoj unutrašnjoj politici isto tako triumfovati ta nova metoda, inaugurisana istim putem kao što je inaugurisana i u spoljnoj politici, gde danas trium-

fuje. Samo takvu Jugoslaviju, triumfatorsku na polju spoljne i unutrašnje politike ceo narod i mi svi skupa želimo svome mladom Kralju. (Burni i jednodušni povici: Živeo Kralju!)

Pretsednik Milan Simonović: Reč ima u ime grupe narodni poslanik g. dr. Lazar Marković.

Dr. Lazar Marković: Gospodo, posle govora g. Цветића koji je pokušao o našoj teškoći, o najvažnijem našem unutrašnjem питању, da naglasi jedno гледиште, за које смо ми веровали да је у опадању и да уступа место здравијим и трезвенијим и ја верујем и мудријим погледима и код оних који су раније можда друкчије мислили, — после тога покушаја допустите мени да се пре разлагања како ми схватамо Декларацију Владе господина Цветковића, да се пре тога ја вратим на само питање буџета и буџетске расправе у опште.

Господо, не могу да пропустим на првом месту да истакнем начелно гледиште и групе којој ја припадам па и целе Удружене опозиције, гледиште да је буџетска дебата један битни део народних права и онога народног интереса који опредељује народну вољу, при државним и народним пословима. Ми стојимо на гледишту да је буџет и решавање буџета такво једно крупно питање да се у томе доиста огледа целокупна политика једне владе и једног режима, али данас се налазимо моментално у једној теškoћи, да се изражавамо о буџету који је спремила бивша влада, а на управи државној налазе се људи који су изашли са једном мало друкчијом декларацијом о својој политици. Па ипак није бескорисно да се нагласи да овај буџет, преузет од владе г. Стојадновића, не одговара ни по своме саставу, ни по својој садржини, ни по својим тенденцијама ни у малом једноме делу ономе што ми сматрамо да треба да буде права народна политика у једној слободној Југославији. Господо, по нашем схватању, један буџет треба да садржи у својим бројним, цифарским формама, у својим финансијским одредбама конкретизовање онога што народ очекује од државне владе да она учини за народ и државу у току једне буџетске године. Самим тим састав буџета треба да се изведе на једној основи која има ближе везе са народним расположењем, са народним појмовима и погледима. Кад се буџет прави у канцеларијама, бирократски, шаблонски, преписивањем рубрика ранијих буџета, кад се не припрема планска активност и кад из буџета не може ништа друго да се види, као што је случај код овога предлога буџета, него то да се држава стара за свој државни апарат, за своју бирократију, а да народне потребе у буџету не само не изражавају се видљиво, него их не можете пронаћи ни читањем оне дебеле књиге која претставља пројекат буџета за наредну годину, — онда ми имамо право да кажемо да је ово буџет једнога бирократског режима а да није прави буџет који би народу за оне милијарде које се од њега траже пружио еквивалент и задовољење најширих оправданих потреба народних, поред потреба државних установа и подмирења других државних интереса.

Господо, ја верујем и то сам већ нагласио, да се не може кривица за овај део пребацити данашњој Влади, али ја се чудим да када је у Де-

кларацији Владе г. Цветковића, у политичком делу њеном, наглашена, како смо ми разумели ту Декларацију, једна радикална промена владиних метода и владиних погледа на многобројна питања, а нарочито и на основна државна питања, ми смо, велим, изненађени што у изјави г. Министра финансија нисмо нашли ни једну реч о томе да он, као Министар финансија, намерава да одустане од досадањег метода финансирања спровођеног за последње четири године, без икаквог припита народа, без икакве народне контроле и без икакве бригае за најелементарније потребе нашег народа у свима крајевима Југославије.

Господо, ја сам очекивао да ће г. Министар финансија, принуђен да подноси и брани један буџет, који није он израдио, бар толико казати да ће приликом примене буџета, нарочито приликом искоришћавања посебних овлашћења која тражи кроз Финансијски закон, да ће ту бар у неколико остварити оне даље принципе, који се траже од једне паметне буџетске политике у свакој народној држави, где држава треба у првом реду о народу да се стара.

Господин Министар финансија место тога задовољно се само са кратким објашњавањем вишка од преко 800 милиона динара, вишка буџета према износу прошлог буџета. Господо, он се потрудио да нам објасни мало сухопарно, али ипак одређено, да је тај вишак од 800 милиона динара потребан, он га је расчланио на поједине делове и утешио нас, мало незгодном изјавом, да ће се покриће за тај вишак наћи у повећању неких такса и посредних пореза.

Господо, ми данас када гледамо унатраг за последње три године развој финансијских и буџетских прилика, када их проценимо, а то је морао да уради и то је сигурно и урадио и данашњи Министар финансија, када проценимо фактички остварене приходе и фактички остварене расходе за последње три године, када је и г. Министар финансија то морао да уради, он никако није могао доћи до закључка, нити је смео доћи до закључка да је сума од 12 милијарди и 800 милиона динара редовног буџета и преко 2 милијарде динара ванредног кредита, да је то једна сума, коју наш народ може лако да поднесе и да држави.

А г. Министар финансија, по његовим изјавама, изгледа да то очекује врло сигурно и врло поуздано. Ја, господо, допустите ми, морам да изјавим баш у вези са самом оценом данашње конјунктуре од стране г. Министра финансија, да ја не верујем да наш народ у идућој години може толики терет да прими на своја плећа. Ја не верујем да ће практички државна благајна моћи да оствари толики приход. Господо, зато што то не верујем, ја морам да замерим новом Министру финансија што није покушао да промени систем досадашње распикућске, трошачијске и луксузне политике. Господо, ја понављам да сам очекивао да нови Министар финансија завесе бар једним малим делом принцип штедње у нашој држави за коју сви знамо да је у суштини једна сиромашна земља. А, господо, тај принцип штедње који спроводе и богатије државе него што је Југославија, тај принцип штедње не огледа се у овом буџету, нити га игде можете да нађете. За четири године прошлог рада владе г. др. Стојади-

новића ја сам рекао и остајем при томе да је било луксузног трошења. Ја ћу, господо, одмах то да образложим. Не знам од које стране да почнем.

Господо, ваш је интерес као народних представника да чувате сиромашног грађанина Југославије да не плаћа оно што истински није потребно. Господо, кад се истакло ово питање да ли се много троши народног новца или мало, ја мислим да нема разлога ниједан народни посланик да се узрујава, јер ми смо и послани од народа у овај Дом да чувамо интересе народа.

Господо, ја ћу навести један пример. Граде се у Југославији, господо, врло луксузне банске палате. Ја вам наводим пример. За време ранијег режима док је постојала пре рата мала Краљевина Црна Гора, Краљ Никола, носилац једне династије, задовољавао се једним скромним двором а данас Југославија за Зетску бановину гради за бана и канцеларије један двор који кошта преко 12 и по милиона динара. Господо, ја не замерам да Дунавска бановина која је богата гради бански двор и од 100 милиона динара.

Господо, у Зетској бановини имате села која немају најобичнијег колског пута, а неки пут немају ни таквог пута да могу са коњем да дођу у град.

Сад ћу да вам наведем други пример, ма да их има пуно, само нећу да их наводим, јер желим да ме саслушате мирно. Тај пример је овај. У сред Београда постоји београдски Срески суд. Кад одете у овај суд у 8 сати ујутру у дворани и ходницима нема електричног осветљења, а тако исто нема по ходницима ни једне столице (Један глас са деснице: То није важно!). Вама то није важно, али има људи којима је то важно. Таквих случајева, ја мислим да је у већини среских судова. Судови, господо, немају ни потребног материјала за рад, нити имају најпотребнијих ствари, док се овде у Земуну, одмах до Београда, управо Земун је саставни део Београда, изградила једна палата за филијалу Државне хипотекарне банке без икакве стварне потребе. Па, господо, не само да је саграђена та палата, него је држава дала још и један кредит од 200.000 динара за меблирање стана господина Директора и купљен је сребрни сервис за приватну употребу тога господина.

Господо, за четири године владе господина Стајадновића имала је на расположењу четири државног буџета, сваки са преко 11 милијарди динара. Осим тога она је утрошила пет милијарди динара ванредних кредита, а извршила је и друга задуживања код Народне банке, код Државне хипотекарне банке, код Поштанске штедионице, а колико је то дуговање, то ми ни данас не знамо. Али добићемо и о томе, ја верујем, податке.

Господо, највећи аргуменат пријатеља г. Стојадиновића био је тај да се у држави ради, да се много урадило и да се много учинило. (Жагор). Ако је то тачно, што се онда ви узбуђујете, ја износим само најобичније мале примере. Господо, ја понављам, у погледу правих народних потреба, у погледу градње најпростијих путева за села, у погледу подизања школа, у погледу старања за народ да има најелементарније потребе, да има воде, хране, рада, у томе погледу... (Жагор) ...у томе погледу, господо, ја остајем при ономе што

сам казао, и видим да ми не дате да изнесем доказе. Ја понављам да ни ранији буџети ни овај предложени за идућу годину не претстављају једно планско, систематско буџетирање, које би имало за сврху да се удовоље народне потребе. И, господо, из тога већ разлога ми овим буџетом не можемо бити задовољни, баш кад би и били политички у положају да можемо да поклонимо поверење Влади г. Цветковића. Ја бих желео, пошто је истакнуто на дневни ред, и то на један ауторитативно јасан и одређен начин крупно наше народно унутарње питање, и пошто је, тако рећи, сагласношћу свију нас и у самој Финансијском одбору, прошло се тако рећи, гледајући кроз прсте и примио се цео буџет, овакав какав је, ја сам ипак сматрао за дужност да пре него што прећем на чисто политички део свога говора, сматрао сам за потребно да се укратко оградим и од овог буџета и од оваког система буџетирања и финансирања спровођеног са милијардама народног новца, а без задовољења најелементарнијих и најпрешнијих народних потреба.

Допустите ми, господо, само још неколико речи о оном делу буџета који говори о државним приходима. Г. Министар финансија казао је савшим објективно да, кад се прегледају државни приходи које држава добија преко пореза непосредних и посредних, размер тих прихода непосредних пореза према посредним јесте један према три. То значи да народ плаћа држави три пута више посредних пореза, такса и других облика трошарине и монопола, него непосредних пореза. Господо, ја сам дужан да изјавим да овај систем буџетирања не одговара правим народним потребама, а ни обзирима правичности, нити пак начелу да буџетски терети погађају економски јачег грађанина. Државна трошарина при разним својим облицима буџетским, трошарина, државни монополи и разне таксе тешко погађају најсиромашније грађане.

Господо, монополи, сами по себи, већ су један велики терет. А трошарина и таксе, расподељени на велики број малих грађана, на онај део који је најсиромашнији и економски најслабији, оне у цифрама изгледају страховито. Ја бих препоручио господину Министру финансија да израчуна колики терет плаћају један земљорадник, један мали занатлија, један радник или један мали чиновник, да израчуна колики посредни порез они плаћају држави, док ту исту цифру плаћају и они који су економски далеко јачи. Ја ћу да вам наведем само један мали пример како се ту тешко поступа са сиромашним светом. Вама је свима јасно да у нашој држави постоји још увек монопол соли. Поједини грађани, необавештени, чуде се откуд толики приход од монопола соли кад стварно сваки грађанин потроши мало соли. Господо, тај приход од монопола соли тешко погађа онога који живи од земље и који живи само од своје стоке. (Један глас: А од кад је то?) Ма од кад било, никад није доцкан да се то поправи.

Господо, кад се држава обраћа за сретства која су јој потребна и кад се та сретства дају врло вољно и у великом обиму, онда је право да држава, да влада размисли да се то треба да узме од онога који то може лако да да, а не од онога који је најсиромашнији. Господо, да вам наведем

само један мали пример. Ја сам имао прилике да видим наше јадне сељаке, баш те сточаре, који немају довољно сретства да купе соли за своју стоку, како се очајно осећају кад им држава наплаћује ове таксе, од њих најсиромашнијих.

Господо, да чујете други пример. Ове године, приликом откупа дувана, ево вам један оригинални обрачун уреда монополског из Требиња. Један сељак муслиман догнао је тамо 60 килограма дувана. Тај му је дуван монополски уред откупио по три динара килограм. Кад му је при исплати одбио порезе и таксе, тај је сељак примио свега 12 динара. Господо, тај исти дуван, макар он био и најлошијег квалитета, држава продаје најмање по 200 динара килограм. Такав рад није ни паметан ни правичан.

Господо, овај говор није уперен ни против кога, ја мислим да смо сви заинтересирани да ове ствари, које су свакако грешка, и нико их није намерно учинио, исправимо. (Бранислав Тодоровић: Уопштавате!) Не уопштавам ја.

Ја морам да се задржим још само на једном малом питању, а то је споменуо г. Министар финансија у Финансијском одбору, али овде у свом експозеу ту своју изјаву је ограничио. Говорио је о кредиту који ужива наша држава. Господо, то је крупно питање и осетљиво. Има две врсте кредита. Један кредит који ужива одређена влада. А по правилу се тај кредит поклапа са кредитом који ужива држава, ако је влада добра, ако руководи политиком тако да свет види да је народ задовољан, онда кредит расте, а обратно кредит опада. Ја жалим што не могу да се сложим са мишљењем г. Министра финансија да је кредит наше државе, да кредитна њена политика има солидну базу и да је тај кредит велики. Ја бих, господо, пре рекао да је кредит, који ужива наша држава, доста слаб.

Ово је једно питање у коме не треба да буде међу нама никакве разлике. Ја мислим да би сви ви били задовољци кад би читали курсеве наших државних папира у иностранству, да су ти курсеви повољнији него што су. А, господо, одржавање курсева на нашој домаћој берзи то се одржавање курса врши на тај начин што је држава, кар што вам је познато, метнула руке на све државне банке. Зато ми данас немамо нормално функционисање ни Државне хипотекарне банке, ни Народне банке, ни Поштанске штедионице. Све те три кредитне установе, које нису створене да помажу политику једне слабе владе, него да помажу привреду народа, употребљавају се искључиво за владине сврхе. Господо, то није добра политика.

А сад допустите да кажем неколико речи поводом политичког дела Декларације Владе г. Цветковића. Господо, ја морам да признам да ме мало изненађује ток досадашње дебате. Ја сам, господо, веровао, да после онако јасне изјаве г. Цветковића у Владиној Декларацији, коју је Скупштинска већина поздравила плескањем, да после онако јасне изјаве и очигледног сазнања да Влада г. Цветковића има специјалну и тешку мисију да припреми услове и основ за решење нашег најважнијег унутарњег питања, кад се, господо, то чуло са ових столица тако меродавних и кад се зна да је та изјава дошла као Владин програм после повлачења г. др. Милана Стојадиновића, и кад се, господо, сваки од нас вероватно у души и обрадовао — неко више неко мање — што се

најзад улази у актуелно решавање, у озбиљно решавање покушаја да то тешко питање реши на овај или онај начин, ја се мало чудим зашто ви дискусију о овоме питању примате тако осетљиво и зашто не пустите поједине говорнике да искажу сваки своју мисао. (Приговори и граја на десници).

Ја сам лично слушао са великим интересом г. Цветића. Он је чак цитирао једну реченицу из мојих списа и казао је како сам ја тврдио, а ја то и данас тврдим, да је наш идеал да се Срби, Хрвати и Словенци осећају као један народ. (Чује се: Тако је!) Господо, ја верујем, понављам, да је свима вама до тога стало да се Хрвати, Срби и Словенци нађу заједно на једном истом народном и државном послу и то да се нађу, како сам то рекао, осећајем. Ми не говоримо о држави као о једној принудној организацији, не говоримо о ономе што сваки од нас као грађанин ове државе мора да сноси, да поштује, ако хоћете, и да воли и да чува. О томе није реч. То питање расправља се редовним државним законима. Код хрватског питања ради се о томе, како је то толико пута наглашавано, да Хрвати као целина, исто онако као ми Срби као целина, треба да се осећају у Југославији као у својој држави. (Чује се: Тако је!) Ја мислим да је специјално за нас Србе врло лако да схватимо осећаје хрватске у том питању, ако то питање применимо на себе саме. Да ли смо ми као Срби и као српски народ нешто мало друкчији од Хрвата? Ако бисмо, господо, ми као Срби са својим именом, својим традицијама, са својом народном православном вером били потпуно исто оно што су Хрвати са својим именом, својим посебним традицијама, са својим особеним схватањима, са својом католичком вером, онда би, господо, наравно врло лако било конструисати, остварити и применити идеал југословенског јединства до крајњих консеквенција. Али за то питање, ма колико да је велики ауторитет свих оних угледних и Хрвата и Срба, који су проповедали начело српско-хрватског и хрватско-српског јединства, ма колико да је то један идеал много већи и узвишенији него сматрање да су Хрвати посебан народ а да су Срби такође посебан народ, ма колико да је велики ауторитет и свих бројних политичара, као и искреност оних политичких људи, као г. Цветића, који то тврде са уверењем, — а ми то морамо поштовати, — ипак је за државни народни живот главно онај осећај који има хрватски народ у својој пелини, који имају Хрвати у највећем броју, који осећају ми морамо да поштујемо.

Господо, ја понављам... (Један глас из центрума: Зашто нисте решили Хрватско питање у Вилдованском Уставу?)

Господо, Хрватски народ ни једним својим покретом, ни једном својом изјавом, а тако исто ни један хрватски политичар није такнуо својим хрватством у српска осећања, ни у српске захтеве. (Приговори из центрума и са деснице). Никада Хрвати не споре Србима, када тврде да су Срби и српски народ, никада не тврде да они то нису. (Глас из центрума: То тврде Хрвати нама у Хрватској и Славонији!)

Дакле, господо, када се налазимо пред једним тешким питањем, пред једним спорним питањем, — јер видите, постоје чак и у овом Дому различита схватања, — онда мудри и паметни људи

траже метод, процедуру, траже начин како да се из тога изађе.

Видите, господо, сви смо се сложили, па и сам г. Цветић, иако је у првом делу говора друкчије излагао своје мисли, на крају је ипак изјавио, да жели да Претседник Краљевске владе г. Цветковић успе у специјалној мисији, коју је добио. (Гласови из центрума и са деснице: То сви желимо! Само Удружена опозиција интригира!) Одмах ћемо и на то доћи.

Шта је та специјална мисија г. Цветковића, то ћете детаљно чути од њега самог, али и оно што је казао у Владиној Декларацији и из оног што намерава да се спроведе кроз Финансијски закон, било да се спроведе да Влада добије сама овлашћења, или да искористи са једним скупштинским одбором, у суштини, ако се изведе брзо и поштено, то је једно те исто.

И господин Тупањанин је врло лепо изложио разлоге... (Граја и добацивање са деснице — Један глас са деснице: Зар онај списак са знамена?)... из којих он сматра, на основу обавештења које има... (Граја на десници и у центрumu). Молим вас, господо... (Граја и упадице и даље трају). Господо, г. Тупањанин је отворено рекао једну жељу, али, господо, ви сте скупштинска већина, ту је и ваша Влада, и уредићете ово питање о доношењу политичких закона како ви наћете за сходно, и немојте да се око тога споримо.

Главна је ствар да се мисија г. Цветковића, бар оним делом који видимо из декларације, састоји у томе, да се омогући, на првоме месту, доношење таквог изборног закона, који, када буде примењен, неће давати никакве сумње о томе, ко је прави народни претставник и ко ужива поверење. (Бранислав Тодоровић: То сте ви!)

Господо, ја вас молим да само за један тренутак замислите се и да процените да ли овакав захтев, пови овај захтев, да се у Краљевини Југославији донесе један изборни закон који ће омогућити да се изабере такво Народно претставништво, по коме стварно, разложно, нико неће моћи да сумња у народну вољу, — да ли такав један захтев претставља ма шта опасно по егзистенцију Југославије или је уперено против њене снаге и њене будућности? (Граја код већине). Господо, немојте тако олако да прелазите преко овога првога услова који треба да склупи заједно Србе и Хрвате. Тај услов не погађа ни један српски интерес, ни један српски осећај. Ми Срби желимо, ја мислим да ви сви овде желите заједно са нама, да имамо један изборни закон донет у бољој атмосфери и примењен на један начин који неће давати разлога жалбама ни код Срба ни код Хрвата и који ће онемогућити ма какав притисак па чак и терор. Тај закон, господо, треба да окупи Србе и Хрвате на тај заједнички посао споразумевања. (Гласови из већине: Нека дођу овамо! Граја!)

Господо, други услов да се припреми и омогући споразум тај је да тај изборни закон, када буде донет, буде и примењен тј. да се изврше избори. (Одобравање на левици. — Граја на десници). Господо, ја мислим да овај други услов не треба никога да узвраћа јер кад ће бити избори, да ли ће бити скоро или доцније, то ће се видети. (Гласови са деснице: Кажите: кад?) Кажу вам и то али нећете да ме чујете. (Граја

на десници). Господо, ја не могу да вас уверим у оно што ја верујем, али ви ипак треба да ме чујете ако хоћете.

Господо, после тих правих, слободних избора претстоји споразумевање и договор о уређењу државе. Господо, ја желим овде да изложим у првом реду своје лично мишљење. (Гласови из већине: То је важно!) И верујем да то излагање неће дати повода и не треба да да повода ни за какво прекидање ни узнемиравање. Ја желим баш зато што сам ја и о том питању писао доста а и учествовао у склапању тога споразума... (Приговори са деснице: — Жагор.)

Potpredsednik Alojzije Mihelčič: Gospodo poslani, molim vas da saslušate gospodina govornika u miru.

Др. Лаза Марковић (наставља): Господо, има једна ствар коју ја морам овде да кажем, наравно са оном оградом коју сам споменуо малопре, а то је да излажем оно што сам лично видео, чуо и што је моје уверење. Господо, ја верујем у стварност и реалност, и у блиску могућност споразума на таквој основи која неће да угрози ни један битни интерес једне државе Југославије. (Бурно плескање код мањине) Господо, у нашим преговорима са г. Мачеком ни једном приликом, ни једном алузијом, ни једном речи није са хрватске стране изражена ни најмања намера да се заједничка наша народна држава Југославија ма у ком погледу ослаби. (Плескање и одобравање на левици).

Господо, ја жалим што после 8 октобра 1937 године када је наш народни споразум закључен и потписан, што нисмо имали могућности да тај споразум потпуно објаснимо, разне његове делове да опишемо као и цео ток преговора и ону атмосферу, у којој се волила дискусија, у којој су се претресала разна питања. Јер, господо, да је то било објављено, да је било могућности да се то све пред народ изнесе, отворено, јасно и одређено, ја верујем да не би било оног неповерења код једног дела Срба, које је неповерење настало због злонамерног тумачења, а делимиче и због необавештености. (Гласови са деснице: Изнесите сада!) Данас је, господо, са најмеродавнијег места једна нова влада добила мисију да припреми услове за остварење тога споразума. Господо, ми нећемо да узмемо одговорност да кваримо тај посао (Гласови са левице: Тако је!) Господо, ми се радујемо и ми смо задовољни што је програм Удружене опозиције бар једним делом заступљен у Декларацији Владе г. Цветковића. (Плескање на левици) И, господо, ја верујем да ћете и ви, можда још под утисцима ранијих својих схватања, једнога дана врло скоро поздравити тај рад друкчијим осећајима него што чините то данас. (Др. Бранко Чубриловић: Обраћајући се десници: Ми постајемо државотворци. — Веселост у дворани). Када је, господо, са меродавног места, од стране Круне, примљено то да решење нашег унутарњег питања претставља један посао државни, један конкретни посао, да је чак постао предметом специјалне мисије нове владе, и, господо, кад та влада стоји пред изјавама о путу како ће да изведе и пред модалитетима како ће то да изврши, и кад стоји пред корацима које ће у том погледу да

предузме, ми из опозиције нећемо то да кваримо. (Плескање на левици) Господо, меродавни претставник хрватског народа др. Мачек ту је на расположењу да он излаже хрватско гледиште, а овлашћен је г. Цветковић као Претседник Владе, а он је ваш друг, да о томе разговара. И, господо, када је ваш друг са највишег места добио тај задатак, ту мисију, лојалност захтева да будете онолико према њему предусретљиви колико смо ми који смо у опозицији (Гласови са левице: Ко није, ко је против тога!)

Господо, у редовним приликама кад се деси овај случај да се иде на изборе, па да једна група иде са једним изборним паролама, а друга група са другим изборним паролама, па кад се деси случај, као што је то било, а свакако ће се поновити, а ево сада се поновило код нас овде, да оно главно питање које је Удружена опозиција носила напред у народу као изборну паролу, да то главно питање прихвати друга страна, било би, господо, у нормалним приликама, велим, природније... (Др. Бранко Чубриловић: Да ми узмемо власт! — Веселост у дворани!)

Било би природније да опозиција то изводи. Господо, ако је резултат избора показао, да народ збиља жели да се то питање, као хитно и крупно државно питање реши, и ако је на томе питању водила борбу опозиција, да је, господо, опозиција добили већину, да смо ми добили бројну већину, ми би имали данас овде 300 посланика, и ми би то питање решавали. (Плескање на левици). Господо, десило се, међутим, ово: да је већина Владине групе осетила баи у изборима да је ипак хрватско питање један проблем, који данас, у данашњим тешким спољним приликама, мора да добије своје решење. И, господо, у Владиној већини извршило се једно прегруписавање, мало или велико, свеједно. Дошла је Влада Господина Цветковића са новим програмом. Ми нисмо љубоморни, што је она узела наш програм. Господо, ја сам већ у своме говору 3 фебруара на овоме истом месту — ви се свакако сећате — казао јавно, да Удружена опозиција није узела патент, да она сама или само она и једино она, решава хрватско питање. Ми смо стали на објективно гледиште, и ми данас стојимо на томе гледишту: да ово државно питање мора да се реши. И ми смо задовољни што је то гледиште добило израза у разлогу и у основу формирања Владе господина Цветковића. (Плескање на левици).

Господо, ми само желимо да господин Цветковић — иако није он са нама, иако је он био на другој једној линији, — ми желимо, да он успе. (Плескање на левици). Он није наш Претседник Владе, он је ваш Претседник Владе. (Граја на десници и гласови: И ваш је! — Ко је ваш Претседник Владе?) Сад ћу да вам објасним.

Господо, доиста је врло тешко са вама се објашњавати. Кад смо нападали вашег претседника Стојадиновића, протестовали сте, кад хвалимо опет вашег претседника, г. Цветковића, протестујете. (Смех на десници и гласови: То су интриге!)

Господо, да се вратимо на само питање. Господин Цветковић, као Претседник Владе, има пред собом један врло тежак задатак. Господо, и само припремање решења хрватског питања, није лако. Јер, господо, видите, — ма како да смо чи-

нили резерве о начину скупштинских избора како су они вођени били, — ја верујем да је у интересу државе, и да је потребно да се и у овоме. Дому створи повољно расположење и једнодушност баш за питање споразума са Хрватима.

Господин Цветковић добио је мисију коју треба да изведе са вашом помоћи. Само, немојте ми замерити, када бих ја био... (Један глас са деснице: У чије име говорите?)... Ја говорим у име радикалне стране... (Пљескање на левици, добацавање и жагор на десници)... Господо, када бих ја био међу вама, кад бих ја био међу онима... (Добацавања са деснице).

Pretsednik Milan Simonović: Molim gospodu narodne poslanike da ne ometaju gospodina govornika u govoru, jer inače njegov govor ima da traje sat i po, ako ga budemo ometali ima pravo na produženje.

Др. Лазар Марковић (наставља): Ката бих ја, господо, био међу онима, међу вама конкретно, који треба да помогнете Претседника Владе у извршењу једне мисије, немојте ми, господо, замерити, ја бих ипак мислио да треба да га помажете онако како он жели а не како ви желите. (Жагор и добацавање на десници).

Господо, данас је, видите, ситуација баш у погледу овог проблема врло јасна. На једној страни имате Удружену опозицију, која је потписала један споразум. Господо, тај споразум веже и др. Мачека и Сељачко-демократску коалицију, као што веже и оне странке које су га потписале, као што веже наше политичке групе.

Господо, пред саме изборе Југословенска национална странка пришла је једним отсуђним коракном и она томе схватању да је хрватско питање крупан државни проблем, који треба решити, и она је направила један договор и ставила се на листу Др. Мачека, изјављујући да се слаже са овим другим странкама у том да хрватски проблем треба решити.

Пре три недеље и ваша странка Југословенска радикална заједница преко својих меродавних, најмеродавнијих, ако хоћете, претставника, преко Претседника Владе, унела је у свој програм припремање решења тога питања.

Господо, као што видите, једнодушност постоји, једнодушност у томе, једнодушна сагласност, да ово питање треба да се реши. Господо, ми га овде не решавамо сада али смо вољни сви да се оно реши и да се реши што скорије. Господин Цветковић има да створи претходне услове. (Гласови на десници: Кажите, који су то услови?) То ће г. Цветковић да каже а не ви нити ја. Ја остајем на своме. Ми желимо да тај посао буде изведен што скорије.

Господо, бесциљно је да се сада препиремо о разним изгледима, о разним могућностима овога решења, чим је само питање ушло у активну делатност, постало предмет једне одређене државне политике, једне одређене владе. И, господо, према томе, ми би смо само желели да овај претходни посао, доношење политичких закона, ми бисмо желели да то буде свршено што пре. И, господо, немојте да криво схватите баш ону поруку из Загреба, о којој је говорио г. Тушањанин, немојте да криво схватите. То је порука потекла баш из жеље да се што пре дође до конкретног решавања. И, господо, баш и ви који сте тако радознали па

тражите одмах и конкретан програм и хтели би да др. Мачек изнесе и своје детаљне захтеве, и ви, господо, ћете то добити онда када почне то право решавање.

Господо, ми од Владе г. Цветковића очекујемо, кад јој већ истина не можемо да спречимо али, по нужди, морамо да видимо да она добија овако велики буџет за овако кратко време, да добија буџет стварно без велике критике, без претходног испитивања и у Финансијском одбору, правог испитивања — ми, господо, очекујемо да Влада г. Цветковића своју главну мисију изврши што пре, стварајући оне најпретходније услове тј. доносећи политичке законе онако како ће то уистину да припреми и да доведе до заједничког рада Срба и Хрвата на уређењу државе. Господо, у том послу г. Цветковић је човек који је кроз Декларацију јаким гласом, енергично рекао да хоће да прекида са старим методама. Ја нарочито апелујем на г. Претседника Владе да прекине и са методама одуговлачења. Јер, господо, нема ни смисла да се у нашем народу баш у овим приликама то питање без потребе развучи. Ја велим, без потребе. Може бити да ће оно мериторно решавање, када се дође до конкретног договарања да ће се оно продужити и даље.

Господо, молим вас кад се ради један купан посао и ако се паметно ради, није штета да се ради дуже ако је потребно, али је, господо, штета да се намерно одуговлачи оно, што може брзо да се реши. Ја, господо, не желим да дуљим о овоме и да више говорим зато што прву реч данас има ваш Претседник Владе. Не само прву реч, него ми од њега очекујемо акцију и ми задржавамо себи право да ако г. Цветковић у тој својој мисији не успе, ми, господо, желимо унапред да изјавимо да ми нећемо ни једнога тренутка бити криви за тај неуспех. Ми нећемо овоме послу да сметамо. Ми желимо да се овај посао изведе озбиљно, ми желимо да се изведе савесно, лојално и поштовано и ми, господо, не можемо да гласамо за овај буџет, али смо да изјавимо да ћемо бити задовољни ако г. Цветковић у својој мисији успе. (Бурно одобравање и пљескање на левици).

Pretsednik Milan Simonović: Reč ima narodni poslanik g. Jovan R. Radulović.

Јован Р. Радуловић: Господо народни посланици, моја ријеч приликом начелне буџетске дебате за 1939/40 можда неће рећи ништа ново. Уосталом, чија ријеч, послје 20 година умовања, политизирања и надмудривања, може да нам донесе неко откриће?

Па ипак, као претставник главног града Херцеговине, колијевке народног предања и непресушиве душевности, једног сиромашног али расног и часног краја у ком је клицу приметно Вук Караџић а од њихан Ал. Шантић, краја који је дао читаве легије бораца и народних творца и највише добручанских и солунских добровољаца, ја ћу покушати да кажем једну искрену и отворену ријеч, увјерен да само јуначка искреност и витешка отвореност у овом нејуначком и невитешком времену могу бити од користи.

Ја нећу залазити у цифре предложеног буџета, али ми је пријатно истакнути да је Краљевска влада примила као идеал буџетске политике снажење привредних основа наше земље, на којима, уосталом, сваки добар буџет почива, а као свој

програм изнијела старање да се домаћем кредит-ном тржишту, његовом подизању и јачању поклони пуна пажња. У унутрашњости земље, у нашој паланци и касаби, имамо првокласних трговаца и привредника, али без довољно кредита. Прије неколико година банке су испропадале и мањи и осредњи трговац и бакалин нема где да нађе кредита. Народна банка ради углавном са великим и јачим фирмама, а мали трговац и занатлија препуштени су себи и својој судбини. Да је покојни Лука Ђеловић остао у свом Требињу и да није дошао у Београд — а Ђеловића по способностима и окретности имамо мноштво у Херцеговини — и он би умро као мали трговац. Стога сматрам да би било веома потребно да Народна банка и остали заводи који су у неку руку у ортаклуку са државом, и на које финансијска политика Краљевске владе има утицаја, отворе бар мало врата ширим трговачким и занатлијским слојевима.

Је ли потребно да се каже какав је Херцеговац као трговац и привредник и како он, гоњен невољама животним и, жељан зараде, обнавља стари, оронули Дубровник и регенерише трговачко Сарајево? О једном здравом и позитивном крају, расаднику привредних и духовних неимара, мора се водити рачуна. Једној национално здравој финансијској политици пружа се прилика да даде замаха ономе соју о коме је пок. Џвијић необичне похвале писао. О просвјетној националној политици, баш с обзиром на Херцеговину, или Босну и Херцеговину ако хоћете, говорићемо у специјалној дебати.

Господо народни посланици, предлог буџета државних прихода и расхода пред нама је. Али сви знамо и осјећамо да је наш главни проблем, или наша жива рана, ван тих цифара. Ријеч цифра овдје није пресудна и одлучна.

По сриједи је хрватско питање. Допустите мало хронологије. Најприје хрватско питање већина Срба није признавала и један мањи дио Хрвата. Обичан, просјечан грађанин није се сналазио у том политичком кошмару. Он је најприје знао, или наслућивао, да смо један троимени народ који је стицајем прилика живио подијељен. Затим се рекло: Хрвати су посебан народ, посебна индивидуалност, они хоће да су својина на своме, јер не подносе хегемонију Срба. А они изабраници Божји и народни, националисти, интегрални Југословени и незлобиви соколи, које многи сматрају луђацима и манијацима, трубили су: Нема Србије, нема Хрватске, има једна јединствена Југославија.

Двије тезе: да ли смо један народ или три народа, поткопавају наш државни живот. Не дају нам да слободно дишемо. Гоне нас да се таремо, гложимо, нишtimo. Гоне нас да узалудно трошимо енергију. Распирују се страсти, ствара се зла крв. Једно вријеме изгледало смо као из народне пјесме „Ивија земља проклета“ у којој влада овако стање:

Не поштују млађи старијега,
Не слушају ђеца родитеља,
Родитељи пород погазили,
Кум свог кума на судове ћера,
А брат брата на мејдан сазива...

Сељак је, међутим, у прво вријеме био подалеко од тих трзавица и задјевица. Али су се политичари постарали да га поуче, да и њега мобилишу за ову распру. Колико је наш сељак реалан, и по-

штен и великодушан, ево једног свједочанства у мноштву сличних. На једном соколском сабору у Мостару, који је Југославија у малом, јер у њему живе три вјере, сељаци су говорили о спору Срба и Хрвата. Један Хрват сељак овако је говорио:

„Ми сељаци полазимо од својих села, гдје у заједници живе и Срби и Хрвати све три вјере. Ми у селу не гледамо је ли наш комшија Србин или Хрват, је ли оне или ове вјере. Ми гледамо нешто друго. Ми гледамо је ли наш комшија на свом мјесту или није. Ми сељаци познамо само поштене и непоштене људе, праведне или неправедне, штетне или корисне. Према томе, ми одређујемо хоћемо ли се дружити с њима или не. Сви ми имамо исте бриге и невоље које нас тиште. Сви ми с муком и знојем лица свог обрађујемо своје земље. Наши жуљеви на рукама су исти. Нема, браћо, ни српских ни хрватских жуљева. Нема српског плуга ни хрватског хљеба, кога не облијева врели зној. Исти рад, исте бриге, иста жалост, а и исто весеље нас је здружило и сјединило. За нас сељаке јасно је, да су вањски знаци српства и хрватства споредни. Главно је оно без чега нема ни српства, ни хрватства ни југословенства, а то је правда и поштење.“ Народ је давно рекао: „Правда држи земљу и градове, а неправда руши оба двоје“.

Можда ћете помислити: овај удара у старе жиче и хоће да негира хрватско питање. Ја признајем хрватско питање колико и ви сви, али кукам што смо једно социјално питање, како је раније било постављено и како се могло ријешити, претворили у национално. Имамо памети и паметних људи колико хоћете, али паметних дела мало или нимало. Допустите један поглед на темељна начела хрватског питања. Ствар је истина одвећ позната али и одвећ значајна да бисмо је овде могли мимоићи.

„Хрватски Дневник“ у броју од 24 фебруара осврће се на мишљење појединаца да је хрватско питање веома компликовано и истиче, да се тако тврди већ 20 година, па је свијет у то већ почео вјеровати. Међутим, оно је у ствари сасвим просто. По њему главне су основе хрватског питања слиједиле:

1) Хрватски народ је једна народна индивидуалност која се хиљаду година развијала на својој територији, она има своју историју и своје властите „државности“;

2) Он има своју вољу и он хоће да живи на свом територију по својој вољи, и да живи слободно;

3) У садашњој заједници српског, хрватског и словеначког народа хрватско се питање може ријешити ако се призна постојање тих народних индивидуалности;

4) Најприје установити ко је овлашћен да претставља поједини народ и изразити његову вољу. То је питање легитимације;

5) Они који су легитимисани морају расправљати и закључивати сасвим равноправно. Такав закључак, дакле, мора бити, како се данас каже: споразум;

6) У погледу унутрашњег уређења треба разграничити послове на посебне и опште. Битно је да у пословима који буду одређени као посебни, воља хрватског народа буде једина која одлучује. Разумије се да се овим не искључује потпуно и друга воља. Али се искључује господарство друге

воље. То би била темељна начела, која су изложена теоријски. Њих треба да оствари пракса. Зато је питање остварења питање практичне политике.

Ко умије политички читати и политички мислити, довољно је ово, да разумије захтеве браће Хрвата. Анализу ових захтева препуштамо позваним тј. на првом мјесту Краљевској влади г. Цветковића у коју имамо повјерење и која је себи јасно и гласно ставила у задатак да ријеши ово крупно питање. Ми се питамо: да ли ће Краљевска влада моћи да ријеши ово питање? Иако је г. др. Мачек скуп, како нам се на једној страни тачно и изричито рекло, ми хоћемо да вјерујемо да ће га влада ријешити. А ријешити га само може слободном дискусијом, демократски, поштено и отворено. И та дискусија треба да буде јавна и народу приступачна. Ко народно било прислушкује, тај добро ради, јер народ треба све да зна и да је правилно обавијештен. Он је себи судија. Он је ковач своје среће. Он има здрав инстинкт и осјећа добро и сигурно. Ако насједне, криви су политичари који га погрешно обавјештавају. Дошли тако мени сељаци Херцеговци на гласу јунаци па ме питају: тешу се пирамиде од камена и праве се међани; хоће земљу да дијеле. Јесте ли луди, кажем им. Прије сто тридесет година кроз уста Филипа Вишњића пјевали смо о „Дрини води међи племенитој“, а ви сада говорите о Неретви и Босни. Др. Мачек је народњак и цијени народни аманет. Он цијени и вашу снагу и вашу свијест, али ето тражи да се и његова снага и воља признају. Јер је демократија разговор међу једнацима, размишљање слободних грађана пред читавом јавношћу. Истина, ми који смо били под Аустријом учили смо се само рушити, тако да изгледа данас, након 20 година заједничког живота, да смо неуки у зидању. У Босни и Херцеговини наши муслимани, који су један благородан и конструктиван елемент, имају пред собом дивну мисију да стишавају страсти у расправама између Срба и Хрвата и да и даље остану примјер за углед како се народ воли и како се своја држава цијени.

Господо народни посланици, настала је у нашој јавности не мала збрка појмова и страх пред ријечима за које или нисмо дорасли или немамо воље ни услова да уђемо у њихову суштину: триалистичка држава, племенски федерализам, итд., итд. Не бојте се, господо народни посланици! Колико год причамо да смо национални, ја тврдим са овога мјеста да смо у националној декаденцији захваљујући нашој градској интелигенцији и нашим градским политичарима. И за федерацију како је неки замишљају и измишљају потребно је колективне националне свијести.

Није без интереса чути једно мјеродавно мишљење о оном државном уређењу које има унутрашњег додира са оним што се код нас пише и говори. г. Слободан Јовановић, дајући карактеристику о америчком федерализму, каже: „Амерички федерализам изискује осећање националног јединства, будно и активно јавно мњење, безусловно поштовање законских прописа и судских одлука, — услове које може испунити само једна демократија, и то не свака, него само она која је васпитана у традицијама правне државе“.

На вама је, господо народни посланици, да и о овоме размислите.

Господо народни посланици, град наш уопште тоне у сумрак националне безочности и равнодушности. У њему се губе народни обичаји. У њему пропадају дивне наше народне особине. До недавно иницијатор сваког покрета и напретка, он је данас изобличен у свом куњању. Старосједилац или дошљак, досељеник или улез, наш грађанин је идеалистички опустио и у осећању за друштвену заједницу попустио. Само крупни догађаји могу да га покрену и потресу. Градска интелигенција и градска душевност свели су се на сталешки степен. Градска књижевност зове се: нечиста крв, трули дом, под нахереним крововима, у агонији... Градска академска омладина једним дијелом је лажно социјалистичка, накриво комунистичка и недовољно националистичка. Они с лијева смију се омладинцу националисти и сматрају га старинским, несавременим, ненапредним и реакционарним.

Још остаје село као једини извор снаге и обнове. Село као чувар национализма, националних особина и светиња. Као чувар породице, дома и огњишта, као чувар предања. Село које мало тражи а много даје. Село занемарено, запуштено, а ипак усправно и честито. Село у коме има још један закутак за правог родољуба и напредњака.

Ето, ту ће се наћи кључ за ријешавање српско-хрватског спора.

Један наш познати политичар, чију намет цијеним, обилазио је ових дана Босну, Херцеговину и Далмацију, гдје је пледирао на српски фронт не против Хрвата и др. Мачека него зато да би се олакшао споразум са Хрватима.

Ми не вјерујемо да ће данас ико Србе окупити. Срби се окупљају у невољи, великој невољи. Истина, наша невоља није мала, али није ни толико велика да би се Срби могли окупити под једну заставу. Понављамо: задатак Краљевске владе г. Цветковића је тежак и велик и ми ту Владу морамо помоћи на њеном путу и у њеним напорима. Јер је ваљда сваком јасно да се српско-хрватски спор мора окончати. Он се мора окончати јер је дванаести час. Губе се живци, нестаје љубави и вјере у ову земљу мученицу, земљу патницу, славу мајку рода славна, а данас кукавну мајку која нас је отхранила и одњихала.

За једно покољење из друге десетине нашег вјека, покољење за пјесму створено, које је чуда стварало и царевине обарало, пјесник Ракић је говорио:

„Данас нама кажу, деци овог века
Да смо недостојни историје наше,
Да нас захватила западњачка река
И да нам се душе опасности плаше.
Хоћемо ли ми бити достојни или недостојни
Историје наше?“

Господо народни посланици, ја вјерујем у споразум са Хрватима јер вјерујем у наш народ, његову свијест и његову снагу.

Најзад изјављујем да ћу гласати против..... против свих оних који су наумили да омету Краљевску владу у стварању њеног задатка, а то значи: гласаћу за буџет. (Пљескање у центруму и на десници).

Михаило Аџић: Господо народни посланици, бранећи своју слободу кроз вјекове Црна Гора никада, ни једним актом у својој прошлости, није себе искључила из солидарности са славенским земљама уопште, а на посе из заједнице са земљама Јужних Славена.

Искоришћујући свој географски положај на Јадрану, Црна Гора примала је као благодат упливе западно-европске, римске културе, али никада није заборављала своје расно сродство са балканским славенским земљама.

Вазда готова са њима на заједницу у слободи, Црна Гора је вазда уздизала и уздигла идеал слободе над свима осталима, па и над заједницом са земљама Јужних Славена. Дакле, Црна Гора никада није примала па ни данас не прима безусловно заједницу Јужних Словена, него је прима само под условом, да у тој заједници буде и она и све остале земље равноправне и слободне.

Београдски империјалисти већ 20 година поричу Црној Гори право на слободу, Црној Гори, својој савезници у три потоња рата: у рату од 1876, у рату од 1912 године и Светском рату.

Да би београдски властодршци, колико толико, отупили оштрице тога свога става противу Црне Горе, они доказују да Црна Гора нема економских услова да буде слободна и равноправна са осталим земљама Јужних Словена.

Да бих утврдио нетачност тога њиховог тврђења, ја ћу говорити о економским могућностима Црне Горе. Прелазећи на питања привредног и економског статуса Црне Горе, ја ћу само у кратким и површним контурама изнијети стање појединих привредних грана онако како се из цифре показује и како би могло да буде под другим односима.

Површина предкумановске Црне Горе, дакле, без Метохије и Санџака, које је добила после Балканских ратова, износила је 1 милион 332 хиљаде и 600 хектара, од те суме на култивисано земљиште одпадало је свега 165.740 хектара. Ова релативно незнатна цифра сама по себи, а још потенцирана чињеницом непостојања плански организоване продукције на основи поделе рада, разумљиво није била довољна за исхрану читавог становништва од око 250.000 душа, те су се цереалије морале увозити из иностранства. Због тога је главна пажња државне политике била сконцентрирана на сусједну богату Метохију и Санџак, те је сва оружана акција Црне Горе и била управљена на ове области, које је најзад и добила. Тако је Црна Гора дошла у посјед око 80.000 хектара обрађене земље у Метохији, која би могла снабдевати потребе у цереалијама читавог становништва, да одмах затим није дошло до свјетског рата. Овај рат омео је планове око извршења мелiorације у самој земљи, од којих су најважније: исушење Скадарског језера и неких периодично плаћених поља. Тако би се, према стручним прорачунима, исушењем: Улцињске, Барске, Грбљанске, Подкоманске мочваре, Сланог и Крупачког поља добила површина од 15.000 хектара одличног земљишта, утрошивши капитал од свега 40 милиона динара.

Што се тиче Скадарског блата, оно је велико, према рачуну Јована Цвијића, 362 кв. км. а просјечна дубина му је 7 м. На основу сигурних историјских података оно је постало тек у новија вре-

мена, јер је историјски утврђено, да је за вријеме Крсташких ратова, Готфрид Булоњски прошао туда сувом Скадарском котлином, која је у главном поплаћена у оној мери у којој је данас, тек 1846 године, када је Турска влада промијенила ток Дрима, који је, сручивши се у Бојану, затворио одводне канале. За извршење исушења овога блата постојало је још прије рата више стручних инжењерских планова, у чије излагање, наравно, нећемо улазити. Сви ови планови, а нарочито детаљни елаборат инжењера Дешковића и француског техничког експерта Брио-а, слажу се у томе, да би се одвођењем воде из овога блата добила површина од 40.000 хектара од чега би припало Албанији 16.000 хектара. Црна Гора добила би дакле 24.000 хектара првокласног земљишта. Даље су поменути и остали стручњаци утврдили да би та земља дала годишње толико цереалија, колико је довољно за исхрану Црне Горе плус 3000 вагона за експорт или око 60 милиона динара годишње. Сав капитал који захтјевају ови радови износио би суму од 150—200 милиона динара, што значи да би се он поменутим експортом цереалија амортизирао за 3 године. На тај начин ријешено би се проблем снабдевања народа Црне Горе цереалијама. Да, али великосрбијанска Југославија радије троши милијоне на свој милитаријски и полицијски апарата. С друге стране, београдским властодршцима није ни у интересу економско снажење Црне Горе, јер се тиме доводи у питање њихова владавина над истом. (Смех на десници). Ради тога предуслов је за извршење тих радова, да Црна Гора води бригу сама о себи, а да би могла водити ту бригу потребно је да буде равноправна и слободна. — Дакле равноправност Црне Горе нужни је предуслов за њезин економски напредак.

То што важи за горе поменуте радове, то важи и за гране производње о којима ћу сада говорити:

Услови за развој сточарства у Црној Гори далеко су повољнији. Већина пређашњих племена као што су: Васојевићи, Морача, Ровца, Пива, Дробњак, Голија и друга, имају пашњаке управо какви се желе, нарочито за ситну стоку. Организацијом и селекцијом бољих сточних раса, неке црногорске варошице постале би напредни центри млекарске индустрије. То нарочито важи за: Колашин, Никшић, Беране и Андријевицу. Према статистичким податцима из предратне Црне Горе извожено је у Француску и Аустрију годишње око 50 хиљада оваца, 10—15 хиљада крупне стоке, и око 10 хиљада комада овчих кожа. Окупирајући Црну Гору, Аустроугарска је по неким податцима затекла у њој 11 милиона кгр. вуне. По статистици из 1931 године било је у Црној Гори (не Зетској бановини) 32.878 коња, 123.703 грла говеди, 142.282 коза, 536.350 оваца. Као што се види, све су ово пропорционално велике суме, али је сточарство веома примитивно. Гаје се најгори сојеви стоке, сточни производи, умјесто путера и сирева одличног квалитета, трпају се у Адамовске мјешине и брзаре. Вуна се на паланачким тржиштима даје буд зашто, док народ плаћа крвави трибут Енглеским и другим текстилним фабрикама.

Али није то једино богатство Црне Горе. Многе друге привредне гране имају одличне предуслове за развој. То важи нарочито за: воћарство, виноградарство, шумарство и туризам. Црна Гора са својом разноврсном климом врло је погодна за

културу разних врста воћа. То би се под другом привредном организацијом могло развити до не-вјероватних могућности продукције јужног воћа у приморским крајевима као: маслина, лимун, неранца и бадем. Док је долина Мораче нарочито предиспонирана за одгој винове лозе, смокве и трешње, а хладнији крајеви као: Никшић, Андријевица, Горанско са околицом, Беране и Метохија за шљиву, крушку и јабуку. По статистици за 1931 годину, Црна Гора имала је 430.758 стабала воћа, од чега највише крушака. Под виновом лозом има у Црној Гори 560 хектара земљишта, а годишња производња вина изнаша суму од 9.569 хектолитара. Ове цифре би се рационалном организацијом економског живота могле много увећати, јер би се стотине хиљада рала земље могло претворити у винограде умјесто што се данас засијавају екстензивним културама. Квалитет, пак, црногорског вина, нарочито црмичког познат је и далеко од граница Балканских земаља.

Што се тиче шумарства, Црна Гора је једна од најбогатијих земаља шума на Балкану, јер терен под шумама износи 532.526 хектара или 27% од целокупне површине, док на пр. у Шумадији највиши проценат не износи више од 21%. Према рапортима многих шумарских инжењера у Црној Гори има данас зреле шуме преко 100 милиона кубика. Под средњим условима експлоатације рачуна се обично да је вредност једног кубика живог дрвета 10 динара, што значи да богатство Црне Горе само у зрелим шумама премаша једну милијарду динара. Колика је пак вриједност читавих шума, које свакогодишње дозријевају за експлоатацију, о томе се може само мислити. Тако инж. Новак Поповић у својој монографији о племенским шумама у Кучима, тврди, да само у томе племену има шуме у вредности 5 милијарди и 926 милиона динара. Једина корист од свега овога баснословнога блага је у томе, што се становништво снабдева огријевом и најнужнијом домаћом грађом. А, међутим, неки наши градови постали би центри одлично развијене дрварске индустрије што нарочито важи за Подгорицу услед близине морског пута. Риболов је такође за неке земље, као Норвешку, Ирску и Исланд најглавнија привредна грана. Само племе Цеклињани у Црној Гори је већ 1884 године уловило 200 хиљада кгр. рибе. Данас се рачуна, да сва риболовства, где спадају морска обала, Скадарско блато и планинске ријеке, дају годишње око 10 милиона кгр. рибе најбољег укуса, при најпримитивнијем рибарењу.

Са изградњом Улцињске солане, Црна Гора је у стању да производи 40 милиона кгр. соли годишње. 1908 године, када није било ове модерне уређене солане, Црногорска држава је ипак имала 2,636.470 динара годишњег прихода од монопола соли, а 1,600.000 дин. од монопола дувана, који је због свог одличног укуса био познат у иностранству.

У погледу богатства у рудама Црна Гора није довољно испитана, али публикације, објављене од разних експерата, који су је испитивали у том погледу, говоре о рудном богатству Црне Горе. То нарочито важи -за извештај инжењера Маљичког, који тврди, да по свом рудном благу Црна Гора има одличне услове за индустрију. Познати фабрикант „Круп“ издао је једну публикацију, у којој дословно каже ово: „Богатство

рудних поља у околини Бара претставља огромне вредности и моћи ће да подмири потрошњу половине Европе.” Уосталом још и данас се у неким мјестима као на пр. у Брскову Бјелопољског среза, налазе трагови средњовековних колонија и јасно видљиви улази у 100 рудничких окана. Служећи се монографијом др. Ника Јерговића: „Руде у Црној Гори”, ја ћу само укратко навести неке податке, који се односе на ову материју. Руда угља налази се у Пећском, Беранском, Пљеваљском и Бјелопољском срезу; руда гвожђа у Никшићском и Колашинском срезу; руда живе у Барском срезу, а нарочито у Суторману, где су два радника копајући на најпримитивнији начин, извадили за два дана 14 кгр. чисте живе, која је као таква била изложена на међународној изложби у Сплиту; оловно-сребрна руда налази се у Бјелопољском срезу а нарочито у Мојковцу и Брскову; Боскит и његов екстракт алуминијум налазе се у Барском срезу са 63% чистог метала на простору од 160 кв. км.; руде мангана, асфалта и бабра пронађене су такође у Барском срезу у Суторману, а бакар и у Пивском селу Мратињу. Али свакако најбогатија је Црна Гора у нафти, која је, судећи по оној, што је данас експлоатише италијански капитал у Албанији, јер је то исти слој, првокласног квалитета. Прије рата црногорско село „Смрдеш” дато је било у концесију једном Холандском друштву за експлоатацију нафте, али је рат спречио радове за 4 године а србијанске капиталистичке фирме, преко централистичке Југославије, за даљих 20 година. Будућност ће Црној Гори донијети одличну индустрију, јер за њен развој постоје сви услови, а то су: сировине, угаљ, и радна снага. Сировина, виђели смо, има у изобиљу како оних из биљног и животињског свијета, тако и оних из екстрактивне сфере продукције, где долазе напријед поменуте руде. Што се тиче угља који је други нужни елемент у развоју сваке индустрије, њега као што смо видели такође имамо, али чак и на случај да нема угља, Црна Гора располаже једним другим елементом који сурогира угаљ у већини данас индустријализованих земаља, а то су хидрауличне снаге скоро свих наших брзих и стрмих планинских ријека, чији би се падови могли одлично искористити за производњу електричне енергије како топлотне за индустријализацију земље тако и светлосне за њену илуминацију. То нарочито важи за ријеку Тару, Морачу, Зету и Дрину. Инжењер Дешковић, још прије рата, из радио је био детаљан план о изградњи двеју електричних централа одвођењем ријеке Таре у Морачу тунелом, чиме би се проузроковао водопад од 675 метара висине, који би дао 180 хиљада коњ. снага електричне енергије, што би било и сувише за пуну свјетлосну топлоту и саобраћајно-планску електрификацију Црне Горе.

Ето тако стоји са природним богатством Црне Горе, изложено само у сувим цифрама и стручњачким извјештајима незаинтересованих странаца. Поставља се сада тачно питање: зашто се сви ови природни извори по могућности нијесу до сада експлоатисали. Одговарајући на ово питање, треба правити разлику између Црне Горе до 1918 године и послеје. У првом периоду, када је Црна Гора била посебна политичка и економска формација, разлози за њено ниско привредно-историско продукционо-техничко стање били су различити од

оних који постоје данас. Будући у непрекидној вјековној национално-одбранбеној и национално ослободилачкој борби, Црна Гора била је све до краја прошлог столећа, само једна интерплеменска и ратничка организација. Тек крајем прошлог и почетком овога вијека заједно са остварањем модерне државне организације, у Црној Гори почињу јаче продирати економски и идеолошки утицаји европске либералне буржоазије: заводе се једно за другим стајаћа војска, судство и административни апарат. Све ове институције изискују извјесне приходе, што доводи до планског организовања државних финансија. Тако је Црна Гора за релативно кратко вријеме постала модерно организована ситно грађанска и сељачка држава, за коју се почињу интересовати и стране капиталистичке фирме и инвестирати у њу први страни капитал: талијански, којему је дата изградња и експлоатација пристаништа као и организација црногорских државних монопола и француски у износу од 32 милиона франака за експлоатацију хидрауличких снага и изградњу електричне централе спајањем токова Таре и Мораче. Осим тога и сама држава била је закључила зајам у иностранству у износу од 100 милиона динара. Све су то били само почетци капитализма и индустријализације земље. Ратови 1912—1918 године а затим први децембар пресјекли су овај прогрес.

Будући увучена у великосрпску Југославију, Црна Гора долази 1918 године у један сасвим другачији економски живот који је спријечио природну економско-историску еволуцију. Да би могла издржати конкуренцију са јаче развијеним хрватским и словеначким капиталом, у рату рунирана србијанска буржоазија, преко свог најеминентнијег политичког претставника радикалне партије, приграбила је сву политичку власт у новоформираној централистичкој и хегемонистичкој Југославији. (Смех на десници). Преко ове насилне присвојене државне власти србијанска буржоазија спроводи у читавој државној заједници онакву привредну политику, каква њој конвенира. То важи како за регулисање унутрашњих економских прилика привредним законодавством тако и за регулисање привредног саобраћаја са иностранством, трговинским уговором. И порески закони и саобраћај, и индустријско и земљорадничко законодавство, као и многобројни трговински уговори са другим државама, нарочито царинска политика, све је то саображено само и једино одлично схваћеним интересима србијанског капитала.

Црна Гора не може имати једнаке интересе са Војводином, Словеначком, Србијом и другим земљама, јер су њене привредне прилике различите од прилика у овим земљама, па захтијевају и различиту привредну политику. Војводини нпр. потребна је таква привредна политика која ће фаворизирати извоз жита у иностранство, док Црној Гори треба баш на против што повољнији увоз; Хрватској је потребан импорт текстилне робе из иностранства, а Србији, напротив, да заштити лесковачке и друге фабрике од конкуренције страних текстилних производа; Словеначкој треба политика фаворизирања увоза вина а Црној Гори, Далмацији и Херцеговини извоз итд. итд.

Интереси, дакле, разних покрајина Југославије захтевају различиту привредну политику. Међутим, та политика вођена је једино с обзиром на

интерес владајуће буржоазије Србије. Ето до чега доводи централистичко законодавство у Југославији.

Видјели смо дакле, да би Црна Гора не само могла економски егзистирати као посебни индивидуалитет, него је управо њена економска самосталност њено животно питање, питање њеног даљег опстанка и прогреса. Јасно је као сунце, ономе који познаје научне законе капиталистичке економије, да Црна Гора у централистичкој Југославији не може просперирати у економском погледу, него ће, напротив, назадовати на свима линијама као што то већ јасно видимо ако не затварамо очи пред стварношћу. Тај назадак не бива зато што би србијанска буржоазија намјерно желела да уназади и уништи Црну Гору само ради тога уништења, него зато што та србијанска буржоазија води само своју класну и националну политику, политику, која води рачуна само о њеној добробити, а каква се та политика приказује у примјени на остале удружене земље, то се ње не тиче; она би могла бити чак и корисна бар за неке индустријске гране у овим земљама исто тако као што је лоша. Рђаве стране за остале земље па и Црну Гору долазе отуда, што су оне различите привредне културе и економско-историјског стања, па захтијевају и друге привредно-политичке мјере од оних, које се данас воде. Раније изнешени примјери са житом, текстилом, вином итд. то очигледно доказују. Шта слиједи из овога? Слиједи не политичка парола, него научни закон, да Црна Гора мора назадовати све донде, док се не буде водила економска политика саобразна и њеним интересима.

Насупрот, дакле, измишљеној бајци о економском инфериоритету Црне Горе, ми постављамо научно засновану тезу — о могућности њеног наглог прогреса под другим продукционим и политичко-социјалним условима.

Базићемо само још један површни поглед на финансијску ситуацију Црне Горе. Да ли је Црна Гора у пасивној релацији према државним финансијама, другим ријечима, да ли она, узевши у обзир свеукупност финансијских трансакција, више даје или прима од државне касе. Узећемо овде само три факта.

Први је тај да србијанска грађанска класа у пракси врло ригорозно прогони федералистичку идеју. А зашто? Не само због тога, што црногорске сирове груди треба да бране у будућем рату интересе београдског капитала, јер то би био и сувише мали и несигурни трибут црногорског народа србијанском капитализму. (Веселост у дворани). Овај први сам по себи већ довољно убједљиво говори бар то, да Црна Гора није на терету државној каси. Други је факат, да је Црна Гора стварно егзистирала и развијала се као независна економска и државна формација. То је јасан аргумент за њен садашњи финансијски активитет, јер ни једна друштвена група као ни један индивидуум не може постојати без одговарајуће нужне економске базе. Ипак ћемо овде навести неколико цифара ради прегледа реализације државним буџетом предвиђеног економског државног плана.

Буџетом предвиђени приходи од 1906—1912 године у Црној Гори увијек су надмашивали предвиђене расходе, т. ј. буџет се стално завршавао суфицитом. Тако је 1906 године вишак стварно наплаћених над предвиђеним порезима износио

180.000 динара, 1907 године тај вишак износио је 113.443 динара, 1908 године 318.348 динара итд. Ови редовни буџетски суфицити најјасније илуструју економско стање црногорских обвезника, јер плаћање државних дажбина унапријед без притиска данашње модерне егzekутиве, јасан је доказ о економској моћи народа.

Фамозна годишња помоћ од Русије износила је свега 2.000.000 динара годишње, дакле, мање од годишњег државног буџетског суфицита. Државни дуг Црне Горе износио је свега 100 милиона динара или просечно по 250 динара на једног становника. Кад се узме у обзир да је у то исто вријеме државни дуг Краљевине Србије износио 30 милијарди динара, или по 7.500 динара на главу — онда је црногорско државно задужење било управо безначајно. Види се, дакле, да је финансијска ситуација земље 1918 године била врло повољна.

Шта видимо данас? Видимо прво огромно повећање фискалних намета. 1906 године Црна Гора била је оптерећена са 2.452.900 динара државних дажбина, а већ 1927 године та сума износила је 294.365.850 динара, или 150 пута више. Кад се узме у обзир чињеница, да је курс динара у односу на швајцарски франак данас десет пута мањи него прије рата, онда ипак остаје факат, да су контрибуције црногорског народа централној каси порасле, ништа мање него 15 пута. Апсолутна цифра тих намета за Зетску бановину, износи према буџету за 1937/38 годину 298.164.392 динара. Издаци ипак, на њу, урачунавајући ту и фамозне црногорске пензије, које изnose мање него пензије града Љубљане, а пет пута мање него пензије београдске општине, износе 162.783.294 динара. Ако узмемо, да се бановински приходи троше искључиво на потребе бановине (што није тачно), онда ипак остаје сума од 34.876.293 динара, коју Зетска бановина плаћа као чист вишак централној каси. Ето тако изгледа фамозна пасивност Црне Горе у сувим цифрама, и ако се не узме у обзир чињеница, да се огроман дио расхода за Црну Гору не троши на стварне потребе црногорског народа, него на компликовану и бирократску полициску и административну апаратуру, која је само извршни орган Централне државне организације, или на обилне субвенције Зуберовој Јадранској пловидби. Не узевши у рачун ни ратну штету, коју је Црној Гори додijелила конференција мира у износу од 723 милиона немачких марака, или 7 милијарди и 230 милиона динара, а коју је присвојила централна влада, ипак стоји околност, да је Црна Гора експлоатисана сваке године од југословенске државе за округло 30 до 40 милиона динара. Не постоји, дакле, финансијски, пасивитет Црне Горе, него на против експлоатација Црне Горе од заједничке државе. (Веселост у дворани).

О саобраћају нећу много говорити, јер нам је он свима врло добро познат. Ако је истина, да је саобраћај крвоток привредног организма, онда је Црна Гора заиста малокрвна. Док на сто квадратних километара долази у Војводици 10,6 км.; Хрватској и Славонији 5,9 км.; Словеначкој 5,2 км.; Босни и Херцеговини и Србији 2 км., дотле у Црној Гори на 100 кв. км. долази свега 200 метара и словима двјеста метара жељезничке мреже. Прије балканских ратова Црној Гори био је намијењен међународни зајам за изградњу саобраћајне (же-

лезничке и друмске) мреже у износу од 40 милиона динара, али је рат спријечио реализацију тог зајма. Послије уједињења пак ево шта је урађено: у Србији је изграђено 666 километара жељезничке пруге, у Хрватској 469 км. у Македонији 377 км. у Босни и Херцеговини 164 км. у Војводини 63 км., у Словенији 37 км., у Далмацији 23 км., дочим у Црној Гори једном периферијском жељезничком пругом спојен је Никшић са Билећом, очевидно намјерно да би се Никшић привредно одузео Црној Гори као што јој је одузета Метохија жељезничком пругом направљеном преко Приштине за Пећ, тако да је јевтинији подвоз од Пећи за Солун или за Београд него за Подгорицу. Дакле и што се ради у Црној Гори, ради се противу Црне Горе. Иста је ствар и са друмовима.

Пројектована Јадранска пруга или како је у Црној Гори правилно назвата изборна жељезница остала је само пројекат. Ономе који зна да је саобраћај тијесно везан са индустријализацијом земље јасно је зашто великосрпска Југославија не подиже жељезнице у Црној Гори.

Морам овде да се осврнем мало и на срез Шавнички. Срез Шавнички био је у бившој Краљевини Црној Гори један од најбогатијих срезова, а данас је најсиромашнији и најзапостављенији Срез не само у Зетској бановини него и у Југославији. А зашто? Зато што је опљачкан од капиталиста помогнутих од стране меродавних власти. Ма да се грађанство Среза шавничког жалило и тражило заштиту и од владе и од судских власти. Мада се грађанство Среза шавничког жалило оно је било прогањано и мучено. По тридесет лица везивано је у ланце и вођено у полицијске затворе.

Мислим да сам успио несумњиво утврдити да је Црна Гора економски активна, да је Црна Гора финансијски активна и да је једини узрок данашње биједи црногорског народа централизам. Централизмом је одузета могућност црногорском народу да организује експлоатацију природног богатства своје домовине. Према томе рушење централистичког уређења државне заједнице није само захтјев слободе Црне Горе и Црногораца него и основни услов њиховог опстанка. Питам вас зашто централизам прогони интелектуалце црногорске? Вјерујем да централизам не прогони комунисте Црне Горе него синове негда непобедиве Црне Горе. То нису комунисти, то су гладни интелектуалци који се боре за слободу Црне Горе и равноправност Црне Горе.

Да завршим, господо народни посланици, пошто централизам значи политичко и економско ropство Црне Горе, гласаћу против ове и сваке централистичке владе. (Одобравање на левици).

Pretsednik Milan Simonović: Gospodo narodni poslanici, ovu sednicu prekidam a nastavićemo rad u 17 časova.

(Sednica je prekinuta u 14,45 časova.)

(Nastavak sednice u 17,15 časova.)

Potpretsednik Alojzij Mihelčić: Gospodo narodni poslanici, nastavljamo sednicu.

Reč ima narodni poslanik g. Dušan Branković.

Душан Бранковић: Господо народни посланици, у овој начелној буџетској дебати пала ми

је у део част да и ја проговорим коју реч и да се позабавим неким питањима и то питањима која интересују најмногобројнији staleж у нашој држави, а то је сељачки народ.

Господо народни посланици, у овоме Дому, одакле може да дође и добро и зло и одакле је дошло највише зла нашем сељачком народу. Господо народни посланици, разумите ме како ћу рећи: за 20 година наше државе, за 20 година у нашој држави, живећи сам са собом, сељак данас горе стоји него пре 20 година.

Господо народни посланици, за 20 година владавине у нашој отаџбини има села, има општина које немају једног јединог пута куд би могла кола да провезу макар 1 километар. Има чак и срезова, има и целих срезова где је повезан срез са срезом као што су везани град са градом, а нигде село са селом, село са општином и општина са срезом.

Господо народни посланици, осим тога сељак није добио за 20 година ни школе. Има сељака који још не знају које је слово а и о. Није дата пажња сељаку, и видите, господо, да ли има право сељак што се буну и што нема. Има села а да у себи немају ни капи воде, сељаци пате од жеђи, и лети иду 5 до 7 километара да се воде напију. Док се тај сељачки народ од неопраштине усмрдио, док се његова стока црва и преко зиме има да пропадне, он трпи штету која је и целог краја, а значи штета и целе државе.

Господо народни посланици, видите ја вам говорим о оном стању у коме се сељак налази, али ја не бих имао ништа против тога, да се ми сви у таквом стању налазимо, и наш град, и наша господа, и боржуазија. Али наши градови дижу се и дању и ноћу, граде се виле и палате и асфалти, у свакој соби има вода, а немају је цела села. Ето, господо, сразмере. Видите живот сељачки, а видите живот господски и богаташки. Господо, ја мислим ако сте пријатељи села и државе, онда ја мислим да сваки од вас зна да је то тачно. То сваки зна од вас. Али ако сте ви пријатељи сами себи, онда можете рећи да није тачно што се овде говори.

Господо, овде је један рекао: зар хоће да нам прави влада путеве? Неће село да му чаршија прави пут. Ми не тражимо да нам господи направе пут, јер ми смо и господи направили пут, него да ми сами себи правимо пут, а да нам господи не сметају. Треба да знате да постоји бански кулук, да сељак иде по 20 километара, упрти торбу док дође на кулук и издангуби дан, три дана чеше траву, четврти дан враћа се кући и пети дан проведе на путу, а држава није видела користи ни 10 динара од тога, није ништа добила, а сељака је оштетила и измучила. Ја тражим да се бановински кулук укине, а да се заведе сеоски и општински кулук, и да се да могућности и помоћи где треба у материјалу и где треба у новцу, да би се изградиле путеви из села у село, из села у општину и даље у срез. Онда ће сељак моћи своје производе да доведе на оно место где треба да доведе и да прода. Ви видите, господо, наше шуме у Босни и Херцеговини, у нас има шума где стара шума гњије, труне и пропада, а нема пута да се до ње дође и да се извезе. А оно што је испод 30 центи и до 50 центи у најљепшем расту то се

руши и обара, а не може се доћи до онога што гњије и пада, а да младо расте. Не воде господи и није водио ни један режим рачуна до данас о томе.

Господо, аграрно питање решавано је у Босни и Херцеговини двадесет година и још, господо, није потпуно решено. И то аграрно питање решено је најпре на штету државе, па на штету сељака и на штету оног малог бега. Решено је у корист адвоката, аграрних делегата, среских начелника и банкара. Док је нашао да њему припада та земља, док је поднео молбу, прибавио сведоке, сељака је то много стајало, а бег, док је дошао до свога новца, није имао никакве користи од тога, него је у боновима добио оно што му је иза адвоката, среског начелника, банкара остало, добио је 25%.

Сељак је ослобођен од бега да би био свој и да би постао господар своје куће, своје њиве и своје окућнице, али, на жалост, он ни после тога није ослобођен. После бега, који је био човек са душом и срцем, сељак је допао у руке банкара који су без душе, без срца и без осећаја. (Пљескање на левици). Док је сељак био у ропству код бега, он је бегу давао трећину од свога прихода и то трећину од онога што није сакрио, а од онога што је сакрио, бегу није давао ништа. Па и ту трећину, коју није био сакрио сељак је бегу давао само онда, кад је година родила, а кад година није била родила, он бегу није давао ништа. Раније је на левој страни био бег а на десној страни банкар, а сад је на десној страни банкар а на левој страни сељак. И сад сељак мора трећину прихода да даје три пута и четири пута годишње и то кад год меницу мора да продужује, па родила му година или не родила. Не жели сељак да своје обавезе избегне. Влада г. др. Стојадиновића раздужила је сељака иако аграрно питање није било решено. Али пре него што је и то аграрно питање решено, било је дошло време да влада мора да раздужује сељака од банака. А како га је раздужила? Она га није у опште раздужила, већ га само задужила. Она га је тим раздужењем само још више обвезала да мора платити, па хтео не хтео, могао или не могао.

Господо, сељачки народ неће да отима ниције. Сељак не жели да својом вољом отима, него само жели да дугове врати под оним условима и околностима под којима их је и направио. Сељак је се договорио са својим оцем, братом и женом, да му је потребан зајам од 5.000 или 10.000 динара, али је онда пар волова био 10.000 динара, али тада кад је сељак узимао зајам, један рудоња коштао је 5.000 динара. И зато је сељак кад се разговарао са својим укућанима рекао: „Узећемо 10.000 динара на зајам па ћемо једнога вола продати за 5.000 динара, а за других 5.000 динара купићемо два млада вола, која ћемо одгајити и после цео дуг платити. Кад је сељак узимао зајам онда је метар зоби коштао 350 динара, метар кукуруза 400 динара, комад јаја коштао је 1.50, надница сељакова износила је 50—100 динара, а кафе је била 28 динара, шећер 12 динара. А видите разлику у томе за последњих 10 година, од 1928 године. Од тада сељачки производи десет пута су пали. Један во од 5.000 динара спао је на цену од 500 динара. Пшеница је пала од 400 динара по метру на 80 динара, зоб је пала од 350 динара на 40 динара, кукуруз је пао на 60 динара, а цена јајима је сад

таква да се продаје 10 јаја за 1.50 динар. (Граја и приговори на десници). Ето, зашто је сељак пао у те дугове. Он је неправедно ушао у те дугове због несразмере која је настала у ценама између сељачких и индустријских производа. Десет година су цене сељачким производима биле тако ниске, а индустријски производи продавани су по ценама пошто су господа хтели. Сељак не тражи отписивање дуга, али сељак тражи побољшање цена својих сељачких производа, побољшање надница радника да би радник могао да заради исто као и пре 8 година, а не да мора да своје производе продаје у бесцење. Дајте сељацима сада оне цене које су постојале кад је се задуживао па ће они после 8 година за 24 часа одужити све своје дугове. Ето, шта хоће сељак, а ето вам и разлога како је дошао у ово стање.

Инвалидско питање решава се већ 20 година у нашој држави и не може никако да се реши. Не може да се реши питање оних који су остали без ногу и без руку, не може да се реши питање оне сирочади, жена и удовица. И данас дан, после 20 година од постојања наше државе, не зна се ко има право на инвалиду а ко нема, а и онај за кога се зна да има право, новац не добија никако.

Због оног убог сељака, кога је рат упропастио, нема новца.

Слично је и са добровољачким питањем. Многа господа говорници ударају руком у ову говорницу, помињући Солун и Кајмакчалан. Ја поштујем и Солун у Кајмачалан, али љубим оне људе, који су радили за стварање ове земље. Њих треба да се сетимо! Треба да се одужимо људима који су стварали ову државу. (Тоша Радосављевић: Реци др. Мачеку!) Господине Тошо, господин др Владимир Мачек да је дошао у овај Дом и да седи овде ја верујем да би се до сада десет пута решило добровољачко питање. Али када су могле ове народне скупштине до сада да решавају сва питања и банкарска, и трговачка, и богаташка, зар нису могле да реше инвалидско и добровољачко питање?

Има добровољаца који су 20 година добили своје деснице, али има таквих добровољаца који су неписмени и који су све за ову земљу учинили, а још нису добили ни добровољачка уверења. Зашто? Зато што нико о томе не води рачуна. Нико неће да води рачуна о сељацима добровољцима и њиховој вези са Солуном и Кајмакчаланом, него само како би дошли преко тих имена за министре. (Пљескање на левици).

Господо, колонизација шума у Босни и Херцеговини почела је да се врши од стране Министарства шума и рудника преко неких младих инжењера. Ти млади инжењери почели су да ограничавају неке сеоске шуме. Ови млади инжењери хоће да одузму сеоска добра од сељака, а међутим, сељаци од тога живе. Они хоће да им одузму шуме од којих живе. Ја мислим да је ово једна неправда, јер сељаци ту хране своје козе, пошто тамо не расте ни кукуруз, ни жито, него само трава. Сељацима је то тамо једини приход. Ако се и ово буде сељацима одузело, онда им можете дати просјачки штап да просе, ако им буде имао ко делити.

Што се тиче школа могу рећи, да по селима постоје школе, али тамо сељаци не иду у школе.

Тако, на пример, у Јесеницама, у Босанској Крупи, била је постављена једна учитељица, али пошто јој се није свидело место она је тражила и добила три месеца боловања. После боловања добила је премештај, а деца не иду у школу целу годину дана. Зашто служе школе? Да просвете онај крај у коме су. Али ево видите како се не води рачуна. И тамо где имамо школе оне не раде због оваквих прилика.

У данашњем стању како стоји сељак поставља се питање: ко ће да реши његово тешко стање. Може ли ова Народна скупштина? (Урош Недељковић: Може, може!) Ево да видите како може. Од 373 посланика ове Народне скупштине изабрано је и то: велепоседника 28, а сенатора велепоседника 7; свештеника, народних посланика 9, а сенатора 4; трговаца народних посланика 37, а сенатора 7; учитеља народних посланика 15, а сенатора 3; резервних официра народних посланика 9, а сенатора 1; предузимача народних посланика 10, а сенатора 1; државних чиновника народних посланика 49, а сенатора 19; индустријалаца народних посланика 13, а сенатора 2; приватних чиновника народних посланика 28, а сенатора 5; адвоката народних посланика 68 а сенатора 22; сељака народних посланика 51 и 1 сенатор, и то отац г. Ђуре Јанковића, који, можебити има 50 година да није плуг ухватио; занатлија један, сенатора ни један; радника ни један. Може се рећи, 14 милиона народа у Југославији овде није престављено. Па зато и не може да се ово стање излечи, не може да се пређе на дела.

Ви видите да смо ми дошли овде сви Срби и сви Словенци али да нема браће Хрвата. Због тога ова Скупштина није онаква каква би требало да је и зато ја знам да је она немоћна да излечи оно стање како је сада у селу, а камо ли да излечи стање у држави. Ја вам кажем да у нашој Краљевини неће бити решено ни сељачко, ни добровољачко, ни инвалидско нити ма које друго државно питање док не дођу овде браћа Хрвати, и док овде буде велики број госпoде који су држали говоре и оптуживали г. др. Мачека и цео хрватски народ као издајнике. Ја мислим да није лепо тако говорити о човеку који није овде. Једног човека судити а не дати му да дође у суд, ја мислим да је то највећи грех у двадесетом веку. (Гласови: Нека дође овамо! — Граја и објашњавања). Неће да дође. Г. др. Владимир Мачек са хрватским народом показао је пут којим ће доћи у Београд својој браћи Србијанцима, да седне за овај зелени сто и да расправи сва питања која се тичу свих Срба, Хрвата и Словенаца. Он је показао тај пут али ја вас питам, је ли могућно г. др. Мачеку да дође овамо? Ја разумем 6 јануар, ја разумем, до некле, и Јевтићеву владу и његове изборе, он је добио већину и мислио је да може да заведе свој режим, али та је народ осудио и рекао да неће диктатуру.

Ја разумем и г. Стојадиновићеву владу која је дошла да стишава духове, разумем владу г. Милана Стојадиновића за прве две године све док није дошло до споразума између Срба и Хрвата, али кад су се споразумели Срби и Хрвати, зашто се владало против Срба и Хрвата?! Господо, ја разумем, ето, и то зашто није одмах пала влада чим је постигнут споразум између Срба и Хрвата, али зашто није пала кад је г. др. Мачек дошао у

Београд и кад је казао браћи Србима шта хоће и кад су га браћа Срби дочекли као свога вођу. Ја се чудим, зашто је г. Милан Стојадиновић узео сав државни апарат и зашто је пошао на изборе против споразума Срба и Хрвата. Ето, зашто није дошао г. др. Мачек и зашто нису дошли Хрвати. Ја вам, господо, ово не говорим теориски, ја вам ово не читам, него вам говорим из властитог искуства, јер ја живим међу Хрватима, залазим међу Хрвате, сарађујем са Хрватима и ја добро знам шта мисли хрватски народ и шта он хоће. Господо, ви треба да добро знате да се испред споразума Срба и Хрвата увек поставља нешто ново, нешто што му смета. Али то није ништа друго него крупни капитал и корумпирана господа.

Господо, будите уверени да кад дође овде братски хрватски народ са својим вођом др. Влатком Мачеком, да ће се онда овде решавати сва питања ове земље правилно која се тичу свих Срба, свих Хрвата и свих Словенаца а нарочито у интересу сељачког и радног народа.

Господо, ако др. Мачек земљу не оре, он бар води бригу о онима који ору земљу, а не као ви који водите само рачуна о томе, кад ће доћи први да примите девет хиљада динара. Ја бих зато молио и браћу Србе и Хрвате да не буду противници него браћа. Господо, ово је овде оно меродавно место где треба да Шумадија прави споразум са Хрватима и треба стога да употреби сву снагу да дође једном до споразума те да се измире Срби и Хрвати. Изгледа ми да једна мала мањина то хоће да омете. (Бурно плескање на левици). Поново вам кажем да ми хоћемо споразум онакав који ће дати иста права како Хрвату овде у Србији, тако и Србину у Хрватској. (Долази до жучног објашњења између народних посланика Анте Ковача и др. Бранка Чубриловића).

Potpretsednik Alojzij Mihelčič: Opominjem g. Čubrilovića na red. (Protesti na levisi). Molim g. govornika da produži svoj govor.

Душан Бранковић (наставља): Господо посланици, најгоре је у овој нашој Народној скупштини то, што онда кад се хоће да говори од срца срцу, кад се хоће да Србин разуме Хрвата и да Хрват разуме Србина, што се онда увек нађе по неко који је противан да се овде о томе говори. Ја мислим да је то велика срамота и по Србе и по Хрвате кад се овде смета да се говори о Владимиру Мачеку и о Хрватима, као о братском народу. Ја сам Србин, али осећам да има велике грешке и до нас Срба што данас овде нема Хрвата у Народној скупштини. Ја мислим да смо и ми за то криви. Зато, господо, кад смо већ овде у овоме Дому, треба сви да се потрудимо да нађемо пута и начина како ће браћа Хрвати доћи овде да заједно са нама сарађују, да заједно са нама разговарају о нашим државним, о нашим сељачким и радничким потребама које су у данашње доба најкритичније. (Један глас: Зар само о сељачким и радничким потребама?) Не само о радничким и сељачким потребама него и о осталим, али ја ове нарочито наглашујем зато што знам да само сељаци и само радници у зноју свога лица зарађују свој хлеб, док разни други, нарочито разни лифранти, никад не зарађују свој хлеб у зноју свога лица. Зато ја и кажем да је највећа потреба да браћа Хрвати дођу овде да заједно с нама решавају ова питања. Ја, господо, осећам да овде има људи који ће трпети и штету од тога ако се Срби

и Хрвати скупе у овај Дом да заједнички разговарају о раду, реду, слози и о свима оним потребама које наш народ интересују. Ја знам, на пример, кад прави Хрвати буду дошли у овај Дом, онда овакви људи, као што је овај господин који је малочас изазивао господина Чубриловића, неће више седети у овоме Дому. (Један глас: Али тај је господин на овим изборима добио 6000 гласова).

Данас овде цитирају Хрватски Дневник па и најмање говоре г. Влатка Мачека, али ја вас питам, зашто не цитирате говоре и наших посланика, наших министара и нашега претседника владе те да се види шта су они говорили о Хрватима и противу Хрвата. Ви видите, господо, да се овде цитирају сви они агитациони плакати, који су штампани против Хрвата и противу Хрватске сељачке странке а и противу нас Удружене опозиције, али нисте имали прилике да чујете да је ико цитирао ону Божићну Посланицу коју је др. Мачек написао и о Божићу упутно српскоме народу. Ту посланицу овде нисте никад цитирали.

Ја верујем, господо, да прави Србин неће никада ни помислити ништа рђаво противу брата Хрвата, али корумпирани, којима је само до власти и до мандата, ти ће учинити све за своје личне интересе, а ви видите, господо, да данас долазе на површину у овој земљи само такви људи, а не они који желе слогу, мир и споразум међу браћом Србима и Хрватима. (Граја и објашњења. — *Говорник се окреће према министарским клупама, и додаје нешто према Министру без портфеља г. др. Бранку Миљушу. — Граја.*)

Из овога буџета, господо, ви видите да сељак подноси 70% тих државних терета, а ја вас питам, колику корист сељак добија из тога буџета. Докле сељачка деца умиру од оспица и од других заразних болести, дотле нема у селу ни лекара ни лекова да се народу пружи најпотребнија помоћ. Докле сељачка стока, говеда, свиње и овце пропадају од заразе, дотле по селима немамо ни где марвених лекара да тај народни мал спасавају. Као што видите, сељак највише даје у тај државни буџет а најмање користи од њега има. Народ више тако стање не може издржати. Ја, господо, стога тражим да се укине бановински кулук на бановинским путевима а да се заведе сеоски и општински кулук. Тражим, даље, да се обустави примена овога закона о раздужењу сељака да се сељаку не продаје и последња кравица за дугове, да се не би поновило оно што се десило 1908 године, јер 16 милијарди дугова сељачких, ако се на овај начин спроводи раздужење његово, никада се то неће моћи од народа наплатити јер сељак нема одакле то да плати, него се мора тражити други начин и други пут да се народ спасава и да се народу помогне.

Ја верујем, господо, да је ова Народна скупштина немоћна да ни ово као ни сва друга народна и државна питања реши и да сељаку помогне нити се то може учинити ако овде не дођу браћа Хрвати, јер све што се овде буде радило без споразума и без заједничког рада са браћом Хрватима неће бити ни од какве користи народу него само од штете. Имајте на уму, господо, да ми ово не говоримо из ината када се заузимамо за споразум са Хрватима, ми то говоримо из свег срца, јер вам је познато да када једноме сељаку падне точак са кола онда он заустави кола да точак

наместити, иначе ће да остане без кола. А данас ми видимо да читавих 20 година државна кола функционишу без трећег точка, без браће Хрвата, и ја вас питам, господо, ко ће за све то да одговара. (Гласови: Одговараћеш ти!) Ја верујем, да ће одговарати сеоски народ као и до сада што је било, али ја исто тако верујем да ће бити довољно снаге у српског и хрватског сељака да уклони све препреке и сметње које спречавају споразум између народа. Ја сам уверен да ће то време доћи и када дође до братског споразума између Срба и Хрвата онда ће целом нашем народу, од Триглава до Ђевђелије, да сине сунце у овој земљи и сваки ће моћи мирно да спава а не као што је то данас. Зато, господо, ако сте прави пријатељи ове земље и свога народа онда сви од срца треба да тражите да се ова Народна скупштина распусти и распишу нови тајни избори, па нека народ бира слободно вољом своје слободно изабране претставнике како би и хрватски народ дошао у овај Дом да заједно решавамо државна и народна питања која се тичу свију нас.

Ми овде непрестано расправљамо и разговарамо да ли су браћа Хрвати за јединство или нису, да ли смо један или три народа. Али ја вас питам ако дођу тешки судбоносни часови за ову земљу онда неће бити места за такве расправе, него треба ићи да се брани ова држава, ја вас питам, хоће ли Хрвати да бране ову земљу ако се не постигне споразум између нас и Хрвата. Ја ово говорим из чистог осећаја због тога што знам шта је родство и туђа отаџбина. А када знамо шта је родство и туђа отаџбина, онда треба да чувамо своју рођену отаџбину. И када то знамо, онда треба да свога брата разумемо, да га питамо: шта ти је брате, криво, па када ја ручам да и ти ручаш, а не да ја радим што хоћу а ти мораш да радиш шта ја хоћу, него да се братски споразумемо у овој нашој лепој државној заједници као браћа те да заједнички решавамо сва питања која се тичу ове земље и овога народа. (Одобравање и плескање на левици).

Potprirednik Alojzij Mihelčič: Ima reč g. Dragoslav Pantović.

Драгослав Пантовић: Господо народни посланици, говорећи у начелу о буџету, није ми потребно да се осврћем на онај финансијски део, онај део који је онако лепо изнешен и цифарски образложен од стране г. Министра финансија, а затим са процентима обрачунат од нашег известиоца величине. Ја ћу се само у најкраћим излагањима и потезима осврнути на буџет, да бих дошао до главног дела онога питања, које вас у овој начелној дебати највише интересује. Ви сте чули да се главна пажња обраћа на извоз, обраћа на извозну трговину, која је раније била по принципу Енглеске и по теорији енглеских научника слободна трговина. Поратне прилике учиниле су да је Енглеска, као протектор слободне трговине изменила своје мишљење и пошла ка ограниченој трговини, као тако званој диригованој трговини. Ви сте чули, да је и наша целокупна извозна трговина, од које зависи наш биланс, упућена једним делом на клириншке земље, тј. размене добара, а другим делом на валутне земље, док су оне треће земље изостале.

Али шта нашој трговини највише смета? Нашој трговини сметају углавном оно, што би се

могло назвати рак-раном економског и трговинског живота, — картели. Картели, господо, иако постоји Уредба о сузбијању картела, ипак и данас слободно и несметано функционишу, и највећи део нашег народног богатства и нашег народног блага одлази онамо, не, где би ми желели, на покриће наших расхода и наших народних потреба, него, често пута, онима који нашој држави мало желе добра и среће. Међу тим картелима, ја сам нарочито подвукао један приликом претреса буџета Министарства трговине и индустрије у Финансијском одбору, и детаљно излагао злоупотребе, то је картела индустрије цемента. О томе питању говорићу у специјалној дебати аргументисано и цифарски, тако да и ви увидите, колико је велико зло картел индустрије цемента, колико кошта и нашу државу и нашу привреду, и да је тај картел индустрије цемента диригован из једне суседне земље; од људи, који су врло слабо расположени према нашој отаџбини. Али кад наша држава и наша отаџбина губи због тих картела врло много и често, због тога страда наш привредник и сељак, онда долази као неминовна последица тога, да тај сељак закука на пореску обавезу и закука на висину пореске стопе и плаћања. Пореза би могла бити тачно и стриктно примењивана прогресивно према имовини, али ми још практично нисмо успели, да је тако применимо, а осиромашавају га картели. Али зашто баш специјално крај, који претстављам, није порезом на земљарину правилно примењен, јесте главни разлог то, што су дошли геометри који су спровели неправичан катастар. Извршен је премер баш за време владе једног мог претходника, који је некада, иако не прави Шумадица, заступао и претстављао Шумадију и министровао. Спроведен је катастар и у њему су учествовали као геометри баш браћа Хрвати, Словенци и Руси. И они су наша гола брда метнули у трећу класу, они су наше готово изумрле воћњаке огласили за праве воћњаке и зато су окатегорисани у прву и другу класу и наравно опорезовани тако да земљорадник не може да поднесе и плати порезу. Али ми у Шумадији нисмо никада имали ни помисли да то припишемо у грех било Хрватима, било Словенцима, било Русима. Народ је тако објективно проценио прилике и тражи да се објективно катастарска стопа измени, да се то прекатегорише, али не жели, да ни у једној прилици набаци кривицу онима који нису криви, на име геометрима Хрватима, Словенцима и Русима.

Али мој министар који је тада заступао Шумадију (Чује се: Ко је то?) г. Којић седео је и министровао баш онда у влади, кад је катастар увођен и кад је премер вршен. Заиста, он је тада имао један други много прешнији задатак, он се бавио проучавањем једне специјалне расе белих коња. А кад је требало по томе катастру плаћати, сељаци су закукали. Ја верујем у његову малициозност, да је он намерно оставио, да дође велика пореза да би се после показао сељаку као добар заштитник и пријатељ као што је учинио укидајући порезу 1935 године, када је отписана разлика порезе, која је била обрачуната по пореским пријавама 1928 године и оне порезе која је наступила после катастра као разлика. Наши сељаци, господо, то неправично опорезивање врло тешко поднашају, јер их тишти неправда. Сем тога, и из једног другог разлога, што је његова пољоприв-

реда на примитивноме ступњу. Мој крај имао је једну врло тешку и мучну улогу да ствара, ослобађа, ратује и гине за Отаџбину и ослобођење браће. Али за то време, кад су наступили дани да се његова привреда подигне, није било ни учених људи, ни довољан број стручњака, да науче сељака, како да искористи земљу и како да је боље обрађује. Ми само констатујемо чињеницу, а ту су чињеницу констатовали и чланови Владе у Финансијском одбору, да наша држава има свега око 40 пољопривредних школа, док на пример наша суседна држава Бугарска има 160 пољопривредних школа и онда није чудо, што грождје звано Афусали или која друга врста грожда не може код нас да се извози тако много, као што Бугари у томе врло лепо успевају. То је разлог што они тако лепо гаје и култивишу ружу, коју производе и шаљу широм целог света. Али за то код њих имамо 160 пољопривредних школа. У Чехословачкој, у послератној држави, имамо 360 пољопривредних школа. Краљевска Влада обраћа нарочиту пажњу и има свој специјални програм, да пољопривредне школе, које су сељаку потребне, подигне и на тај начин учини живот сељаку што сношљивијим и напреднијим.

Кад је раније пре ове Владе и пре владе, која је пре садашње била, била влада у којој је био министар г. Шврљуга, наш сељак тада није био у тешким финансијским приликама; наш је земљорадник био и сувише преокупиран својим пословима и обнављањем гаришта и домова и тада се је наш сељак задужио. Али, господо, тада је било инфлационо стање. Дошла је стабилизација динара г. Шврљуге, који је од обичног дужника сељака претворио сељака у презадуженог и економски незбринута и због тога је, као последица, дошло тешко отплаћивање дугова од стране сељака. Ми нисмо тада хтели да пребацимо г. др. Шврљуги, да је он то учинио због тога што је Хрват. Ми то лепо примам и верујемо, да је човек могао у својој рачуници да погреши. Али била је једна друга ствар. У то време у Шумадији ми нисмо протествовали, кад је та влада, а по предлогу господина Шврљуге, отписала врло многе милионске суме од таксених казни, којима су осуђене банке, у којима је био заступљен г. Шврљуга са својим капиталом. Шумадинци нису хтели рећи: то је учинио Хрват и крива су нам за то браћа Хрвати.

Али, када је тако тешко финансијско стање било, дошла је она прва, такозвана, Уредба о заштити земљорадника од 20 априла 1932 године. Одлагало се то питање годинама и на крају је дошла 1936 година, када је донета Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова.

Да видимо, сада, да ли је ликвидацијом земљорадничких дугова заиста решено сељачко раздужење, и, да ли је сељак према тој ликвидационој Уредби данас способан да плаћа своје дугове, или не? Одговарам одмах, сељак не може да плати. Ја ћу вам, господо, поштено да докажем. То је Уредба, која је писана на брзу руку, ван економског живота и без познавања ствари и чињеница.

Уредба предвиђа, да се земљораднички дугови до 25 хиљада динара аутоматски смањују за 50%, али само од номинале.

Ја ћу навести један конкретан случај: један земљорадник дуговао је на пр. 800 динара у доба увођења стабилизације динара. Уредба о заштити

земљорадника одлагала је плаћање из године у годину. Камате су гомилане код банака и приватних повериоца, сељаку су стављане забране, дошле су судске таксе по забранама и судским правдајућим решењима, дошла је камата од неколико година плус, а сељаку је скинут дуг од 800 динара на 400 динара. Међутим, ако се дода такса око тужбе, интерес и остало, онда земљорадник дугује данас не више оних 800 динара номинале, него 1956 динара, а бајаги смањен му је дуг у пола.

Поставља се питање, да ли земљорадник може ово да исплати? Не може, господо! (Одобравање и гласови на левици: Где сте онда залутали?) Нисам ја залутао, господо, јер онај ко говори истину највећи је пријатељ и Владе и своје земље.

Али, господо, том ликвидационом Уредбом учињен је један страхан грех. Тај грех се састоји у томе, што по тој Уредби сви анuitети, све неисплаћене своте, могу се одмах преко пореске управе наплатити екзекутивним путем.

Данас имамо земљорадника у Шумадији, уверавам вас, господо, са 95%, који апсолутно нису у могућности, да исплате анuitет, а онда долази још и теже, да не могу платити држави ни порез, а камо ли бановини и општини прирез.

Ја говорим са овога места не из демагогије, као што је то мало пре чинио наш друг г. Бранковић, јер лако је онако површно говорити о нашем сељаку, без икакве аргументације, лако је критиковати и рећи, како су Срби криви Хрватима. Не, браћо, криво је поратно стање, јер познато је, да рат сам по себи није толико страхан колико су страшне његове последице. (Душан Бранковић: Криви су послератни покварени политичари, а не само поратно стање!) Ја примам упадицу нашег друга г. Бранковића. Он рече да су криви покварени политичари, али ми смо из Шумадије имали бар срца и куражи, да упремо прстом у оне наше политичаре, који су рђаво радили, и јавно путем живе речи и штампом осудимо њихов рђав и непоштен рад, да укажемо на лицанере, и друге афере, док ви те куражи нисте имали, да упрете прстом у ваше политичаре, који су имали и веће афере, а њих има и у вашем крају. (Одобравање и плескање на десници.)

Много је радознао наш г. Бранковић. Да не морам да гледам у ону сказалку, која ми одузима време, ја бих му одговорио, али то не бих могао да учиним у једној реченици, већ бих то морао да урадим мало дужим говором, и зато ћу то оставити за други пут. Ја имам један конкретан предлог, који би се састојао у томе, да нашој Краљевској влади то буде сугестија са наше стране: да се створи уверење код земљорадника у правичност и према њему, и да се увиди његова беда и неадекватност, и да се створи једно друго психолошко стање код нашег земљорадника, да верује како се и о њему старамо да га извучемо из претешког и неподношљивог дуга, у који је запао не својом кривицом или лакомисленošћу. Па молим Краљевску владу да нађе могућности, да се ова Уредба о земљорадничким дуговима замени једном другом, да се сељачки дугови бришу и замене обвезницама, као што су биле оне о ратној штети. Право је и целисходно да дугове скинемо са сељака и да сељака коначно раздужимо, јер се ти дугови ни силом не могу наплатити. Кад би то урадили, онда би створили сасвим друго расположење код се-

љака од онога, кад би ове дугове на други начин регулисали. Сада, господо, да говорим о таксама на оружје.

За Црну Гору, по закону о ношењу оружја, дошла је једна специјална привилегија, зато што њихову ношњу са појасом сачињава и свијетло оружје — револвер. Господо, ја се не стидим и радујем се, што ми је друг Павле направио упадицу, да сам и ја црногорског порекла, да констатујем оно, што је наш научник пок. Цвијић утврдио, да су Шумадинци дошли било из Херцеговине било из Црне Горе и Шумадинци су пореклом или Црногорци или Херцеговци и остали су храбри до краја. Ја сам оним што сам говорио само констатовао једну чињеницу, а нисам мислио да правим приговор. За ношење оружја у Црној Гори ослобођени су таксе. Шумадински сељак сродно се са оружјем. Шумадијске куће нису ушорене, већ разоане као птичја гнезда по шумама. У Шумадији има вукова и лисица, а да не говорим о оним двоножним, па да видимо са чим ће онај да одбрани свој дом, ако нема оружја. За Шумадију је скупа такса за држање оружја, тако да земљорадник ако држи једну капислару мора да плати 90 динара државне таксе, плус оановинска такса од 120 динара, и тако дође нашем земљораднику 210 динара годишње издатка, што он не може да поднесе. Зато молим, да се ова такса укине за шумадијске крајеве. За ово сам поднео посебан амандман.

Поред изложених питања, Шумадију интересује инвалидско питање. Не заборављамо, господо, да је, благодарећи данашњем Претседнику Владе г. Драгиши Цветковићу, раније Министру социјалне политике, питање инвалида решено онако, како је требало и морало да се реши пре 20 година. Ми смо били једина земља, где се крв и месо мерило цензусом порезе, цензусом финансијског стања. Инвалида се плаћа само онима, који су сиромашни. Док је Француска плаћала инвалиду без обзира на порески цензус и плаћа и данас онима, који су учествовали у одбрани Француске и у одбрани слободе свију земаља, и гинули за правду и слободу човечанства, Господин Министар правде у Финансијском одбору, после мога образложеног говора, дао је изјаву, да ће инвалидска питања по судовима бити првенствено решавана и да ће у томе смислу издати наредбу судовима, да првенствено решавају инвалиде и тако ће ова хумана, социјална и патриотска уредба о инвалидима ступити одмах на снагу и да ће народ осетити благодат од решења овога питања, како га је мудро решио данашњи Претседник Владе, а ондашњи Министар социјалне политике г. Драгиша Цветковић.

Долазимо, господо, до питања која ће вас нарочито интересовати — до политичког дела и гледања Шумадије на тај политички део.

Шумадија је, господо, колевка слободе. Шумадија је за слободу речи и човечне примене закона. Слобода не проистиче из самих закона, из законских прописа, већ из њихове примене. Више човечности, више разумевања туђе невоље, а не више празних законских прописа, којима ће сваки по својој вољи газити. И под режимом ових политичких закона, које данас имамо, који данас постоје, како се види, наступила је либерална примена и могло се доста слободе дати, за разлику од ранијих режима, који су те исте законе раније примењивали. Да је то тачно, ја ћу навести конкретан пример. Нећу се бацати у историј-

ске податке и чињенице. Сетимо се само владе Јевтић—Којић. Сетимо се избора од 1935 год., сетимо се оног страха и терора, кад су се та господа са народом разговарала из авиона. Сетимо се возова и лађа у којима је по афишама и написима г. Јевтић био и први земљорадник, први морнар, први државник итд. Сетимо се времена, кад ни један човек који није мислио како они мисле и желе, није могао одржати ни једну конференцију са 5 до 6 пријатеља, а камо ли политички збор. Ја сам имао тужну судбину да на својој кожи осетим њихову „правичну“ примену закона. Кад сам на слави земљорадничке задруге одржао здравницу, о значају задругарства, одлежао сам 10 дана затвора, што сам говорио без одобрења полицијске власти. Кад сам једном приликом на збору тражио реч, да кажем истину, кажњен сам са 5000 динара и 30 дана затвора. По тим истим законима били су доцнији избори, па се не може нико потужити; да је било какве сличне нечовечне примене закона. Али било је нешто друго. Било је не онога, што господин Тупањанин јутрос у својој речи наведе, како је у Крагујевцу суд чак у великој сали судио г. Драгољубу Миловановићу, званом „Бени“ и друговима, за изборне кривце. Не браћо! Бена и другови чинили су такве преступе, чинили су таква дела, да је верујем, и кад буде Влада господина Драгише Цветковића, у духу споразума, расписала сва ослобођења и најлибералнију примену, тешко ће се моћи ослободити. (Један глас са деснице: И Тупањанин да буде министар!) Да, и г. Тупањанин баш да буде министар, морао би и, поред његовог расписа, да добије пресуду суда, по којој ће и г. Бена и сви његови другови, међу којима има ноторних комуниста, доживети једну судску осуду. (Један глас са леве: Само не за Југорас-комунистички!) Не, г. Тупањанину, Југорас је патриотски расположен.

Господо, ја не знам какви су други податци г. Тупањанина, али, ако су му и други податци тачни као овај у Крагујевцу, онда би г. Тупањанин боље учинио, да јутрос о томе у опште није ни говорио. Опозиција у Шумадији имала је неограњичену слободу речи и поступака.

Кад је реч о политичком режиму, Шумадија је за парламентарни демократски режим. Шумадија неће ауторитарни режим. (Пљескање на леве). Шумадија тражи да оански већници буду изабрани од народа, са потпуним буџетским правом и са правом извршавања тога буџета. Шумадија воли општинске самоуправе, и моли, да јој се допуну Закон о општинама у погледу иступа, да јој право примене законске о иступним делима. Шумадија, ако би хтели да говоримо вашим језиком са леве, могла би много да закука. Ми у Шумадији и у њеном Крагујевцу, који је некад био престоница, а данас је среско место, на ипак никад нећемо рећи: криви су нам за то браћа Хрвати, криви су нам за то браћа Словенци. (Гласови на десници: Тако је!). Ми ћемо трпети и тражити побољшање, јер је држава нешто више, трпимо јер су економске прилике такве, трпимо и неправду која нам се чини, само за љубав братства, слоге и јединства. (Одобравање и пљескање на десници).

Шумадија је предњачила на бојном пољу у стварању ове државе. И Шумадија и сада жарко жели, да наше територијално јединство буде и потпуно духовно јединство, јер је Шумадија увек остала да воли све оно, што је конструктивно,

здроно и честито. Шумадија ће увек остати чувар народних слобода и народног јединства! (Пљескање на десници). Па зато на овим принципима Шумадија и жели да се реши и оконча хрватско питање.

Велики народи, као што су Француска, Италија и Немачка... (Један глас са левице: А Енглеска?)... после Енглеска, јер није имала сличан проблем нашем, приликом свога формирања у једну државу, већ те три државе преживљавале су сличну ситуацију, коју ми данас преживљујемо.

У Француској је била позната борба између Јакобинаца и Жирондинаца. Јакобинци су били унитаристи, а Жирондинци су били федералисти. И после једне тешке борбе победили су Јакобинци, и данас је Француска типичан пример унитаристичке државе, иако су некад њена Бретања, или Регион д'Сен или Прованс биле толико различите у језику, да се чак нису разумевае, кад су између себе говорећи. И данас ћете наћи код Парижана да изговарају „е бјен“, дотле у Марсељу изговарају „е бен“ са специјалним нагласком, и неће ни један човек који је из књиге или у школи учио француски разумети што Марсељац каже, говорећи својим жаргоном.

Француска је као унитаристичка држава срећна и напредна. У њој кулминира срећа и човечност. Она је чувар права човека.

Слично стање преживели су Италијани све док није дошло до унитаристичке победе Пијемонта и Гарибалдија. И велики немачки народ имао је такође тешко превирање у организацији своје државе све до Бизмарка. Бизмарк је делимично успео да реши питање јединства немачког народа, и оно је, тек последњих година, дефинитивно скинуто са дневног реда, и видите да немачки народ са унитаристичким уређењем напредује. Као што се види, тај процес није могао бити извршен ни за један дан ни за једну годину, па се не чудите, што ће и наша Влада имати тешкоћа и много труда за његово дефинитивно решење.

Решавање хрватског питања мора се изводити са пуно разумевања и много државничког саосећања, са нарочито добром вољом и искреном жељом за споразум али с једне и с друге стране. То жели сваки пријатељ отаџбине и у томе је спас јединствене домовине.

Ми желимо слободу, али никако не можемо дозволити злоупотребу слободе. Ми желимо слогу и љубав али не да сејемо раздор и мржњу. Добра воља и разумевање створиће споразум, после кога ће олакшати душу свих пријатеља отаџбине и свих родољуба домовине.

Ово је питање припало да га решава Југословенска радикална заједница. Поред Словенаца и Муслимана, главну компоненту у Радикалној заједници требали су да сачињавају Срби, а у првом реду радикали, јер и партија носи радикалско име. У компоненту-српско-радикалску, Југословенска радикална заједница није остварила ни у оном обиму, ни у оном броју, ни у оном квалитету, који је био неопходно потребан. У овоме часу тај се недостатак треба нарочито пожалити.

И ако сам члан Југословенске радикалне заједнице, ја ову констатацију чиним отворено и поштено као Шумадинац, са жељом да се исправи, ако већ није доцкан.

Судећи по мотивацији оставке пређашње владе, као и према декларацији Краљевске владе г. Дра-

гише Цветковића, ми се налазимо пред решавањем хрватског питања. По моме скромном мишљењу, оно ће имати свој пуни ауторитет, своју сталност и трајност ако се за њега заложе, и ако у њему узму учешћа, ако за њега прихвате пуну политичку одговорност првенствено Срби и радикали што компактније и што снажније. Појављују се компактни Хрвати, појављују се прикупљени и Словенци а треба да се појаве тако и Срби, јер, у противном, ово решење, иако врло важно, не може бити другог века.

Ми желимо да истакнемо да ће Шумадија остати увек на чувању члан 29 Устава који вели: „Краљ је заточник народног јединства и државне целине. Он је чувар њихових свагдашњих интереса“. (Бурно одобравање и пљескање) Шумадија ће бити до последњег сина за свога Краља и своју јединствену отаџбину (Пљескање).

За љубав слоге и јединства, ми смо оставили и наше заставе у цркви на Опленцу, своје српске непобедиве и славом увенчане заставе, које су кроз окршаје, кроз крв и безбројне људске жртве створиле ову велику и моћну Југославију, уз сарадњу браће Хрвата и Словенаца. Са таквом Југославијом морају рачунати и наши пријатељи и наши непријатељи. Ми смо Срби, жртвујући наше заставе, доказали своју велику љубав и доказали смо да смо за јединство државе и Отаџбине. (Бурно одобравање.)

Шумадија од срца жели споразум, али братски и искрен. Ми молимо, чувајте нашу братску српску љубав и не покушавајте никада и нигде, да се поставља питање цене наше српске крви, јер то се не може ничим платити. Чувајте и поштујте наше стрпљење и велику љубав Шумадије и Срба за нашу Домовину, јер ће у тој јединственој Домовини са Шумадијом бити срећни и пресрећни баш наша браћа Хрвати као и браћа Словенци.

Шумадија је од увек као љубитељ слободе била на овим принципима слоге, братства и јединства за јединствену отаџбину, али она подвлачи и тражи оно, што је наш друг известилац г. Ото Гавриловић у отварању начелне дебате у овом Дому рекао: Шумадија жели слободну штампу, али никакву злоупотребу слободе штампе. Ми тражимо драконску казну и Ликургов закон и примену за сваког онога, који брља по туђој части, који интригира и клевета кроз штампу и сече главу невиним људима. Волимо слободу, али не можемо дозволити штампу, а по готову револверској, да пуца на наше цепове, руши наше породице и домове, а кроз то и на наше јединство и слободу.

Шумадија поздравља браћу Хрвате и моли их да дођу у овај Дом, да заједно сарађујемо на благостању отаџбине. Да се не свађамо, јер у свађи нема среће ни спаса. Шумадија, у тој братској љубави и слози, жели да истакне преко мене поздраве браћи Хрватима: дођите нам, браћо, што пре, дођите на Опленца да се заједнички поклонимо нашем Краљу Мученику. (Бурни поклици: Живео! и дуготрајно одобравање) Дођите да пољубимо заједнички свете српске заставе, кроз које је слобода и ослобођење све браће извојевана, да заједнички и критикујемо и бранимо буџет, да стварамо и бранимо Југославију за спас и срећу нашег младог Краља и народа, а на страх врагам. (Бурно одобравање, пљескање на десници и повици: Живео!)

Potpredsjednik Alojziji Mihelčič: Reč ima narodni poslanik g. dr. Paja Šumanovac.

Dr. Paja Šumanovac: Gospodo narodni poslanici, ja pre svega želim da učinim neke napomene i mislim neće biti na odmet, zbog toga što je ovaj uzvišeni Dom svetlo tle dogovora i razgovara, da kažem svoje mišljenje i svoju želju da čuvamo dostojanstvo ovoga Doma, i to na taj način da se ne bavimo čarkama i čarkanjima, jer svaki ima pravo da svoje misli slobodno izražava, da svoje stanovište slobodno brani u ime onih koji su ga ovamo poslali. Zato ne treba da smo ovde kao na nekom agitacionom zboru, pa da raznim nezgodnim a možda i zgodnim upadicama smetamo govornika, i da na taj način pretvaramo ovaj uzvišeni Dom u neku arenu agitacije. Ja, gospodo narodni poslanici, osuđujem sve ono što ne može da služi dostojanstvu ovoga Doma i časti narodnih poslanika. Ovaj Dom je najviše, najsvetije i najuzvišenije što naš narod ima, on je mesto gde se vode narodne brige i svršavaju poslovi za one koji su nas ovamo poslali. Ove napomene, braćo i prijatelji i drugovi, mislim da neće škoditi i da ćemo olakšati i sebi svoj položaj i svoj rad pa da ćemo olakšati posao i našem uvaženom Predsedništvu a i da ćemo osvetlati obraz onima koji su nas ovamo poslali, ako se dostojanstvenom budemo držali i radili. Jer, gospodo narodni poslanici, iz ovih raznih upadica izgleda da mi nismo pravi izraz volje narodne. Ja bih morao tu rečenicu okrenuti i kazati: ako smo mi pravi izraz volje naroda, onda će oni koji su nas ovamo poslali kod kuće početi u svima stvarima i pitanjima tako galamiti kao i mi ovdje, i u ovakvoj vici i larmi rešavati i to ne pitanja nego incidente.

Gospodo narodni poslanici, čuli smo ekspoziciju Ministra finansija, čuli smo i saslušali i debatu u Finansijskom odboru o predloženom budžetu. Ja neću mnogo na njemu da se zadržavam zbog toga, jer je to pitanje preglomazno, i premnogo bi vremena čovek morao potrošiti, možda i 10 sati, kad bi o svemu ovde govorio. Ali moram da podvučem kritiku i prigovore koje se iznose na budžet. Mnogi kažu da je budžet veliko opterećenje. Ali s druge strane opet svaki od nas i ima po nešto da traži da se zadovolji po neka potreba njegovoga kraja pa zbog toga guramo kod pojedinih resornih ministara da nam izade u susret i te potrebe naših krajeva zadovolje. Jedan kaže, moj kraj je gladan, drugi kaže, srez davi voda, i kada svi resorni ministri usvoje sve molbe, onda, braćo i prijatelji, mora i budžet da se poveća i da ovako veliki izgleda. I kad tako povećan budžet dode pred nas ovde da o njemu govorimo, mi onda kažemo da se meće veliki teret na narod. Ja slučajno ne mogu da se ubrajam u pasivne krajeve i ne mogu da kažem i da plaćem kao oni iz pasivnih krajeva i na konto toga da nešto izkamčim za moj kraj. Moram da kažem da je moj kraj platežno sposoban. (Pavle Jovović: Ja ti čestitam, brate, kad to možeš da kažeš). Ali ima nas koji nemamo platežne volje. Gde nema mnogo platežne volje, moramo malo da upoznamo poreznike, egzekutore i t. d.

Po tom predmetu ja ne bih imao ništa da dodam, ni da oduzmem, jer u pojedinostima i po pojedinim resorima biće drugova koji će govoriti previše, a i ja ću, onako iz prikrajka, ako mogu za naš kraj nešto da iskukam, za onaj kraj, gde sam ja, da dokažem da premalo, ili premnogo ne treba ni našu platežnu spo-

sobnost nategnuti, jer preveć nategnuta žica hoće da pukne.

Nego, braćo i drugovi, hteo bih ovde da progovorim kao čovek sa terena, o jednom pitanju, o kome se neprestano diskutuje u ovome uzvišenom Domu, hteo bih da progovorim ja sa terena koji sam rođen i živim u mestu gde se neprestano to hrvatsko pitanje tretira, dakle i na terenu.

Ja moram, pre svega, da odbijem od sebe i od drugova poslanika Savske banovine onu obedu, onu, da ne nazovem kojom žešćom rečju, intrigu, što je rečeno: Vi Srbi prečani u Savskoj banovini smetate rešenju toga hrvatskog pitanja. (Prigovori na levičari).

Ne, dragi druže, ja sam učio dugo godina i čitati i pisati, pa ćete mi dozvoliti da znam i da progovorim dve tri reči o onome o čemu sam voljan govoriti. Ali mislim, iako to nije moje mišljenje nije merodavno, niti ga treba kao kakvu sugestiju primiti, ipak mislim da sam pozvan da malo očitam život sa terena, na kome sam se rodio i na kome živim, da vam prikazem skoro fotografsku sliku kako izgleda na terenu, pa da isto tako za sebe arogiram pravo da i ja koju reč o tome progovorim.

Ja sam se na terenu rodio, za 30 kilometara sam se pomerio i živim u čisto hrvatskom kraju, u Šokadiji. (Dr. Branko Čubrilo: I nije ti rdavo!) I nije mi rdavo! Moj me narod lepo hrani, ja sam lepo izrastao i narastao. (Veselost. — dr. Branko Čubrilo: Da, nisi došao sa 14 glasova) Ja sam došao sa dva puta 14 glasova plus dve nule. (Veselost).

Ja sam mišljenja, braćo i prijatelji, da to pitanje koje izgleda da treba da postoji, ja ne kažem zbog koga ili zbog čega, da ono treba da postoji zato da se 20 godina od Ujedinjenja neprestano neko sa tim pitanjem izdržava. Tako to meni izgleda. Jer, posle Oslobođenja i Ujedinjenja, ja nisam na terenu opazio razliku između Srba i Hrvata, koji tamo zajedno žive.

Ja nisam opazio takav mentalitet u hrvatskog seljaka da on želi da živi izvan ove države, ja taj mentalitet kroz dugo dugo godina nisam mogao da konstatujem. Izgleda, prema tome, da kod nas već od 1919 postoji ili se rada neko pitanje zbog pitača, dakle zbog nekoga koji to pitanje postavlja. (Jedan glas sa desnice: Nije jasno!) Onda zbog H. U. političara koji treba da imaju profesiju. Ja mislim da od onda pa dalje neprestano nastoje po neki političari da se time hrane. (Objašnjenje između narodnih poslanika Dušana Brankovića i Bogdana Miljuša.) I tako izgleda da to pitanje ima da postoji zbog nekih koji od njega treba da žive.

Ali, braćo i prijatelji, našli smo se u novoj državi, našli smo se u zajedničkoj državi, državi koju su stolicima pre toga naši pametni, naši mudri vodi, kulturni vodi jugoslovenskog naroda želeli, našli smo se ali smo, živeći na raznim terenima, pod raznim uplivima i raznim državama, stekli i razlike. Ja tvrdim da Srbi prečani tamo iz Savske banovine te razlike nisu mogli imati toliko velike kao ovi drugi koji to pitanje hoće da tretiraju. Jer, gospodo, i Srbin i Hrvat i pre rata i posle rata ore njivu uz njivu; i Srbinu i Hrvatima treba jedan plug; jer i Srbinu i Hrvatima u tom slučaju treba da zajednički žive u susedstvu, i da Srbin i Hrvat isto tako znaju da ih ista voda odvodnjava ili kao što naš narod lepo kaže, suši ih Bid—Bosudska vodna za-druga. Taj narod, gospodo, između sebe može da se razume. Može vrlo dobro da se razume i sporazume samo da nema ljudi koji su se uvek nametali za neke eksperte. Vidite, braćo, ja sam se tamo rodio i tamo živim i radim u tome smislu da Srbi i Hrvati uvide

da smo jedno isto, da su nam interesi potpuno jednaki, te da svi oni vole ovu našu zajedničku državu i da se u toj državi dobro osećaju kao u svojoj rodnoj kući.

Ja ću vam, gospodo narodni poslanici, ispričati jedan doživljaj o tome mome radu, pa ću reći koji su elementi potrebni da se u takvom radu postigne uspeh. Prvi elemenat takvoga rada je put u selo — u blato. Kad ovako pada kiša, u šokačko blato, i kad si 30 kilometara udaljen od svoje varoši, onda, gospodo, treba u tome blatu, u tome selu otvoriti svoje srce tome seljaku, i on će onda u tebi videti svoga iskrenoga prijatelja i neće naići i nalaziti nekoga misterioznog političara koji izbija politički kapital od toga. Treba, gospodo, iskreno sa ljubavlju pristupiti tome seljaku u tome kraju pitome šokadije, pa će onda ti seljaci i sami priznati da je ono što mi ne prestano za ovo 20 godina dokazujemo netačno, oni će i sami pokazati da ne prave nikakvu razliku u veri. Ja sam takva putovanja po selima preduzeo još od 1919 godine pa na dalje. Obišao sam jedno po jedno selo i nailazio negde trojicu, negde petoricu a negde deseticu, koji su već onda, od početka 1920 godine, pa nadalje ostali konzenkventno na ovoj liniji, da je ovo njihova država, da je ovo njihova otadžbina i da oni žele da u njoj sarađuju. Braćo i prijatelji, to je kroz godinu u godinu toliko raslo da sam ja tamo, od 1933 do 1934 godine, na užas političkih protivnika imao polovinu sreza za sebe. Ali, braćo i prijatelji, našao se jedan ekspert za šume brodske imovne opštine, za vodnu zadrugu, pa se našao i za hrvatsko pitanje i on je pronašao bezdimni barut, pa je suflirao na merodavnim mestima kako je taj i taj Srbin, kako taj isti hrvatski seljak misli o njemu i o njegovim drugovima, šta mu želi i koliko je raspoložen da s njime ide. (Jedan glas: Koji je taj?) To ćeš ti, Ante, vrlo dobro znati. Taj i takav nastup u tim selima dokazao je da naša okolina nije protivna celini države i jedinstvu naroda. Jer kad sam ja godine 1930 i 1931, 1932 pa i 1934 pod sokolskom zastavom mogao da izvedem 19 šokačkih sela, i da se narod po sokolskom sletu pojavljuje kod nas u šokačkim gaćama, onda možete misliti da to nije narod koji ne želi ovu državu i da je to narod koji hoće da je poruši. (Glasovi: To je pošteno!) To je pošteno, braćo i prijatelji, zbog toga što taj narod u 1933 godini prilikom opštinskih izbora, organizovan u nacionalni front, kako bi kazao brat Ante, istina pod druga tri slova, ide na opštinske izbore i dokazuje da od 18 opština ima da dobije 16 sa ogromnom većinom, a u one druge dve opštine da će dobiti paralelnu listu. Jednom samozvanom tumaču hrvatskih želja, na jednom agitacionom zboru za te opštinske izbore, kad je počeo da priča o nekom fiškalčiću dr. Šumanovcu, jedan čiča, koji nikad nije bio moj partijski prijatelj i koji nikad nije glasao za mene, ali koji je u mojoj kući bio više puta kao i ja u njegovoj kući prijateljski i bratski primljen, kazao je: »pa mani Paju, ne kandiduje se on za opštinskog načelnika kod nas«.

Eto vidite, gospodo i braćo, kako se sa sitnim i pojedinačnim radom na terenu daju postići veliki rezultati samo ako se radi bratski i iskreno!

Jedan od gospode predgovornika spomenuo je 1935 godinu. Dode 1934 godina, u kojoj su dokazivali da ovaj Paja na malo fantastičniju denuncijaciju može doći i u aps, ali prode i ta godina, i ovaj

hrvatski seljak, zabezeknut kaže: šta je ovo. Kad njemu mogu ovo da naprave, šta će onda biti od nas? Ali prode i ova 1934 godina i dode 1935. I opet mentori, i opet eksperti idu i sufliraju! A šta sufliraju? Da su kuriri, ja bih još i smatrao da ih je neko poslao, ali nisu kuriri. (Jedan glas: To su dobrovoljni kuriri!). Dobrovoljni kuriri, to znači dobrovoljci u toj službi.

I onda se predočava situacija ovako: »svakoga na listu samo ne Paju!« To je interesantno, gospodo, zbog toga što sam ja od 13.000 birača imao 6.402 u organizaciji, sve one koji su išli pod sokolskom zastavom i koji će opet pod tom zastavom ići složno zajedno. (Sa leveće čuje se: Koji su to?) To su Jugosloveni, ja ih smatram, dapače, pijemontom jugoslovenstva. Dakle, kao što rekoh, izišlo se sa time: »svakoga na listu samo ne Paju« i održava se sreska skupština. Hrvatski seljak dolazi k meni i kaže: nas 15 ili 16 hrvatskih sela kao jedan idemo i tražimo vas. Hajdete odvedite nas! — Ja im odgovaram: da vas šaljem tamo bilo bi nepošteno jer znam da vas niko neće primiti? — I kada je došlo do te fatalne 1935 godine, opet nova situacija u Srezu vinkovačkom. Opet se obavlja neka agitacija, dolaze samo visoki državnici i k njima dolazi Ante Lovrić, predsednik Opštine ceranske, pa im kaže: »Je li, gospodine, smem li ja vas nešto pitati?« — »Molim vas samo izvolite« — »Molim vas lepo da mi kažete dokle će biti kod nas razlike između Srba i Hrvata?« — Taj gospodin mu odgovara: »Ko vam to kaže, kako to?« — »Pa eto vidite, vi kažete da je Šumanovac Srbin pa vam smeta, a mi Hrvati baš njega hoćemo. Kao što vidite ima razlike između Srba i Hrvata«.

Eto vidite, gospodo, kakvi su ljudi bili na terenu te fatalne 1935 godine. I braćo i prijatelji, šta se događa? Ja moram da molim jednoga svog dobrog starog prijatelja i kolegu dr. Plemića da se primi i on skuplja na svome imenu onih naših 3000 ali ne i novih birača, jer dolazi druga deputacija i kaže: »Znate, dragi doktore, mi smo obavezni Vama i mi Vas hoćemo, a kad Vas oni neće mi odosmo natrag gde smo i bili.« I odoše opet u Radićevce. Tim i takvim radom, braćo i prijatelji, ipak nije zameten svaki trag u tome narodu od 1935 godine do 1938, do poslednjih izbora. Nije zbog toga, jer sam ja lično išao i dalje u ta sela i idem potpuno slobodno da me nikakve žace ne moraju da čuvaju od eventualnoga napada. Znači, da je u tome narodu i dalje ostalo iskreno bratsko srce i iskrena bratska ljubav.

To je, braćo i prijatelji, bio način rada s pozitivnim elementima rešavanja sporazumnog živovanja Srba i Hrvata. I ja mislim da nije na odmet govoriti u ovome smislu pa ja, gospodo, moram da podvučem da je taj i takav rad ipak pokazao izvjesnog uspeha. Ja sam zato, braćo i prijatelji, sa punim pravom i spontano pripravan da uz Deklaraciju Kraljevske vlade glasam za budžet. Uz Deklaraciju zbog toga jer se nadam da će i na onoj drugoj strani, što je kazao drug Pantović, odjeknuti ovi pasusi Deklaracije, da bude red i mir i zakonitost na obadve strane. Negativni elementi toga našeg zajedničkog življenja na terenu jesu neki elementi, za koje ja neću ni da pomislim da su zvanično od partije cvlašćeni niti pozvani da tako vršljaju po terenu. Ja, gospodo, ne mogu da sumnjam ni jednoga časa da naš seljak koji istina kuka na nezakonitosti i napade, ne od strane Srba, nego i od strane svoga opštinskog

načelnika, koga je on sam izabrao, pa traži da ga smeni, i uveren sam da je taj seljak svagda za red, zakonitost i poštovanje vlasti. I kada se dešava ovakav slučaj u Srezu đakovačkom, onda ja ne pomišljam ni jednoga časa da je taj sistem terora naručen od strane vodstva Hrvatske seljačke stranke. (Glasovi sa leveice: Tako govori čovek koji je za sporazumi!) Ja jesam za sporazum, ali hoću i želim, da se iz toga sporazuma odvade negativni elementi. Evo šta piše jedan učitelj svome drugu iz Đakovačkog sreza: »Ja kao učitelj i građanin u svome radu rukovodim se principom narodnoga jedinstva i celine države. Ali moj rad, nažalost, nailazi na osudu i nerazumevanje od braće Hrvata koji u Srbima gledaju samo neprijatelje i ništa drugo. Najnoviji događaj onemogućuje u ovoj okolini svaki moj rad, jer se desilo zlo koje je potreslo sve nas Srbe, a najviše mene. Proveli su agitaciju da se u slobodnoj Hrvatskoj zabrani proslava Svetoga Save, i u tome ogrorčenju napravili zlo koje me je duboko potreslo.«

Grupa od više lica upala je u školsko dvorište i na ulazu moga stana ubila je našeg najjačeg momka. (Prigovori sa leveice). Ja znam da to nije zgodno, ali kažem, neću da generališem ni jednog časa, ali želim, jer žele Hrvati i hrvatska sela, da se zločini ne događaju. Oni su za rad, poredak i zakon.

Nego braćo i prijatelji, to je Srpstvo i Hrvatstvo tamo, ali ima nešto drugo. (Prigovori i dobacivanja sa leveice). U duhu sporazuma seljaci sreza Županijskog traže da se takve nezakonitosti ne događaju.

Ovako kaže jedna odluka, to ćete iz razloga časkom čuti, u kojoj piše: »U konkretnom slučaju Marijan Galović bio je ranije pristalica Hrvatske Seljačke Stranke, ali je prešao u pristalice Jugoslovenske radikalne zajednice, gde je bio njen sekretar, a sada je predsednik iste organizacije. Međutim, pristalice dra Mačeka stalno su mu pretili samo zato što je stupio u organizaciju JRZ. Ali pošto uništenje njegovog šljivaka nije moglo nikome koristiti, to je očito da je motiv toga čina politička osveta. Presuđeno je da opština plati za 70 komada stabala šljiva 20.000.« To je bilo pre ove Uredbe, razume se da je sad palo.

To sam hteo da kažem nuzput da u čisto Hrvatskom srezu Županji, koji je meni dat na brigu, da i tamo malo ingerišem koliko mogu, postoji svest za zakonitost, za red i za mir, i da i ti ljudi traže sporazum u tome duhu. (Glas iz centruma: Umirujte svoj narod!) Jeste, umiriti svoj narod, ali braćo i prijatelji, u negativne elemente morao bi ubrojiti i to reagirajući na pojedine izvode danas ili juče ovde da je specijalno nekog terora tamo bilo (Prigovori sa leveice.) Jeste, ja priznajem, da je jedan državni činovnik — koji je da je, neću da za to iskusi eventualno kaznu — koji imade dobru platu, stao dvojici pristalice JRZ, jedan je Slovenac a jedan Srbin, i kazao im: Vi budale, vi ćete da glasate za vladinu listu, a ne znate da ćemo vas 12 decembra obesiti o ovu banderu! Oni se doduše nisu bojali toga pa su ipak glasali, ali hoću samo da reagiram da se sa naše strane, bar u mom izboru sreza, vodio ma kakav teror, da se ma ko terorisao i da jedan listić, koji ovde piše, o nekim progonjenim žrtvama, kojima šef stanice Hešić neznam šta da je učinio, nema povoda da tako piše.

Ja, gospodo, kandidujući se tamo, i kao izabrani poslanik, nisam učinio ni jednu intervenciju, ni pre ni posle izbora, da iko ode. Posle kad je ovo pisano

pitao sam: Zašto ste, Milane, počinili to od braće Hrvata? a on odgovori: Učinio sam jer se u službi na železnici ne može da dode pijan. Dakle, bez obzira na veru, bio pravoslavni, ili katolik, ide se po krivici. Ja mislim, da neće biti na odmet da proglasim i dr. Sigismunda Čajkovca za elemenat koji ne odgovara za politiku svoga vodstva, jer da odgovara, onda ne bi u nedelju u jednom vinkovačkom listu, koji je prešao u vlasništvo H.S.S. napisao ovo: »Voda Hrvata — stub politike u državi s punim priznanjem, s punim uvažanjem. Hrvatima se priznaje danas posebna narodna, kulturna i politička individualnost. Ističe se, priznanjem, njihova posebna prošlost, koja se mora poštovati. Hrvatsko pitanje danas je glavni problem u državi. Priznaje se da o riješenju hrvatskog pitanja ovisi opstanak ove države. Kada vlada dr. Stojadinovića s jedinom motivacijom, što nije htjela i nije mogla riješiti hrvatsko pitanje. Osniva se nova vlada s glavnim zadatkom da riješi hrvatsko pitanje. Sve glavne novine svijeta pišu sa simpatijama o borbi Hrvata za svoju slobodu. Četnika po hrvatskim selima davno je nestalo. Hrvatske zastave slobodno se vijuju. Samo još tu i tamo sitni, kratkovidni ljudi ne mogu da se snadu u novim vremenima. Još se kao ostatci ostataka nade po koja globa, koji zatvor. Ali će i to sasvim sigurno prestati i doći će vrijeme kad će nam se to pričinjati kao ružan, prošli san. Kad učinimo tu nesumnjivu evoluciju u ovih 20 godina političkoga života Hrvata, onda nam se javlja duboki samosvjesni osećaj o uspjehu otpora. Otpor naš protiv nepravde trajao je i dalje. Mi drugačije ne možemo; tako nam je dano; na takvo smo brdo tkani. Taj naš otpor protiv nepravde završit će slobodom Hrvata u svojoj slobodnoj Hrvatskoj domovini.«

To je profesor, i koliko sam informiran, jedan kolega pričao je jednu anegdotu, da se dosadašnji poslanik za Srez vinkovački, na sadašnju Kraljevinu ne može požaliti i da je zaštedeo više nego da je štedeo od propasti rimskoga carstva. Ja ne optužujem nikoga, ja sam samo rezimirao svoj rad na terenu i mislim, da sam neku malu sliku prikazao kako je na terenu.

Ja sam nastojao da ukažem na pozitivne i na negativne elemente. Ja sam to uradio zato, da pokažem da kad se ma i na ovoj bazi radi, kao što sam ja do 1935 godine uspešno radio, ako na toj bazi budemo rešavali sva pitanja, pa i hrvatsko pitanje, onda će naići naš narod na blagostanje i zadovoljstvo u ovoj državi. Da će, može biti, i ako se ističu individualnosti, da će i te individualnosti možda, u smislu teze moga predgovornika, kasnije nestati. Treba biti iskren i uhvatiti jednog pravoslavca pa ga nazvati: da kaže je li Jugosloven pravoslavne vere? odgovoriće pa jesam. Pa uhvatiti drugoga i pitati: je si li Jugosloven katoličke vere? On će reći: jesam, jesam. Držim da je to prerano. Treba raditi u tome smislu, i kad svaki Hrvat, Srbin i Slovenac bude jednako se zalagao i za onog u Devdeliji, za koga sam čuo, na moj užas, da poteže južnosrbijansko pitanje, kad svaki Srb, Hrvat i Slovenac bude jednako mislio i jednako radio i za Devdeliju i za Vinkovce i za Suboticu i za Prijedor i za Podgoricu, ja mislim da je onda sazrelo pitanje.

Ja, braćo i prijatelji, kažem da ću za deklaraciju Vlade ovim putem dalje nastojavati i da ću pod gestom Slovenac, Srb i Hrvat, za uvek brat i brat — glasati za ovaj budžet. (Odobranje i pljeskanje).

Potpredsednik Alojzij Mihelčič: Ima reč Ministar bez portfelja g. dr. Branko Miljuš radi ličnog objašnjenja.

Ministar bez portfelja dr. Branko Miljuš: Gospodo narodni poslanici, narodni poslanik g. Dušan Branković u svome govoru od maločas dotakao se i mog imena.

Ovaj prigovor toliko je neozbiljan da ćete se možda začuditi da sam uzeo reč da odgovorim g. Brankoviću: da je njegova tvrdnja najobičnija izmišljotina.

Potpredsednik Alojzij Mihelčič: Reč ima narodni poslanik g. dr. Uroš Trbojević.

Dr. Uroš Trbojević: Gospodo narodni poslanici, u času dok diskutujemo o projektu bužeta za 1939/40 godinu, koji ima da обезбеди нормално одвијање привредне и административне активности нашег националног живота, моје су мисли упућене на недавне политичке догађаје, који се одиграше пред нашим очима, Богу хвала, без дубљих политичких потреса, а уз савршени унутарњи мир. Дошла је пред нас Влада, која је себи за циљ поставила решење наших унутрашњих политичких питања.

Влада је свесна свога задатка, па је зато и одлучила да за та решења припреми и пут, да то решење буде и правилно и оправдано, да буде у складу са животним интересима наше државне заједнице, јер су и сви ти нерешени проблеми подједнако заједнички.

Свакако је наш најкрупнији проблем хрватско питање. Ово су питање неки цорицали из осећаја јединствености народне целине и из потребе, да се та целина очува по сваку цену, а чију су стварност други оспоравали из кратковидних, пролазних, ситних политичких рачуна.

Хрватски проблем, господо, у првом је реду једно питање, чијем решавању треба приступити отворенога срца, са истинским братством, са свом потребном смелошћу и да се пређе преко застарелих погледа рачунског политиканства, како би се у потпуном осећају потребе једнакоправности свих делова наше нације могло поради на тражењу здравијих основа, на којима треба да почива наша држава.

Хрватско питање је израсло из прибраног незадовољства ради позиције, у којој су се нашли Хрвати и са којим положајем у новоствореној држави они нису били и данас нису задовољни. Отуда захтев Хрвата, а на тај захтев имају права и Срби и Словенци, да им се у границама ове државе обезбеди такав положај, створе могућности, са којима би они у духу идеје државног јединства, могли највише допринети изградњи наше драге и миле Југославије.

Хрватски проблем је, дакле, наш заједнички проблем, и тај се проблем има решавати како је покојни Супило рекао: „договором, компромисом и споразумом“.

За решавање хрватског питања и проблема мора се прекинути са оним бескрајним и јаловим дискусијама; које су 20 година тровале наш политички живот и подгризале оне моралне снаге, којима — да се не заборави — ми највише дугујемо, и Срби и Хрвати и Словенци, што смо по први пут у историји дошли до нашег заједничког слободног дома и наше државе. (Опште одобра-

вање и повици: Тако је!) Треба да дођемо до нашег унутрашњег проблема у коме наше историјске и традиционалне посебности неће једне другима сметати, већ, напротив, оне ће се међусобно попуњавати и међусобно повезивати у једну дивну целину, у једну прекрасну хармонију, која ће нашим будућим поколењима служити на част и понос.

Хрватско питање, господо народни посланици, треба решавати чим пре, јер то диктирају пре свега осећаји правде, којима је наш народ прожет дубоко у срж наше народне душе. Хитно решавање изискива и међународна ситуација, која данас од сваке нације изискива максимум унутрашње моралне хомогености. Несложна Југославија била би врло опасан мамац за све оне који имају империјалистичке прохтеве. Судбина Срба, Хрвата и Словенаца међу се је повезана и слобода једних условљава слободу других у толикој мери, да је слабљење једног дела нашег народа истодобно слабљење осталих делова нашег народа. (Повици: Тако је!) Ми зато морамо одбацији старе и неупотребљиве методе надмудривања, ценкања, мерења на кантар заслуга једних и кривица других, припремања за које каква плебисцитирања. Ту се мора ићи равно, без интриганства, без рачуна котериских.

Време је да изађемо једанпут из периода дестињске болести, па да уђемо у период озбиљне изградње свога дома.

Ја могу, као народни посланик, мирно и одлучно казати, да ћемо ми Срби који живимо помешани са нашом браћом Хрватима, дати од себе све, да до овог сретног споразума дође, као једине здраве основе за срећу и процват Југославије.

Ја ћу у то име, гласајући за овај буџет, гласати и поверење Влади, да јој својим гласом дадем и ону моралну подршку при решавању овог важног питања. (Опште одобравање и плескање).

Potpredsednik Alojzij Mihelčič: Reč ima narodni poslanik g. Luka Kostrenčić. (Nema gal) Pošto g. Kostrenčić nije prisutan, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima g. Ilija Čulović. (Nije prisutan) Pošto g. Čulović nije prisutan, smatra se da je odustao od reči.

Reč ima narodni poslanik g. Novica Popović.

Новица Поповић: Господо народни посланици, ми имамо пред собом буџет, односно предлог буџета за 1939/40 godinu, и чули смо критику г. г. народних посланика. Постоје две врсте критике: субјективна критика и објективна критика. Субјективна критика у већини случајева неправилна је, јер је лична; објективна критика може да буде тачна, јер је непристрасна.

Господо народни посланици, објективно критикујући овај предлог буџета, морамо да признамо, да на овом предлогу буџета не можемо да критикујемо ни предлог буџета, ни рад Краљевске владе, јер је она јуче дошла, а овај предлог буџета спремљен је од раније Краљевске владе. (Гласови на десници: Тако је!) Ипак, господо, ми смо чули експозе г. Министра финансија, који је јасан и који је искрен. Господин Министар финансија зналачки и стручно приказао је и позитивне и негативне стране буџета, и нарочито је упро прстом на једну болну тачку — на припадљивости пензија и при-

казао, ако се пензије буду повећавале, да ће наступити поремећај у равнотежи буџета. И ми се, господо, нарочито радујемо, што је он нагласио, да ће овоме питању посветити нарочиту пажњу.

Свакојачко да буџет треба да почива на привредној моћи земље. И наравно, кад се врши опорезивање, мора се водити рачуна о платежној моћи платезника. Ако се деси случај, да је буџет такав, да тражи већу наплату, него што је може поднети платезник, онда наступа поремећај, јер је у томе случају буџет фиктиван, пошто платезник оно што нема, не може дати. И зато они, који стварају буџет, морају да стварају буџет, морају да познају економске и социјалне прилике земље, да би могли да уравнотеже буџет. И зато је Краљевска влада у својој Декларацији, поред онога политичког дела да има да изврши нарочиту мисију у погледу хрватског питања, нагласила, да ће да посвети нарочиту бригу привредно-економским приликама и решавању социјалних проблема.

Природно је, да нема ниједног паметног човека, који има и трунке родољубља, да не жели споразум са Хрватима, да не жели консолидацију прилика у нашој Југославији. Нема ни једног човека, који је против политичких слобода, и који би био против политичких закона. И Краљевска влада зна, да су за један конструктиван рад грађанске слободe први услов за напредак и слојан, снажан и добар рад. Али и ми сви, с друге стране, морамо да признамо и то, да је земљи најпотребнији мир, и да у земљи мора бити загарантована лична и имовна безбедност, јер само у једној тако повољној атмосфери могу да се реше унутрашња питања.

Господо народни посланици, ви врло добро знате, који сте на терену и који сте из народа, да социјалне прилике у животу једнога народа играју једну улогу, и ако извесни људи немају хлеба, њима не требају политички закони.

Прво треба створити могућност за један бољи живот, па тек онда може човек да рачуна и на слободу штампе и на слободу говора и на слободу договора.

Ми претставници Црне Горе, односно Зетске бановине, знамо врло добро да је наша Бановина у врло тешким економским приликама и те тешке економске прилике у нашој бановини стварају једну тешку атмосферу. Природно је, да за овакве прилике које данас владају, не може носити одговорност ова Влада него носе одговорност све оне владе од уједињења па до данас. Ви знате, господо народни посланици, да је Црна Гора била самостална држава и као таква, она је унела себе у Југославију пожртвовано, несебично, без икаквих компромиса. Она као покрајина која је била на граници националних идеала није се ни за час размишљала да ли ће да уђе у Југославију, да ли ће да пристане на уједињење. Напротив, она је пружила братску руку и пришла је истински да буде један камен темељац у Југославији. Она је ту своју одлуку донела преко велике Народне скупштине у Подгорици, која је изгласала Уједињење, и ја као члан ондашње велике Народне скупштине и данас се врло добро сећам, са каквим је еланом ушла Црна Гора у Уједињење и како је то Уједињење поздрављено и манифестовано у последњем кутку Црне Горе, јер се онда вековни сан претворио у јаву и Црна Гора је ушла у са-

став Краљевине Србије а преко ње у нашу дивну и народну Југославију.

Природно је, господо народни посланици, да једна таква покрајина која је дала од себе све што је могла дати и која се годинама залагала и била заточник слободe, да је очекивала да ће у Југославији бити решена сва њена питања и сви проблеми који су требали да буду решени ради тога да Зетска бановина данас буде пасивна већ активна бановина. Међутим, господо, ми који смо на терену знамо врло добро да ни један проблем у Зетској бановини није решен. И док на једној страни видите асфалтиране путеве, железничке мреже, болнице, санаторијуме, регулисане реке итд. дотле на другој страни не видите ни један педаљ железнице сем оне која је скоро дошла до Никшића и која нема економског значаја. И они људи, они горштакци, који су очекивали препород у својој новој држави, дошли су данас у такав економски положај да немају парчета хлеба. И ја вас питам, господо, да ли ти људи могу мирна срца и мирне душе захвалити управљачима ове државе. Ви према овоме излагању видите да нас тиште крупни проблеми који су од Зетске бановине могли створити једну активну бановину која би имала не само себе да издржава него да и другима даје.

Једно од тих главних и крупних питања је у првом реду питање Јадранске пруге.

Господо народни посланици, сматрам да је највећи грех и највећи злочин учинен, не према Црној Гори, него према читавој Југославији што ово питање и данданас тиња и стоји нерешено. Јадранска пруга имала би да препороди Зетску бановину, јер би преко Јадранске пруге успели да развијемо индустрију, успели би да развијемо рударство, успели би да се развије туризам и на послетку повећали би трговину и трговински биланс, јер би се сви наши производи могли комотно извозити у прекоморске земље, које би их скупо плаћале. Ви врло добро знате и сећате се да је за ову Јадранску пругу закључен и Блеров зајам, да је у години 1927 у Финансијском закону, у чл. 241, одређен и правац ове пруге Пећ—Чакор—Андријевица—Колашин—Подгорица итд.; да је специјална траса изграђена од Подгорице до Котора, а генерална од Пећи до Подгорице. А видите шта се дешава! Од једног озакоњеног права, од једне овако важне чињенице одустаје се, прави се екскурзија и испитује се нови терен и тако се пропушта време и троше се милиони.

А како се решавају социјална питања? Социјална питања се решавају, господо, давањем милостиње, помоћи на парче, без система и без плана. Даје се кукуруз у једној саркастичној форми па се каже да је гладној Црној Гори доста кад јој се дадне шака кукуруза. А ја мислим да Црногорци нијесу заслужили да се овакво о њима говори нити да се овако са њима поступа. Исто тако један важан проблем који је могао економски да обезбеди Зетску бановину јесте исушење Скадарског језера и мањих језера као што је Никшићко, као што је Плавско, као што је Гусињско и низ других језера, која када би се уредила и исушила дала би добре равнице, као што је Попово поље, на чије се исушење годинама чека, а које ни до данас није решено.

Ето видите, господо, колика питања леже нерешена а народ страда и злупати се. За ова мања поља, за њихово регулисање, не би требало више него сума од 50 милиона динара, а ја мислим за

једну велику Југославију није велика цифра 50 милиона динара. Осим овога, ви знате да се све културне земље старају да под најтежим условима и најскупљим парама прибављају земљишта, отимају земљишта од природе а ви знате да ми имамо низ река које носе и плаве земљу, а не приступамо регулацији истих. Постоји низ бујица које чине чуда, које чине велике штете а које је све могуће регулисати. Па, ето, на тај начин, кад би се створили добри путеви добре путне мреже и железничке пруге, развио би се и туризам. Само да знате колико су наши крајеви дивни, колико би путника и странаца дошло у њих, али путевима је немогуће проћи до тих места, а када се у њих и дође нема где да се одседне. Да вам нагласим само моје место Плав и Гусиње, крај о коме је Цвијић толико много писао, крај који је други Блед, али путеви који воде до њега претстављају непроходне гудуре, кроз које је немогуће проћи, а и кад се прође и у њега дође онда нема туристичког хотела, нити у опште места где могу путници да се склоне.

Господо народни посланици, има питања која су врло осетљива и која дубоко задиру у интересе народа и управо уједају народ за срце. И ми, као народни претставници дужни смо да та питања износимо.

Видите, једно такво питање јесте и питање ограничавања државних шума. То је болно и осетљиво питање и ви знате, господо народни посланици, да су се ова ограничавања шума вршила у разним временима, па и за време демократских режима. Ова ограничавања вршила су се на чудан и незаконит начин. Лозинка овога рада била је да се само што више узме за државу — тим боље за државу. То је, међутим, погрешно, ухватити грађане за гушу, то је зло и за државу. Грађани су држава, кад нема грађана нема ни државе. Ишло се погрешним путевима. Границе су повлачене изнад самих кућа, па су чак узимане и куће, па је било шта више и таквих случајева да су те куће биле пријављене од првих власника за порезу, па и после, кад их је држава узела, остали су ти први власници да плаћају порезу на њих. Ја молим Господина министра шума и рудника да ово питање проучи, премда знам да ће му референти о свему овоме наопако реферисати. Исправљањем овога створило би се код грађана уверење да се води рачуна о њима. Овако сматрају да их држава дави и да их гуши. Господо народни посланици, ви знате да у Црној Гори има шума, и колико се сећам, у Финансијском одбору један од господe посланика говорио је о тим шумама. Црна Гора нема другог богатства сем тих шума. То је њено највеће богатство које трули само зато што нема комуникација и путева. У колико се сећам тај господин је о Црногорским шумама говорио тако да би Црногорцима требало одузети те шуме и у накладу за то, да им се изгради Јадранска пруга. Узети оно што имамо а за наше паре правити државне железнице и путеве то би било погрешно. Било би

мало несмотрено тако радити, мада је тај предлог можда пао у пријатељском тону.

Даље, морам да истакнем у каквом се положају налазе наше болнице. Ми немамо ни државних ни бановинских болница, и свакога дана због тога ми морамо да сретамо болеснике по Београду који су дошли из Црне Горе у београдску болницу. Замислите путовање болесника из Андријевице, Берана или Пећи до Београда! У Пећи постоји нека бедна болница у којој по три болесника леже на једном кревету. Због тога сви беже овамо у Београд где су боље болнице и бољи лекари. Замислите сад услове под којима се лечи један болесник. Верујте, господо, човек који није болестан нека дође у ту болницу и ако не изађе трећег дана болестан, а четвртог сигурно ће умријети.

Господо народни посланици, врло је осетљиво питање и наплате анунтета и сељачких дугова преко Аграрне банке. Ти су се дугови трпали, анунтети нису плаћани и сад је дошла извршна власт која пописује и узима све. (Павле Јововић: То је раздужење!) Ја констатујем онако како јесте с обзиром на економско стање, на прилике нашег сељака, јер је апсолутно немогуће то издржати. Ово је једно врло осетљиво питање. Ја бих молио надлежног господина Министра да нађе лека овоме злу и да се ово на неки начин спречи.

Да вас не бих даље замарао, господо народни посланици, на крају, поред свих мојих излагања, ја ћу да вам изјавим, да ми, посланици Зетске бановине, критикујући управе, односно све владе које су се овако односиле према Црној Гори, наглашавамо, да у нама није утрнуло родољубље, да ми остајемо прави и истински Југословени и желимо само да се ова питања што пре реше у интересу и општем, и наше посебне покрајине Црне Горе, односно Зетске бановине.

Ја знам да Претседник Краљевске владе и чланови Краљевске владе улазе у суштину ових питања и посвећује им пуну пажњу, а нарочито Претседник Краљевске владе који је у току свога министровања као Министар социјалне политике и народног здравља решио и низ социјалних питања, и ја верујем да ће и ова наша болна питања убрзо узети у разматрање и да ће бар нека од њих повољно решити. Зато изјављујем да ћу гласати за буџет. (Бурно одобравање у центруму и на десници.)

Pretsednik Milan Simonović: Gospodo, da izvršimo naš rad za večeras. Za dnevni red naredne sednice slobodan sam da vam predložim: Produženje pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1939/40 godinu.

Prima li Narodna skupština ovako predloženi dnevni red? (Prima!) Današnju sednicu, sa vašim pristankom, zaključujem a iduću zakazujem za sutra, 3 marta, u 9 časova pre podne.

Sednica je zaključena u 20,30 časova.

PRILOZI

MINISTARSTVO INOSTRANIH POSLOVA

Kraljevine Jugoslavije

Pov. br. 3136

Beograd 26 februara 1939 godine

GOSPODINE PRETSEDNIČE,

U prilogu pod 1) čast nam je dostaviti Vam overen prepis Ukaza Kraljevskih Namesnika od 15 septembra 1938 godine, kojim smo ovlašćeni, u smislu čl. 65 Ustava Kraljevine Jugoslavije, da možemo podneti na rešenje Narodnom predstavništvu Predlog zakona o razmeni nota između Ministra inostranih poslova Čehoslovačke Republike i Opunomoćenog Ministra i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije u Pragu o dopuni i izmeni priloga A Dopunskog sporazuma od 30 marta 1931 godine između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke Republike k Ugovoru o trgovini i plovidbi od 14 novembra 1928 godine, odnosno carinjenja svežih šljiva, eks br. 37 čehoslovačke carinske tarife, izvršenoj u Pragu 1 jula 1938 godine.

U prilogu pod 2) čast nam je dostaviti Vam jedan primerak Predloga zakona o kome je reč, sa obrazloženjem, s molbom da isti izvolite izneti na rešavanje pred Narodnu skupštinu.

Izvolite primiti, Gospodine Pretsedniče, i ovom prilikom uverenje o našem osobitom poštovanju.

Ministar trgovine i industrije,

J. Tomić s. r.

Ministar inostranih poslova,

Al. Cincar Marković s. r.

Gospodinu

MILANU SIMONOVIĆU

Pretsedniku Narodne skupštine

Beograd

U IME

NJEGOVOG VELIČANSTVA

PETRA II

po milosti božjoj i volji narodnoj

KRALJA JUGOSLAVIJE

KRALJEVSKI NAMESNICI

Na predlog Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova i Ministra trgovine i industrije, a po saslušanju Ministarskog saveta, rešili su i rešavaju:

Ovlašćuje se Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova i Ministar trgovine i industrije da mogu, na osnovi čl. 65 Ustava Kraljevine Jugoslavije podneti Narodnom predstavništvu na rešenje Predlog zakona o razmeni nota između Ministra inostranih poslova Čehoslovačke Republike i Opunomoćenog Ministra i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije u Pragu o dopuni i izmeni priloga A Dopunskog sporazuma od 30 marta 1931 godine između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke Republike k ugovoru o trgovini i plovidbi od 14 novembra 1928 godine, odnosno carinjenja svežih šljiva eks br. 37 čehoslovačke carinske tarife, izvršenoj u Pragu 1 jula 1938 godine.

Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova i Ministar trgovine i industrije neka izvrše ovaj Ukaz.

15 septembra 1938 godine.

PAVLE s. r.

R. STANKOVIĆ s. r.

Dr. I. PEROVIĆ s. r.

Pretsednik Ministarskog saveta
i Ministar inostranih poslova

Dr. M. M. Stojadinović, s. r.

Ministar trgovine i industrije

Inž. Nikola Kabalin, s. r.